

SZÉKELY MÓZES

ZÁTONY

SZÉKELY MÓZES

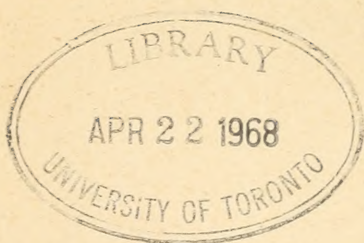
ZÁTONY

REGÉNY

III. KIADÁS

BUDAPEST

MEFHOSZ KÖNYVKIADÓ

Felelős kiadó: Szöllősy Árpád.

Hungária Nyomda R. T. Budapest. Felelős: vitéz Bánó Lehel igazgató.

...Azt, ami itt történt, emberi nyelv ki nem beszélheti... Ilyet csak bomlott agy talál ki.

Te kell, hogy elüvöltsed!

A te hű kutya szivednek kell, hogy higyjenek.

Ha neked se hisznek, hiába minden! De akkor ők is pusztulnak! Mert ez a föld kővé vált sziveket nem hordhat!

Üvöltsd el hát, hogy mi történt itt. Hogy mit tettek ezzel a néppel!

I.

Mitsem ér, hogy a kapukat lezárták. Köröskörül bontják keritéseinket. Dánék felől jókora rést vágtak a sürüre nyirott sövényen. Fejszével. Mindezt látnom kell. Mit tehetek? Kétségbeesetten üvöltök egész éjszaka. Egyedül vagyok drótként szóritó kötelességérzetemmel. Gazdám nem mozdul a házból. Mióta az inas és a kövér szakácsnő megszöktek az ezüstnemüvel, kilő ugyan néha éjjel az ablakon. Olykor nappal is. Ha a hangomat hallja. De mit ér? Tudják a gazemberek, hogy vakon jött haza. Egy szénásszekér maradt az udvaron. Nincs ki lerakja. Azt hurcolják jobbra-balra. Fedezéknek. Mert azt nem járja a golyó. És osztoznak mellette. Gabonánkat a magtárból, a bort a pincénkből már kifolyatták. Zsákkal, köténnyel, sajtárral hordták szét. A falu lerészegedett. Piszkos öklükkel még most is verik a mellüket. Nyilván mielőbb engem is agyonvernek. Nem tehettem mást: elején néhányat erősen megtéptem. Most keritenek, mihelyt észrevesznek. Imént utánam lőttek. A dombról. Talpam alól kiszakadt egy darab gyep. Fütyölve csapódott valami a terrasz oszlopához és kalimpálva bevert egy ablakszemet. Vigyáznom kell. Maholnap én sem leszek. Az öreg Moisa is dög lett. Haza akart menteni pár málés szekeret. A részesek meglökdösték. Murza Sándri rászólt:

— Kotródj, keshedt eb!

Az öreg bátran tartotta magát. Hogy a szántásvetésért legalább valamit visszakapjon. Hiába. Végül betörték pár bordáját és otthagyták egy kóré-pup tövében elnyulva.

Fifi jött át a kerten, tengelyvégszegnyi farkával. Utána a tiszteletes botra támaszkodva.

— Jó reggelt! — kiáltotta hangosan gazdám felé, ki sajtot és egy pléhskatulyából halat evett a terraszon. Hályogos nap tördeste magát keresztül a ködön. A két óriás-tölgyről vörös levelek hulltak rakásra. A lépcsőn zörögtek. Fifivel megszagoltuk egymást. Mi is leültünk.

— Hogy került ide ilyen korán?

— Fölriasztottak az éjszaka.

Gazdám megtörölte egy kendővel a száját. A tiszteletes felé fordult. Két üres szemgödre mint két sötét kut, kifejezéstelenül nézett az égre. Félarca megrándult.

— Szolgálhatok egy cigarettával?

— Köszönöm, tudja, hogy pipázom.

— Szóval fölriasztották?

— Igen. Nézze, Ádám! Ezek a bitangok agyonlőtték az éjjel Sárpy Gyurkát.

Fifi szimatolni kezdett. Utálom ezt a kis szukát. Mindig evésen az esze. Féloldalra forditott fejjel most is a fülét hegyezte. Aztán felágaskodott. A sajtot leste. Rámordultam. A tiszteletes feléböködött a botjával.

— Mars!... Mire odaértem, tul volt minden rosszon.

— Meghalt?

— Azonnal.

— Többen voltak?

— Nem.

— Hol van?

— A nappaliba vitettem.

— Nem Gyurkát kérdem.

— Azt a gazembert?... Az otthon van.

— Az istenfáját! Hát el se fogták?

— Hogyne! A gárdisták. Aztán hazaküldték.

— Kihallgatták? Mit mond?

— Azt, hogy nem volt lábbelije. A Gyurka cipőjét kérte. Szegény fiu. Honnan gondolhatta? Hátat forditott neki. Ekkor kapta. Négy lépésről.

— És a gárdisták?

— Sze tudja! Megállapitották, hogy tegnap jött haza. Hogy tizennyolcéves. Hogy négy hete rukkolt be. És hogy tényleg rongyos a bakancsa.

Elhallgattak. A tiszteletes a szék karjához verte a pipáját. A hamu némi dohánymaradékkal lehullott a kőre. Fifi odaszaladt. Megszimatolta, aztán buta és reszkető korcs fejét nevetségesen ujra a tiszteletesre forditotta. Gazdám felállt. Tapogatva a vizeskancsó után nyult. Keze reszketett. Ivott. Vég nélkül. Egy hordót is kiivott volna. A kancsót üresen tette le.

— Szegény öreg, — mondta végre.

— Ez az éppen, Ádám! Rögtön jön a postamesterék szekere. Mondja, hogy állitsak be az öreg Sárpyhoz? Ezzel a friss koporsóval!? Amint rámnéz, mindjárt látni fogja a vállamon.

— Nem tudom — mondta gazdám. — Csak anynyit tudok: jó, ha az ember néha nem lát. Bár ki tudja?... Mit gondol, hányan fogják látni az öreg Sárpy rostává lyuggatott szivét, azok közül, akik nézni fogják?

A tiszteletes magába süllyedt. Csakhamar el is bucsuzott. Kikisértem. A fenyők sarkán megrokkant. Egyedül volt. Botjával hadonászva kiszürt pár szót.

— Téged se kimélnének. Csak ép a két szemed ne hagytad volna ott. Ahonnan ők a bőrüket hazamentették.

Fifi legyek után kapott. Már alig repülnek. A nap ferdén elnyulva hever a kerten. Minden álmos. Csak a pókok őrködnek éberen. A keritésen tul egy szekér lőcsei zörögtek.

*

Jót tesz megkönnyebbülni egy kicsit. Sötét este lett, mire fölébredtem. Ahol feküdtem, a kotorékban dohos a törek. Bogarak másznak benne. Házamba azonban mégsem fekhetek. Első, hogy ott keresnek. Amint hátamra dőlve kifelé másztam, egy ökör szinte felöklelt. Orrának kaptam. Kénytelen voltam vele. Csak most jutott eszembe, hogy ezek szerteszét tanyáznak,

mióta a béresek elszéledtek. Jármozzák őket, fát fuvaroznak velök. Akinek kell. Csak este térnek vissza magukra. Minap egyet irgalmatlanul eldöngettek. Cserélve fogták be, mire összetörte a jármot és a kis parasztszekeret. Érdekes! Mig a gulyabeli marhát elhajtották, ezek az ökrök nem kellenek senkinek. Tul nagyok és tul étkesek. A juhokat a tanyán szétzavarták. A disznókat nemkülönben. Ezekből sokat levágtak és megettek. Csak a lovak jártak jól. Mikor Moisa látta hányadán állunk, valamennyit szélnek kergette. Künn futkosnak a heréseken és mézesmadzaggal sem hurkolják meg őket. Nem tudom mivé lesznek, ha hó lesz. A tanya mellett felgyujtották takarmánykészleteinket. Nem mi voltunk elsők. Utolsók sem. Éjjelente bizonytalan derengések tünnek fel néha. A völgyben bőven használják a vörös festéket, amin a parasztok jóizün nevetnek. Azt mondják: szenet égetnek.

Kijött Julika, a Moisa felesége. Kenyérhéjakat dobott felém. Látva, hogy megeszem, bablevest is tett a tyukok vályujába. Aztán ujra bement. Mióta ez a felfordulás tart, rendetlenül eszem. Valami zúgott, leffent a levegőben. Mindjárt:

— Pramm! Kreccs!

Föld, kő, vasdarabok repültek. Macskafej nagyságu gránát robbant mellettem. Ugrásnyira. Az eresz alá lódultam. Benn Moisa nyögött az ágyban. Julika a kemence mögé bukott. Az uccán két suhanc vihogott.

— Ráesett?

— Nem tudom. A lefetyelésre dobtam. Ennek a dögnek igen uri pofája van.

— Jót szól. Ejsze kiesett a pipa a vénség szájából.

— Nem baj! Tanulja meg. Ötven évig evett ezektől kenyeret.

Továbbmentek. Minden faluban van egy-kettő ilyen.

Sötét este lett. Csillagok ragyogtak. A nyirfákat jól megkülönböztettem. Néha lőttek. A Szamos mellett feketén és ernyedten vonszolta magát egy vonat Besztercének. Tapogatva ment. Gyakran sikoltott. A

ház elé kerültem. Benn egy fiókot csuktak be. Emberi társaságra vágytam és bekéreztem.

— Na Wotan, te vagy? — kérdezte gazdám szeliden és én fejemet térdéhez dörzsöltem.

Kenyeret adott. A kályha mellé vittem és anélkül, hogy megettem volna, lefeküdtem. Nem beszél velem sokat. Mit is beszélhetne? Ami megtörténhetett volna, nem történt meg. Ami megtörtént, arról nem érdemes beszélni. Épen kerültem haza s most itt ülök mellette. A kályhában hasábok égnek. A rostély mintái táncolnak gazdám ruháján, a széken, szőnyegen, a falon. Jó ideig hallgatunk. Láthatóan nem óhajtja velem a játékot, mint régen. Szakálla megnőtt. Egészen megöregedett. Apja lehetne annak, aki kivitt magával Flandriába az üteghez.

Hátul a határ felől valaki közelitett. Barát kell legyen. Az ellenség eminnen jön. Átbotorkál a kis fenyőerdőn és közben megbotlik az egyik esővizfogóban. Halkan szitkozódik. Befigyel. Megkopogtat pár ablakot. Vakkantok, mire odajön.

— Ébren vagy Ádám?

— Ébren. Szervusz Laci. Gyere a hátsó ajtóhoz.

Bejöttek. Vendégünk karcsu fiu. Alig lábolt ki a kamaszkorból. Világosan éreztem rajta, hogy izzadtságszagu. Gyorsan jöhetett.

— Mi van veletek? — kérdezte gazdám.

— Mi lenne? Teletalálat. Még szerencse, hogy anyáék idejében felmentek Pestre.

— Bianka?

— Alig akart. A végén meghagyta, hogy mielőtt utánok mennék, eljöjjek ide.

— Hogy vigyél magaddal, nemde?

— Igen. Hogy rábeszéljelek. Hogy mindenáron vigyelek.

— Szegény Bianka. Köszönöm, nem lehet.

— Mit nem lehet? Nem értelek! Amig ez a felkavart salak valahogy leülepszik.

— Mennyire tévedsz, Lacika! Nem salak ez.

— Nem a fenét. Mit beszélsz? Még a jobbak

is! Képzeld! Mikor anyáékat Kolozsvárig kisértem, jövet kiszálltam a városban. Mellesleg, hallottad? Ott betörtek az összes ablakok. Egy tökkelütött felrobbantott pár mázsa ekrazitot. Amit a németek hagytak ott. Szóval, aznap temették ezt a szegény Sárpy fiut. Ne beszéljünk arról, hogy végeztek vele. Elég az hozzá, a gimnázium előtt szembejön a gyászkisérettel egy ismerős hölgy. Szijon a kutyája. A kutya nyakában egy vaskoronarend. És te azt mondod, hogy ez nem salak?

Gazdám közben egy üveg bort és két poharat tapogatott elé az egyik szekrényből. Odaállitotta őket az asztalra.

— Töröld meg a poharadat, Laci. Legalább a zsebkendőddel. Az inas megszökött. És tölts. Mert én nem látok. Ha szükséged van, gyujts világot.

Vendégünk rágyujtott egy cigarettára. A gyufa fényénél arcéle élesen ugrott el a szoba sötétjéből. A gyufát befricskázta a rácson. Töltött. Ittak.

— Nézd, Lacikám! Mióta vak vagyok, némely dolgot jobban látok nálatok. Uj élettapasztalatom sok mindent megvilágitott. Nézd csak! Ezek a hullámok minket valószinüleg irgalmatlanul összemorzsolnak. Téged, engem, mindnyájunkat. A koporsók is megnyögik lenn a sirban. Azt hiszed, szemét és salak ez? Lacikám! Te nem láttad, mikor a tenger lélegzik. Jó! Hulladék ott is van. De mi az a lábad előtt nagy kutyaként heverő tenger rettenetes lélegzetvételéhez képest!? Itt egy semmibe vett nép vesz lélegzetet. Hörgés ez! Egy uj élet. A mi kiömlesztett vérünk, széttépett izmaink, porrátört csontjaink, széttaposott agyvelőnk felett.

A vendég felállott. Néhányszor lemérte a szobát. Olykor kinyilt az ajka. Többször mondani akart valamit, de visszaszivta. Kissé csodálkozva nézett gazdámra. Mintha váratlan korlát bukkant volna fel közöttünk. Ha jól láttam, szánalom is vegyült csodálkozásába.

— Hagyjuk ezt, Ádám! — mondta végre. — Ne törődj semmivel. Jőjj velem Magyarországra.

— Nem megyek.

Lehajtotta a fejét. Fáradt fahangok törtek le szájáról.

— Azt hiszem, nem lesz Magyarország, Lacika.

A vendég türelmetlen mozdulatot tett. Láthatólag összerezzent, mint mikor első alkalommal ront ránk egy lehetőség, amit eddig nem vett senki számba.

— Hogy jutott eszedbe, Ádám?

Gazdám legyintett. Keze keskeny volt, merev, de beszédes, mint egy harangnyelv. Az óra pedig, melynek kettyenéseire eddig senki sem ügyelt, távoli magányos harangként tisztán, lassan és mélyen vert.

— Ugy érzem, Lacika. De ti azért csak menjetek, — tette hozzá megkönnyebbülten és melegséggel.

— Itt maradsz, Ádám?

— Nem megyek. Ha teljesen megvakitják Erdélyt, akkor se megyek. Elvégre vakon is marad itt még valami élet.

— Pont ez, Ádám?

— Ugy van. A legutolsó.

— Hát igy is jó! Mit mondjak fenn? Az öcsédnek és Félixnek?

— Gézát csókolom. Akármi lesz, ne felejtse el, hogy itt született. Félixnek add át üdvözletemet. Mondd meg neki, mi történt itt. Mondj el mindent. És hogy mihelyt lehet, intézkedjen! Hisz tudod, hogy minden az övé még, átruházási okmányait nem adtam be.

— Jó! De ha ezzel nem éri be?

— Ki van zárva. Megérti, hogy itt kell maradnom. Kell! Vagy állitsak be hozzá és kérjek más kenyeret? Mert ezt most a kezemből kiütik. Anélkül menjek, hogy próbáltam volna megtartani ezt a kenyeret?

— Jó, Ádám, de nézd itt van még Bianka is! Neki mit mondjak? Mikor elmentek...

Gazdám felállt. Szikár teste felnyult. Messze né-

zett a szobában rendellenesen. A falon az óra zaj nélkül kettyent.

— Bianka? Hát fiam! Igen! Látod, hány oka van mindennek. Sohase csak egy! A kis Biankának mást kell mondanod. Persze! Biankának mondd azt, hogy bizony itt már ezután késő ősz, sőt állandóan tél lesz. De hogy nekem az egész világon mégis csak itt van egy kis meleg. Hogy itt több alkalmam van a gondolkozásra, mint világéletemben valaha. Igy! Hogy ebben a nagy sötétben csak itt látok még valamit. Talán, mert itt mindennek tudom a formáját és a helyét. Igen. Ismerem a völgy szinét s ha az ablakba állok, tudom, hogy odaát hol a Cibles. Bizony Lacika, egy ilyen vakoncnak ez is öröm néha. Kicsi öröm, de ha elmennék, ez sem maradna. Semmi sem maradna.

A vendég készülődött.

— Maradj itt, Lacika.

— Megyek. Még dolgom van az éjszaka. Reggel indulok Magyarországra. Jó éjszakát, Ádám!

— Isten áldjon meg, Lacika!

Megölelték egymást. Vendégünk elment. Gazdám tudta, hogy nem jönnek többé vissza. Én is kimentem. Szél kerekedett. Lenn a kert alatt a falu mulatott. A dombról a Báthoriak tornya egykedvü szemmel idenézett. Elvergődtem szél ellen a kutig. Az ökrök körülállták. Néha bőgtek. Szomjaztak. Nem volt, aki megitassa őket.

— Köszönöm, Eta. Ne folytassa.

— Nem futjuk át ezeket a lapokat ma?

— Nem, Etácska. Köszönöm. Ennyi bőven elég volt mára. Sőt, hosszu időre elég lesz. Mit gondol, mi lesz?

Eta visszaejtette fejét a lapra. Bronzszin haja az arcát egészen eltakarta.

— A román sereg intervenciójára gondol, százados ur?

— Világos, Eta. Ha az ántánt beleegyezik abba

hogy a Maros-vonalat átlépjék, egész Erdély elveszett.

— Nem értem világosan, százados ur. Ez a helyzet, csak nem lesz végleges.

— Persze, hogy nem, Etácska. Semmi sem végleges ezen a világon. Minden megismétlődik, vagy legalább változik. Különösen a mi rövid lélegzetü életünknél örökkévalóbb szempontok alatt. Hol is laknak maguk, Eta?

— Bándon, százados ur.

— Na! És még sem megy haza?

— Nem merek, százados ur. Bár a gyerekek ugy sem járnak már az iskolába.

Figyelünk. Künn hófelhők járnak. A kertben kedvetlenül ácsorognak a gyümölcsfák. Hónaljuk moháin cinkék legelnek. A tiszteletes a kurátorral az uccán megy és zsoltárt énekel. Temetnek. Sokan haltak meg az utolsó napokban. Valami ijesztően gyors, lázas betegségben. Eta is elkinzottnak látszik. Napok óta nem alszik. Csodálkozom rajta, hogy kibirja. Azt beszéli, hogy ajtaját és az ablakokat minden éjjel el kell torlaszolja. Mert a falu ifjusága, ha másért nem, legalább heccből kajtárkodna. Nem állithatom, hogy Etára ez különösképpen megtisztelő, vagy hizelgő volna. Teljes mértékben tisztában van a helyzettel, ami nyilván megtölti dühvel, elkeseredéssel és félelemmel. Tüstént itt hagyná a falut, ha nem fenyegetné árva kis kenyerének az elvesztése. Pedig nincs értelme a maradásnak, ha már a bérlő, a postamester, a jegyző, a tanitó és a csendőrök mind elmenekültek. Ettől eltekintve, a gyerekek gázháborut játszanak iskola helyett. Támadás után egy kétéves gyereket gatyamadzaggal fojtottak meg, mert nem tudta, vagy nem akarta szimulálni az aléltat elég hüséggel. Mit lehet itt tenni? A négy évig dühöngő pestis oly gyökeresen mérgezte meg a sziveket, hogy a gyerekek sem maradtak tőle mentesek. Aki menekülni akart, annak sem lehetett.

Gazdám magábaroskadtan dobol az asztalon. Eta a lapokat forgatja. Bennem egy kép elevenedik meg.

Egy stiriai gyerekkadét képe, akit Flandriában kivégeztek. Az üteghez tartozott. Arcáról és a szájáról anyja mellének tejszagát még alig dörzsölte le az élet. Tisztára gyerek volt. Nem birta tovább a minden fantáziát felülmuló ágyuzást és az eszeveszettség egy ellenőrizhetetlen pillanatában a závárzattal lepöccentette az ujját. A kötözőhelyen nem tagadta. A hadbiróság előtt is azt hajtogatta, hogy szándékosan csapatta el az ujját. Haza akar menni ebből a pokolból. Az anyjához akar menni. Gazdám mindenáron meg akarta menteni. Lehetetlen volt. A tábornok, akit hozzávezetett s akitől az élete függött, jóakarattal és sajnálkozva adta a szájába: »Ugyebár véletlenül csinálta? Nemde véletlenül? Na mondja már, hogy véletlenül csinálta!« — »Szó sincs róla, tábornok ur! Dehogy csináltam véletlenül. Haza akarok menni! Az anyámhoz akarok menni! Engedjenek az anyámhoz, tábornok ur!« És kedves gyerekszája sirásra görbedt. Végül is agyonlőtték az ütegből megmaradt pár tiszt és legénység előtt. Egy ház csatornájához kellett kötözni, mert folyton összeesett. Gazdám merően nézett rám akkor. Előtte ülve, szeméből a legnagyobb világossággal azt olvastam ki, hogy kutyának való látványt nem nézhet meg.

Eta félretolja az ujságokat.

— Vajjon merre bujkálnak ezek?

Nyilván semmi értelme a kérdésnek, vagy csak Eta számára, aki kérdezett. Az emberek manapság sokat töprengnek. Gyorsan peregnek a gondolataik és végül értelmetlenül beleömlenek egy kérdésbe, mint vig hegyi patak az álmos völgybe. Ilyenkor beszélnek. Sajnálom őket. Mekkorát tévednek! Fogalmuk sincs róla, hogy talpraesett és ép gondolataik ugy viszonylanak a beszédhez, mint az ép szemek az üveghez. Nem tudok beszélni, de azt hiszem, a beszéd valami egészen haszontalan, buta dolog kell legyen. A szavak tükörcserepei a gondolatoknak és a dolgoknak. Mindig visszaadnak belőlük valamit, de egyszer gyöngén és erőtlenül; máskor erősen és kegyetlenül világosan. Ugyanaz a szó ma igy, holnap amugy hat.

Mióta figyelek rá, többször megesik velem, hogy beszédet hallva, hol ez a szó gyullad ki, hol amaz. Miért? Nyilván a szónak magának is külön egyéni hangulata van. Ennek dacára sokan olyan gömbölyüre csiszolják őket a szájukban, mint a hullámok a tengerparton a kavicsokat. Közben pedig halálosan unatkoznak. Ilyenkor elmenekülök, nehogy magam is unatkozzam. Ha ezt is megcsinálnám, senki sem tagadhatná civilizált mivoltomat. Talán több tisztelettel is illetnének. Ezért a tisztességért azonban ilyen árat nem fizethetek.

— Itt nincs sok kétséges dolog, Eta. Volt egy ország, amelyik az idők folyamán gyalázatosan megöregedett. Csak egy tartalmatlan gépezet tartotta eddig is benne a lelket.

Hangja kérdéseket elhárító módon csengett. Mindketten elhallgattak. Eta szeme szomoruan gazdámon pihent. Aztán megint beszéltek Eta elutazásáról és Eta zongorázott is egy keveset. Gazdám a karosszékben ült, homlokára tett kézzel, végre felállt.

— Wotan!

Gazdám előtt termek.

— Hozd a kalapomat és a botomat. Elkisérjük a kisasszonyt a tiszteleteshez.

*

Közben csaknem este lett. Nagy gonddal vezetem gazdámat a tiszteleteshez. Különös ez a bordáimat szoritó érzés. Mikor vezetem, mindig érzem. Azt hiszem, a sok közös élmény maradéka ez. Agyontaposott tájak, cafattá lőtt erdők, a föld szinéről elsepert falvak, tántorgó ágyuk, vergődő lovak, halálbahajszolt veritékező emberek és halálos nyugalmukban közömbösen heverő halottak. Képek. Fekete, vagy vérvörös, most már valami halvány ködbe süllyedt képek. Napok, amik meggyötörtek, de amelyekre már nem is emlékszem. Amikből nem maradt egyéb, csak ez a bordáimat gyöngén szoritó, édesen fojtogató érzés, ha őt vezetem.

Az ucca szennyes. A sok ráf itt-ott kékesre fé-

nyezte. Minden évszaknak megvan a maga külön hulladéka. A mostaninak kocsány. Világosan megkülönböztetem az őszt. A kérődzők a nyári hebehurgyaság helyett megfontoltan, szilárd és kerek halmokba hullatják le trágyájukat az uccára. Akikkel találkozunk, merőn ránk néznek, de nem köszönnek.

— Nem tudom, mi lelte ezeket — mondta Eta. Vagy velünk történt valami, hogy ők ilyenek?

A parochiához értünk. Az almafa csüggedten tárja szét csupasz karjait a ház előtt. Alatta a pad végén Fifi ül, nevetségesen reszkető fejével. Ügyet sem vetek rá, bár kurta farkán látom, hogy barátkozni szeretne. Az irodához sietek, gazdám előtt és felemelkedve elcsattantom a kilincset.

Az iróasztal mellett a tiszteletes anyakönyvel. Most tért vissza a temetőből. Egy ócska lámpa komisz olajat füstöl. Fölötte a falon légyköpött keretben fakult fametszet. Rendkivül sovány arc. Kecskeszakáll, óriási orr, tágranyilt szem. Dupla lapos sapka fülrelógó leffentyüvel. Gazdám elbocsátott a fékről. A kemence mögé telepszem. Eta kissé zavartnak látszik. Nem felejtette el az első benyomást a parochiáról, mikor először ide belépett. Nem volt csak tizennyolcéves. Kenyeret keresett. Egy darab máléval és korpával kevert, fekete, szétmálló kenyeret. A kenyér előtt azonban váratlanul leckét kapott. A tiszteletes apró sündisznó-szemével végigmustrálta. Olcsó nyári rongyok voltak rajta, de üde és szép volt, mert nem volt csak tizennyolcéves. A tiszteletesnek nem tetszett. Érdekes! Előadást tartott a tanitó társadalmi helyzetéről és arról, hogy milyen ruhát kell, hogy viseljen. Tehette elvégre. Hisz ő adta a kenyeret. Talán abból, amit maga is evett. A tiszteletes asszony pedig bár jóságos volt, nem kelhetett védelmére. Semmit sem hallott az előadásból, mert teljesen megsüketült, mikor a negyedik gyerekét szülte. Eta sirt. Könnyein keresztül látta, hogy ez a falu és ez az élet. Jövendő élete. Ettől kezdve, amennyire tőle telt, a tiszteletes után igazódott, aki immár kopott volt, szürke, szennyes és öreg.

Gazdám szavaira eszmélek.

— Igen, igen. Hogy a kisasszony rögtön szabadságra menjen.

— És még rögtön? — álmélkodik a tiszteletes. — De hisz az lehetetlen. Tisztára lehetetlen. Ádám! Hogy képzeli ezt? Elfeledte volna? Össze kell hivjam az iskolaszéket. Nem! Igy! Tisztára lehetetlen.

Etához fordult nyersen.

— Legalább ha valami komoly indoka volna. Van indoka?

— Hogyne! Félek.

— Félni lehet. De azt nem szabad kimutatni. Ez nem indok. És nem is komoly.

— Nem tehetek róla. Nem szégyenlem bevallani, hogy komolyan félek.

— Ugy? Maga javithatatlan. Mindig ilyen volt. Női munkaerő.

Lekicsinylés volt a tiszteletes hangjában. Gazdám megértően mosolygott. Ismerte az öreget és sejtette, hogy mért akadékoskodott. Eta védekezett.

— Kit tanitsak tiszteletes ur?

— Tőlem kérdi?

— Igen. Jelentettem, hogy a gyerekek nem jönnek az iskolába.

— Na. És?

— Azt tetszett mondani, hogy a kölkek után csak nem futok én is haza. Eddig nem futottam. De most már félek itt maradni.

Tulajdonképpen megható ez az Eta. Mennyire szivós. Nem hittem volna eddig, hogy kitartson vak gazdám és egy makacs vén ember mellett. És most ilyen egyszerüen és meghatóan bevallja: félek.

Gazdám közbelépett.

— Azért jöttem, hogy én is megkérjem tiszteletes ur. Végül is kedves bátyám, nézze...

— Látom, — dohogott a tiszteletes, de gazdám befejezte.

— Arról van itt szó, hogy a kisasszony, ha már eddig ilyen szépen kitartott, hát nyugodt lélekkel, hogy ugy mondjam, marsrutával mehessen el.

— Jó, jó. De ki vállalja ezért a felelősséget?
— Ugyan! — mondta gazdám csodálkozást szinlelve. — Mit gondol? Nem érzi, hogy a most következő időben mindenki csak a saját lelkiismeretének felel? Tiszteletes ur! No, Gábor bácsi! Kedves jó Gábor bácsi! Engedje el. Ugy-e elengedi?
Meleg derü csapott ki gazdám szájából. Egy szőke kis fiu kérte igy valamikor a tiszteletest. Talán amiért a kátéból feladott leckét felejtette el. A tiszteletes gyorsan a lámpához hajolt. Hol a pápaszeméhez kapott, hol a lámpa csapjához. Végül a srófot minden ok nélkül megcsavargatta. Kétszer fel, kétszer le.
— Fene egye meg ezt a büdös petróleumot. Ugy-ugy! Hogy is mondta csak? Hogy mindenki a saját lelkiismeretének felel? Nem rossz. De hát a kisasszony, hogy nyugtatja meg majd a lelkiismeretét, amiért minket faképnél hagyott?

— Bocsásson meg, Gábor bácsi. A saját lelkiismeretünkért inkább aggódom, ha nem küldjük el.
A tiszteletes még egy darabig a homlokát dörgölte. Végül megadta magát. Becsukta és félretette az anyakönyvet. Egy féliv papirt tett az asztalra és Etát szólitotta.

— Kisasszony! Jöjjön! Irja meg a kérést az egyháztanácshoz. Egy nyugtát is irjon két hónapról. Hát az ki ott a kemence mellett?

— Wotan, tiszteletes ur. Mióta megjöttünk, ott alszik.

— A végin fel kell rángassuk, mint Füsti Danit templomozáskor. Ádám!
— Tessék, Gábor bácsi?
— Ki fog magának ezután felolvasni, Ádám? Ugy értem, ha már a kisasszony holnap elmegy. Mert én, az ördög vigye el őket, jó ideje nem látom az apróbetüket.

Eta bronzszin feje mélyebbre borult az asztalon. Irt. A tiszteletes apró szemével gyanakvólag felém pislantott. Tettem magam, hogy alszom. A kályha előtti rozsdás bádogon egy szélütött légy mászott be

lassan a lehulló parazsakhoz. Nem tudom, mit gondolt.

— Senki, Gábor bácsi — mondta gazdám egykedvüen. — Nem fontos. Majd eljön néha. Én is eljövök. Beszélgetünk.

Valaki az uccán fütyürészett. Mindjárt hallottuk Fifit, hogy ugat. Csöndben ülünk, némileg valamenynyien rokkantak, egy darabig. Eta ir. Gazdám botjával játszik. A tiszteletes csontos ujjaival a dohányos szitában kapirgál. Megtömi a pipát és megszólal.

— Mondja, Ádám! Szereti ez a kutya a tepertőt?

— Azt hiszem, Gábor bácsi.

— Neve után itélve, nem tudom mit adjak neki.

Öregesen nevet. Én alvást szinlelek. Mégis jól látom, hogy kezével a két combjának esik. Szemét is behunyja. Végre feláll. Csoszog. Fogalmam sincs, mi baja lehet, de annyi bizonyos, hogy pár nap alatt nagyon megöregedett.

— Wotan! Jere!

Szempillám sem rezdül. Gazdám szólit és előtte termek.

— Menj ki a tiszteletes urral a konyhába.

Mire bejöttünk, Eta végzett az irással.

— Tessék, tiszteletes ur.

— Igen, igen. Na mit irt be indoknak? Hogy fél?

— Nem, tiszteletes ur. A rendkivüli viszonyokat irtam.

— Jó! Nagyon jó! A rendkivüli viszonyok miatt. Igy. Várjon csak, — mondta és egy fiókból pénzt olvasott Etának.

— Igy! Két hónapra. De ha tisztul, jöjjön hamarább vissza. Ezek a fattyak tudja, nagyon elvadulnak.

És közben lélekbemarkolóan nézett gazdámra. Elbucsuztunk. Eta sirt. Lopva használta zsebkendőjét. El akart kisérni, de gazdám nem egyezett bele. Ujra fékre vett. Künn aprón és fehéren hullott a hó. A sövények mögött parasztházakban lámpák égtek. Az

ablakokon át az uccára fényküllők estek. Hidegen, sárgán és ellenségesen, az ablakok ugy néztek ránk, mint tágranyilt, hályogos vércseszemek.

*

Ködös a reggel. Kis széllel még folyton havaz. Már harmadik napja. A fák meggörnyedtek a szokatlan és meddő teher alatt. Puha nesz, csak a hó zizeg. Az istállók körül is minden csendes, jóllehet Moisa feltápászkodott és Julika segitségével ellátja valahogy az ökröket. A lovak szintén hazajöttek. Behajtotta őket az éhség. Hamar megtörtek és egy éjjel a kapu előtt szánalmasan nyeritettek. Szerencse, hogy Julika valahova elrejtette a szerszámokat. Igy nincs mivel befogják és nem hurcolhatják őket.

Ilyenkor fát hordok a gazdám szobájába. Egyenként viszem ugyan, de könnyen és gyakran fordulok. Csak addig volt kinos, mig a halomból kirángattam néhányat. Végre egyik oldala leomlott.

A dolgomat végzem egy bokor tövében, mikor kiáltást hallok a szomszéd telekről. Tüstént hallom, hogy Dánné jajveszékel. Mért ordit ennyire? Arra ügetek és még jókor érek, hogy lássam Dánt, amint félig mezitláb, félcsizmával a kezében berohan az istállóba. Az asszony erősen terhes. Hóba furja arcát és idomtalan testét furcsán dobálja egy fellökött sajtár mellett az ajtóban. Énekelve sir. Vagy sirva énekel. Nem tudom megkülönböztetni. Két kézzel tépi a haját. Benn egy kis borjunak tejiz futkos a szájában. Bőg. Türelmetlenül lökdösi orrával a ketrecajtót, de nem vet rá ügyet senki. Három szennyes gyermek bambán áll a hóban, mint három kis cövek.

Dán nyög és káromkodik.

— Fene evett vóna meg. Sze egész kihült.

Valamit próbált engedni a láncon, de tulságosan megfeszült. Feketén és verejtékezve jött ki a pajtából. Észrevette a feleségét a hóba és belerugott. Az asszony mukkanás nélkül gurult tovább, mint egy halom rongy.

— Te dög!

Eszébe juthatott valami. A kezében tartott csizmával őrült módjára belevágott az asszonyba.

— A nyavalya essen a béledbe. Te ribanc!

Az asszony két karja közé kapta a fejét. Hasát a földre szoritottta. A pajtában a borju bőgött. A gyerekek felszaladtak a padlásra. Dán tajtékzott. Szótagra vágta az asszonyt.

— Ezért szerzettem? Hun vót a szemed? Te ganyé! Köss még tehenet hosszura. A büdös istenit az anyádnak. Most szoptass te!

Agyonveri, ha össze nem csődül a szomszédság. Kiváncsian nézték egy darabig.

— Jó mustra, — mondja az egyik.

— Frustuk, — észrevételezi a másik és röhög.

Egy asszony lopódzott végre Dán mögé és kikapta kezéből a csizmát.

— Marha, ke? Inkább nézze a dolgát.

Elhajitotta a csizmát. Az udvaron nem volt több látnivaló. Betódultak a pajtába.

— Ej né!

— Látja-é?

— Nem vagyok vak.

— Jól béfordula biza ebbe a szük jászolba.

— Még a jobbik. Ideátról.

— Már mint a Sugár? Szilaj se kutya!

— Ha legalább csecse vóna. Mit véleményez, ke? Utána döglik?

— Kifene, te.

— Hát a bornyu. Erzsók nem szoptathatja.

— Nem biza. Pedig elég tőgyes volna.

Öten-hatan a tehén körül forogtak. Kicibálták a pajtából. Ketten ott maradtak a nyuzásra. A többi elment, anélkül, hogy az udvaron heverő asszonyra pillantana. Dán a csizmája után kullogott. Kirázta belőle a havat és ahogy volt, kapca nélkül a lábára huzta. Kifujta magát. Szétnézett és rászólt az asszonyra.

— Kussaggy bé innen.

Az asszony feltápászkodott. Megkönnyebbültnek,

vagy legalább sokkal nyugodtabbnak látszott, mint verés előtt. Kitörölte szeméből a könnyeivel összeragadt havat, megrázta magát és szó nélkül bement a házba. Az ura utána szólt.

— Frustukot csinálj háromnak.

Köptek a kaszafenőre. A bicsakok miatt. Lekuporodtak a tehén mellé a földre és nekifogtak a nyuzásnak. A hó sürübb lett. Meglepte őket és a tehenet. Nyakukat behuzva olyanok voltak, mint három állat és a dolog amit végeztek, mintha a tehénből rágnának. De: beszéltek, tehát emberek voltak. Vontatva lökték egymásnak a szavakat.

— Éjfél felé lehetett.

— Ejsze még hamarább. Már egészt hozzáragadt.

— Nem hallhattátok?

— Nem.

— Pedig vergődhetett.

— Szél futt az éccaka.

— Jól kiválasztottad. Mint egy ökör.

— És hozzá két napra leellett.

— Mit ér? Fene ott ette vóna meg.

Közben a lábak levetköztek. A borju keservesen bőg az istállóban. Nem felejtheti a tejizt a szájában. Folyton csiklandja. Éhes.

— Ezt hacsak moslékkal nem tartom.

— Hány hetes?

— Három.

— Nem issza meg.

— Félek.

— Semhogy a kutyák egyék meg, add oda.

— Kinek?

— Teje csak van valakinek.

— Ingyen?

— Hát!

— Inkább tarisznya legyen.

— Annak is gyenge még a bőre.

Ott hagytam Dánékat a félig lenyuzott tehénnel. Ha nálunk hagyják, most is élne.

A fákat varjak lepték meg. Csunyán kárognak felém és lomhán odább rebbennek. Ahonnan felre-

pülnek s ahova letevődnek, az ágakról kapcák hullnak a földre. Gazdám ablakához megyek és benézek. A fütetlen fürdőszobában áll és hóval dörzsöli magát. Mit érhet neki mindez? Ugy érzem, ez az állapot sem végleges, amibe pedig látszólag betörte magát. Minden elviselhető egy darabig. De aztán!

Julika reggelit hoz gazdámnak. Kötelességemre gondolok és utána látok, hogy bevégezzem a mai fahordást.

Délfelé jár. De a harang már régóta nem jelez. Ok nélkül rángatnám meg: nincs kinek. Négy ökröt elvittek fuvarba. Egy gárdista jött és Moisának a puskatust mutatta. Azt is mondta, hogyha sokat okoskodik, belelő, mint egy kutyába. Amig az ökröket kihajtották, szétnézett a kertben. Szemügyre vette a fenyőket és a nyirfákat. Az egyik kőpad mögül láttam rajta, hogyha fejszéje volna és gyorsan menne, rögtön nekiesne, hogy kivágja. Végre morogva odább állt. Fát hozat az erdőnkből Eta iskolájába, melybe ők költöztek be.

A hó elállt és váratlanul kitisztult. Dánék felől ismét zajt hallok. Valami állatot nógatnak buzgalommal.

— Hiel ne hi! Hiama hi!

Ostor pattog egy lovacska hátán. Nem hiszek a szemeimnek, de látnom kell, hogy teljes erőből a a lenyuzott tehenet vontatja be hozzánk. Nyakán a lánc. Dán találhatta ki ezt a részeg tréfát.

— Hó!

— Mia hé? Béakadt?

— Bé a. Hozz egy fejszét a favágóról.

Mig a fejszét hozzák, a lovacska egykedvüen áll a résen. A varjak azonban elunták már a várakozást és türelmetlen károgással fölöttünk röpködnek. Dögre jött valahonnan két kutya is. A tulsó sáncszélen ülnek és a tehenet nézik. Pofájukon azt is látom, hogy Dánék piszmogását nagyon elitélik.

Néhány csapás után végre kitágul a rés. Hasmánt fekszem a hóban és már nem ugatok. Minek?

— Na, hiel!

A lovacska ujból nekirugaszkodik. Most megy valahogy a dolog és a tehén egy zökkenéssel becsusszan.

— Csára hé! — kiáltja Dán és a japán birsnél megállanak.

— Na! Látod é? Nincs mit panaszkodjanak. Hazahoztam. Te meg Sugár, legeléssz! Tán találsz még valamit a hó alatt.

Kiakasztották a láncot Sugár nyakából és elmentek. A lovacskát maguk után rángatták.

Egyik kutya a nyomot szaglászva, lassan közelitett. A varjak röviden köröztek és mint nagy sötét lepkék lomhán leszálltak a tehén köré a hóba.

*

Világos éjszaka. Jobbra fordulok és a fenyők sarkából a házra figyelek. Egy kéményből vékony kis pára bodroz, mint suttogó szájról a lehellet. Végigoson a gerincen, megkerüli a tornyot és nyoma vész a fenyők csucsa felett. Ez a kis mozgás el-elkapja a szemem, miközben az az érzésem, hogy a kék ég és a fehér hó közé rajzolt ház uszva ring, mint hajó a vizen. Halk zongoraszó szüremlik ki az éjbe. Gazdám játszik. Kinek?

Nyári délután merül fel bennem. Tópart. A nap ragyog a viz felett, mint egy forró aranyzsemlye. Hova lettek ezek a puha, fehérbelü zsemlyék, amiket egykor ugorva kellett hogy kifogjak. Gazdám egy csónak vitorláival babrál és látszólag nyugodtan vizsgálja a köteleket. Félszemmel azonban látom a pad alól, hogy türelmetlen. Csakhamar rendül a csónak. Gazdám a partra fektetett deszkára lép és kiugrik. Egy leány jön gyorsan és kezet szorit.

A tennisgroundon többször találkoztam már vele.

— Várnunk kell, — mondja a megálló felé nézegetve. — Anya megint a nyakunkba sózta Tilliet.

A csónak farához huzódom és amennyire egy ilyen háromszögbe csak lehet, tőlem telhetően befurakodom. Tüstént hallom Tilliet. Kellemetlen isme-

retség. Ki nem állhat. Vastagon olajozott angol szavak csusznak ki száján. Kisvártatva:

— Where is Wotan?

Behunyom a szemem. Csak jól benn lennénk már. A lány a csónakba ugrik. Rögtön Tillie és gazdám is beszállnak.

Hiába! Észrevett!

— Pshaw! Behold! — kiáltja és az egyik padra ugorva rámszegzi az ernyőt, amit eddig egyensulyozásra használt. Gazdám nevet. Szivesebben kilökné Tilliet, de mielőtt az összes indulatszókat kiköpi, galléron ragad és kidob a partra. Félig a vizbe esem, amin szivükből nevetnek ujra. Mire azonban a csónakot eloldják, látom rajtuk, hogy végkép elfeledtek. A vitorlák megfeszülnek, mint felfujt hólyagok és a tovarepülők közül csak Tillie integet felém az ernyővel, de ő is fenyegetően és méltatlankodva.

— Itt hagytak! Elfeledtek!

Kétségbeesetten rohantam alá s föl a parton. Habozás nélkül utánok vetem magam, ha a viz nem oly megdöbbentően nagy. De a csónak perc alatt kis fehér madár lett és egy part mentén bukdácsoló gőzös a hullámokat lesujtó módon felkavarta. Reménytelen helyzet.

— Itt hagytak! Elfeledtek!

Sokáig zokogtam hang nélkül a parton. Ugy rémlett, mintha látnám őket, a csónakot, amint ring, sőt egyszer világosan: hogy visszajönnek. De tévedtem.

— Elfeledtek!

Idegenek jöttek a parton és különös módon néztek rám. Később gyerekek. Tanakodtak egy darabig, aztán megdobáltak. Fölszaladtam a villába és elbujtam a szemetesládába. Behunyt szemmel és reszketve, fejemet a szemétbe furva folyton a csónakot láttam késő estig. Távozó fehér vitorlájával egyre integette:

— Elfeledtek, elfeledtek, elfeledtek!

Árny suhan el a homlokzat előtt és megszakitja a képet. Egy bagoly. Hirtelen magamhoz térek. A nyári délutánnak vége. Annak is, hogy az emberek egykor egy boldog mesevilágban éltek. Csönd. Havas

téli éjszaka. Helyben állok és merőn még mindig a házra nézek. Szél süvölt a hegyek felől és kétoldalt a fenyősorok hallhatóan összerezzennek. A kéményből alig szálldosó pára hanyattesett. A ház nem ring már. Oszlopsorával és csukott szemeivel mozdulatlanul áll a két fenyősor között, mint csukott koporsó, melyet itt feledtek.

*

— Meglehet!
— Ki tudhatja?
— Szakács Feri mondja.
— Mondani lehet.
— Tegnap Somkerék körül látták őket.

Kapunk előtt pipálnak nehányan az olvadó latyakban. Ez a ronda idő a kőből is vizet csavar, de azért mások is odajönnek és szétvetett lábbal nézelődnek. Nyakukba csorog az eső. Mit számit? Kaszinóban érzik magukat és sürün köpnek, legalább akiknek a dolgok állása felöl valamilyen véleménye van. Elfogok egy-egy szót a bálvány mellől. Sokat beszélnek félre, aminek nincs összefüggése, ácsorgásukból azonban mégis kiveszem, hogy várnak valamire.

— Ugy!
— Bocskorban?
— És ötven kilométer napjára.
— Nem rossz. Mit vall? Hogy rongyos gunyába?
— Rongyosba.
— És hogy patkolatlanok?
— Kicsik és borzasak, mint a rühös macskák. A tiszteknek havat szánt a lába.
— Fura. De ötven kilométer? Még se kutya!
— Hallod-é?
— Hadd a fenébe! Ott lenn dobolnak már megint.
— Összeirják őket?
— Hallám! Tizennyolctól negyvenig.
— Mit igértek?
— Tiz holdat fejenként. Térit. Sütőék is jelent-

keztek, de azt mondták, rájuk nincs szükség. Nem kellenek.

Odalenn dobolnak. Záporként esik. Eső és köpés vegyesen.

— Csufságnak csufság.

— Pedig megláti, elveszik.

— És mit ér, ha megis hagynák?

– Igazság! Ugy se veszi hasznát, ha egyszer már nem lát.

— De legalább ideadná!

Moisát hallom, hogy kehesen szortyog a hátam megett. Julika rést hagy a pitvarajtón és kiles. Az öreg még mindig jócskán sántit. Lóg az orra és kiforditott sapkájával lankadtan veri a combját.

— Menjetek dolgotokra, — szól ki csöndesen az uccára.

— Megmondta neki?

— Meg.

— Mit szól?

— Azt, hogy későn jöttetek. Négy héttel ezelőtt kellett volna.

Hallgatnak. Csak a dob és az eső pereg tompán. Végre az egyik.

— Sze maga is tudja, hogy vót akkor. Mér nem mondta meg?

— Megmondtam.

— S nem adja ide őket?

— Nem. Azt mondja, elkéstetek. Nem akar tudni felőletek.

— Értse ke, hogy ugy is elveszik.

— Én értem. Mást nem vettek el? Tik is!

— Akkor!

— Akkor kellett volna, hogy jöjjetek.

— Most késő?

— Ugy mondja. Azt is, hogyha valamennyi atyátokfiával idejében észretértek, most minden másként állna. De igy?

Lemondóan intett a sapkával.

— Menjetek dolgotokra.

Becsukta a kis ajtót és bement a házba. Menet

Julikának is mondott valamit. Künn álldogáltak még egy darabig. Páran igazat adtak gazdámnak, mások sajnálták a fegyvereket, amiket igy elherdálnak. Más gond is nyomhatta őket, mert lekókadt fővel csakhamar szétmentek.

Julika egy kopottas cseréptálat tett ki a tornácra és gondokba merülten ujra eltünt az ajtóban. Pergelt lébe áztatott kenyérhaj volt benne. Mellé feküdtem és lassan eddegéltem. Nem vagyok válogatós. Volt idö ugyan, mikor csak huson éltem, de ma már sokra tartok egy darab kenyeret. Falubeli társaimat sem zavartam, hogy hopsára vegyék döglötten visszahozott tehenünket. Az esö hóval vegyül. Az eresz lármásan tovább csepeg, de mégis kivehetem, hogy a totyogós uccán hárman-négyen jönnek. Valaki megrugdossa a kisajtót. Odaszököm, de jön Moisa és leint.

— Nyisd ki ezt az ajtót!

— Nyitom, nyitom — dohogja az öreg kedvetlenül. — Megint az ökrök kellenek?

Az idevaló facér tanitó lép be három gárdistával és Moisára ripakodik.

— Hogy mi kell, ahhoz semmi közöd. Jobb lesz, ha tartod a szádat. Pável!

Egyik gárdista megrázkódik.

— Ezt a vénséget azonnal lelövöd, ha okvetetlenkedik.

Észrevesz és habozás nélkül rám mutat.

— Nyomjatok abba a dögbe egyet.

Mindhárman egyszerre készülnek. Hirtelen Moisára nézek. Toppant a lábával és kezével üt, mint a korbáccsal. Átvetem magam az istállók elé forduló eleven sövényen és mögötte nagy ugrásokkal eliramodom. Mégis észrevesznek az egyik nyiláson és ketten utánam durrantanak. Szamarak! A fenyők sarkától látom a harmadikat, amint zavartan mutatja puskáját társainak. Nem használhatta, mert nem volt kinyitva.

A hátsó ajtónál csahintottam. Gazdám beengedett.

— Megint utánad lőttek?

Agyvelöm dolgozni kezd. Kinos helyzet. Nem mondhatom meg, hogy ezek jönnek, de nyugtalan-

ságomból azt hiszem mindent megértett. A nagyobb lélek áttekinti és ismeri a kisebb lelket. Forditva ritkább. Ugy hallottam, a földön sokezer éve keresik már a nagyobb lelket és tüvé tették érte az egész világegyetemet. Sokan forgatják szájukban a nagyobb lélek megnyilatkozásait. Ezer kis prókátor, ki vakondok lelkének nyálával bemaszatolva, emésztetlenül ujra meg ujra kihányja őket. És még azt állitják, hogy ismerik a nagyobb lelket és az ő utait. Mennyire tévednek! Mit tud a rész az egészről? A kisebb lélek sohasem ismeri meg a nagyobb lelket. Hacsak...

Lépések. Ezt az ajtót is megrugják. Vadul nekilódulok. Gazdám tudja, mi megy végbe bennem, hogy minden idegszálam reszket az izgalomtól, amiért ide is bejönnek. De anélkül, hogy felállna, pár szóval lefékez.

— Csitt, Wotan! Menj a szőnyeg sarkára és feküdj le.

Hallja lihegésemet és hogy nem megyek. Keményebben szól, sőt másfelé vezényel.

— Wotan! In die Ecke! Marsch!

A kölyökkoromban vérembe oltott fegyelem az ismert kommandóra teljesen leigáz. Megsemmisülten kullogok a sarokba és a következő pillanatban hallom, hogy durva robajjal nyilik az ajtó.

Tágranyilt szemek tünnek elő az ajtóból. A tanitó. Huszéves. Szabályszerüen szemtelen arc. Hibás szem. Ázott ruha. Tartósan viselt fehérnemüszag. Szürke, kockás sapka. A gárdisták puskáikat szorongatták és előredült testtel ingadoztak. Egyik lábukról a másikra billentek és ugy mozgatták a vállukat, mintha táncolnának. Csak Moisa állt hátul rendesen, sapkájával a kezében. Ha nem annyira visszás és szokatlan az egész jelenet, nevetségesen hat. De igy halálosan bosszankodtam. A tanitó a küszöbön állt.

— Uram, — kezdte szemhunyoritva és orcátlanul ezzel a valahol hallott megszólitással, de gazdám oda se nézve félbeszakitotta.

— Kicsodák maguk?

Kiesett szerepéből és hebegni kezdett.

— Én... én az uj román körjegyző vagyom.
— Micsoda?
— Nem tudom bemutatkozni. Nagyon sáros vagyom.
— Nekem mindegy, hogy Ön milyen állapotban van. Legyen olyan szives megmondani, hogy kicsoda. Nem ismerem a hangját s amint látja, én nem látok.
— Én, én a Pintye Juon fia vagyom. Volt tanitónövendék.
— A képezdész, akit... Mit keresnek itt?
— Fegyvereket. A fegyvereket.
— A vadászfegyvereket gondolja?
— Azokat is. És még másokat. Amennyien vannak. Mind.
— Van valamilyen megbizatása?
— ?
— Ugy értem, hogy küldte valaki?
— Nem. Igen. A központ. Természetesen. Felsőbb hatóság. Tetszik tudni? Akárhol elvették fegyvereket magyaroktól.
— Miféle felsőbb hatóságot emleget Ön?
— Román Nemzeti Tanácsot.
— Nem ismerek ilyen hatóságot.
— Persze! Nem tetszik ismerni. Csak olyan vak nem látja, mint maga. Hogy mi van. Tulajdonképpen. Igen, tulajdonképpen. De a fegyvereket tessék csak ideadni, azonnal.
— Karhatalommal jött ön?
— ?
— Kik állnak ott a másik szobában?
— Gárdisták.
— Szóval, karhatalom. De önnek nincs irásban semmi rendelete. Ad ön legalább valami nyugtatványt.
— ?
— Az elkobzott fegyverekről.
— ?
— Tud irni?
— Irni? Hogyne! Ne tessék csufolódni. Most nincs többet Magyarország. Kuss! Most van Nagyrománia. Hol vannak fegyverek? Egy-kettő!

— Ad ön irást az átvételről, vagy nem?

— Micsoda irás? Itt én parancsolom. Fegyverek be lesznek szállitva központba. Ne tessék komédiázni, hanem tessék adni fegyvereket. Különben azonnal házkutatást tartom.

— Kérem, sziveskedjék idehivatni Moisát.

— Itt vagyok, instálom.

Az öreg kissé félretolta a tanitót a küszöbön és bejött.

— Mért nem szólt hamarább, Moisa bácsi?

— Azt mondták, belém lőnek, ha jár a szám.

— Na szerencse, hogy mégsem történt meg. Elvégre, Moisa bácsi maga is oláh.

Moisa mondani akart valamit, de a tanitó berzenkedve közbevágott.

— Kikérek magamnak. Most nincs többet oláh. Kuss! Csak román van.

Ostobaság, alantasság, a falu megfertőzött levegője áradt gazdám felé a tanitó szavaiból. Megjegyzései szürkén és szennyesen szálltak és kavarogtak a szobában, mint sokáig elzárt szennyes illata, melyet megbolygattak.

— Jó — mondta gazdám. — Nem tartóztatom. Moisa! Adja oda ezeknek az embereknek a fegyvereket.

— Mindet?

— Valamennyit.

— A kovásakat is?

— Ha követelik, azokat is. Csak gyorsan, gyorsan, gyorsan.

Felállt. Az ablakhoz ment és kinyitotta. Nem törődött többet velük.

A tanitó szemtelenül mosolygott, gazdám, majd a gárdisták felé. Elégedetten ők is mosolyogtak. Moisa hordani kezdte a fegyvereket és odatámasztotta őket a falhoz az előszobába. Voltak közöttük két-háromszáz évesek. Voltaképpen disznóság, amit müvelnek, de mit lehet tenni? Világosan látom a szemükből, milyen szivesen belénk lőnének. Cigarettáznak és beszélgetnek. Anyanyelvükön.

Mikor a fegyverhordásnak végeszakadt, a tanitó odalépett a rakáshoz és a kezébe fogott néhányat.

— Pável! Ezt a hármat hazaviszed az apámhoz.

Pável sanyaruan nézett a rakásra. A tanitó megértette.

— Nesze ez is. Ezt megtarthatod. Hátul menj! A sóskutnál. Aztán jöjj az irodához.

A tanitó a rakásra mutatott.

— Ezeket össze kell kötni.

Szétnéztek a szobában. Egyik gárdistának a függönyzsinóron akadt meg a szeme és szó nélkül letépte. A függöny zizzenve omlott össze.

— Várjatok csak — mondta a tanitó a fegyvereket nézegetve. — Ez igen sok.

Körülbelül egy tucatnyit félredobott.

— Ezek itt nem jók semmire. Vigyétek ki és a lépcsőn törjétek össze őket.

Cigarettára gyujtott, leült egy székre és átvetett lábát lógatva, merőben fölösleges módon dörzsölte a kezét. Moisára nézett.

— Tetszett valamit mondani? — kérdezte az öreg összerezzenve.

— Nem. Nem tetszettem. Mi nem beszélünk annyi diszbeszédeket, mennyit maguk beszéltek.

Odakünn a hátsó lépcső körül a két gárdista röhögve döngetett egy darabig, de nem tartott soká. Hamar behozták a tiz-tizenkét hosszu és mives törökcsövet. Odadobták őket az egyik sarokba, mint a szemetet.

— Ezeket pedig kössétek össze — vezényelt a tanitó, mire egy másik függöny is áldozatul esett. Az előszobára bizonytalan félhomály borult, de a két gárdista rendületlenül engedelmeskedett.

— Vigyétek az irodához. Ha valaki el akarja venni — s kezével utánozta a fegyvermozdulatot.

A gárdisták elmentek. A tanitó ujra a küszöbnél állott. Két betétes pisztoly-agy lógott ki és huzta le a foszlott felöltő zsebét. Átkozottul törte ismét a nyelvet.

— Sajnálok a háborgatást.
— Mit akar még? — kérdezte gazdám ridegen.
— Strózsák.
— Miféle strózsák?
— A laktanyába. Gárdistáknak kellenek strózsákok.
— Moisa!
— Tessék.
— Adja oda a vendégszobákból a matrácokat.
— Igenis, instálom.
— Végeztünk? — kérdezte gazdám nyugodtan, de láttam rajta, hogy már nagyon türelmetlen.
— Igen.
A tanitó arcán széles vigyor futott át.
— Csak azt akarom még mondani, hogy jön román hadsereg. Reguláris csapatok. Kárpátok felől. Tiszt urakat ide kell hozzak hálni.
— Hova fekteti őket, ha elviszi a matrácokat?
— ?
— Tőlem hozza. Csináljon, amit akar, de most már kérem, hagyjon békét.
Hátrahányt fejjel, köszönés nélkül távozott. Az öklén láttam, hogy még majd megmutatja. Moisa az ajtóban köhécselt.
— Moisa bácsi?
— Tessék.
— Keressen valakit, aki elviszi azokat a matrácokat a magyar iskolába.
— Igenis.
— És adjon nekik szó nélkül, amit kérnek. Csak ide ne jöjjenek be többet. Megértette, Moisa bácsi?
— Meg, instálom. Bátor nem felelhetek. Most is erőszakoskodtak és megfenyegettek, hogy lelőnek.
— Várjon csak!
Kulcsot vett ki egy fiókból és Moisa felé nyujtotta.
— Fogja! Ez a báróné szobájának a kulcsa.
— Igenis, instálom.
— Legyen jó, törje be valahogy ezt a kulcsot a zárba.
Moisa barázdás arca egészen nedves volt csen-

desen és hangtalanul pergő könnyeitől. De ezt csak én láttam, tehát nem látta senki.

Behuzta maga mögött az ajtót és szó nélkül elment. Gazdám megborzongott. Fát tett a tüzre. Bezárta az ablakot és hosszu sétába kezdett. Hét lépés előre, hét lépés vissza. Balkezét, tapogató fehér ujjaival jellegzetesen maga előtt tartotta.

*

Délután négy óra. Téli alkonyat. Az eső pár perccel ezelőtt elállt, de a fák még most is cseppentenek. Fojtó köd szivódik a bundámba és apró cseppekbe rakódik le, mintha alig látható homokszemekkel volnék tele.

Magányra vágytam és idejöttem erre a ponkra, melyet nagyon szeretek. Roskadozó kertiház. Nyirfából rótták össze, csipkés zsendelytetővel, padokkal és malomkőasztallal. Valamikor jókarban lehetett, az idő azonban már nagyon elbánt vele. A völgy felett mint sötét, szennyes gályák, a felhők lomhán vitorláznak. Bizonytalanul tolonganak előre folyton ujabbak, hogy végre minden értelem és cél nélkül gyorsan elvonuljanak. A falu szokatlanul csöndes, sőt néma. Kiterjesztett szárnnyal kinos várakozás ül rajta. Elgyötörten hever a kert alatt, mint egy sokáig macerált, szerencsétlen leány, ki félig dermedten, félig eszméletlenül végre megadja magát. A huzamos eső dacára hó lepi még a szántóföldeket. A sáros és kanyargó ut döglötten hever rajtuk, mint egy hosszu, barna kigyó, melyet valaki odavetett. Az ut kétoldalán a sáncban katonák jönnek. Először egy. Azután megint egy. Majd kettő. Hátrább libasorban mások. Az első román járőrök. Nem tudják egészen pontosan, honnan jönnek és azt sem, hogy hova mennek. Napokon, hónapokon át csak jönnek, jönnek, jönnek. Mintha álomban jönnének. Évek telnek el. Eltelik az egész élet. De ők csak jönnek.

Világot gyujtanak egy házban. A nap végéhez ért. Valaki háttal áll az ablaknak. Most elmozdul és

a fény a fáradt járőrre esik. Bocskor, condrarongyok. Hiába! A szokatlanul hosszu szuronyok, a gyatra fényben is megvillannak és győzelemről tanuskodnak.

Mikor gazdámtól később elbucsuztam, megsimogatta a fejem és féligmeddig érthetetlen dolgokat mondott. Igy szólt:

— Wotan! Igaz, hogy te csak egy egyszerü, szegény kutya vagy. De én azt hiszem, hogy amit te ezen a világon látsz és hallasz, az nem marad egészen nyomtalan. Vagy legalább nem ugy, mint amit te sem látsz, vagy hallasz. Nekem ugy is minden mindegy! Jegyezd meg tehát legalább te, hogy ebben az országban ma két irigylésreméltóan boldog ember van. Az egyik egy facér orvos, a másik egy szürke fiskális. Ez a két ember évtizedeken át le nem vette a szemét erről a napról. Az orvosnak belefáradt a szeme, a fiskálisnak mód nélkül megnyult a nyaka a hosszu és megfeszitett figyeléstől és várakozástól. De megérték és megérte. Ó, Wotan! Milyen határtalanul boldogok lehetnek! Egy országot ajándékoztak a nemzetüknek!

És kinyitott tenyere ugy remegett, mintha valóban egy elajándékozott ország irtózatos sulya volna benne.

II.

Az uccán asszonyok jönnek. Idősebbek és néhány májfoltos menyecske Dánnéval. Ezek még a bérlő muszkáitól, különösen pedig Filiptől lettek terhesek. Egyik megáll a sáncszélen és visszanéz. Oldalt lép. Széthuzza magán a szoknyát. Nehány majorság bután áll egy darabig a közelben kinyujtott nyakkal. Egyszerre nekiszegett fővel indokolatlanul megfutamodnak.

Joszliék előtt a kis Sári vezeti apját. Ugy látom, idetartanak. Ez a Péter! Mindig bolondja volt a lovaknak. Most is megtapogatja őket, ahányszor idejön. Bemegy hozzájok, becézi őket és szól velök. A vége mindig az, hogy a könnyei potyognak, a lovak pedig fülüket hegyezik és egymás nyakán át értelmetlenül reá bámulnak. Mondják, feleségével göröngysót küldött ki a herésekre, de az asszony nem merte odaadni nekik. Félt. Bár nem a lovaktól, mert a lovak őt is jól ismerik.

Hopp, ezzel a lánykával megint baj lesz. Sőt, már meg is van.

— Jaj. Édeszapám!

— Mit látsz, fiam?

— Itt a tutya.

— Hol látod?

— Ehun van ni, az utban.

Megállnak. Én földhöz vágom magam. A lábaimmal az égnek kalimpálok. A farkamat is csóválom buzgalommal. Ezt találtam ki bátoritásra, de még nem érti.

— Várj csak te, Sári! Hátha megint a nagyságos ur kutyáját látod?

— Nem tom.

A gyermeknek ugy jár az arca, mint az óra ketyegője. Rólam az apjára és vissza.

— Milyennek látod, Sári?

— Szüjke.

— Szürke? Hát még?

— Kujta a füje.

— És hegyes, ugye Sári?

— Igen.

— Sze az a nagyságos ur kutyája, te szamár. Wotan! Gyer ide.

Felugrom, hogy Péterhez szaladjak, de Sári ujra szörnyen megijed.

— Jaj!

Apja kopott katonakabátjába dugja arcát. Sebtiben ujra leheveredem. Látom Péteren, hogy kétségben van felőlem.

— Mi az Wotan? Nem te volnál?

A gyerek elcsendesedik, de nem merek sem nyiffantani, sem odamenni. Félelme miatt. Péter élesen figyel.

— Mit látsz, Sári?

Alig ér térdig az apjának. Félve kisunyit a kabát szárnyából. Sugja:

— Fekszik.

— Hol, te?

— Ehun az utban.

— Gyer ide, — mondja Péter, miközben az ölébe, majd lóhátra veszi Sárit a nyakába.

— Na, ne félj! Lássuk csak mégegyszer. Wotan, gyer ide.

Odaszaladok és beledörzsölöm a fejem a kabátjába. Péter megkönnyebbül és megsimogat.

— Na báránykám. Látod, hogy ismer minket. És nem bánt.

Leguggol mellém a hóba. Látom, hova fut az esze, de Sári még nem barátkozna. Két kézzel kapaszkodik a katonasapkába és lábait csökönyösen emelgeti az apja vállaira.

— Ne félj, Sári. Nézd csak! Wotan!

Egészen Péterhez kuszom. Péter féltérdre ereszkedik és mókázunk, mint régen egy darabig. Sárin

azonban látom, milyen nehezen fogja fel, hogy nincs mitől tartania.

— Látod, báránykám? Simogasd meg szépen. Na! Lehajtja fejét a gyerekkel egészen közel hozzám. Érzem a lehelletét és egy arasznyira látom a szemét. A szeme tiszta, mint a viz, de ő se lát. A Sári lóginyászó lábait sem látja. Milyen szivesen türném most, ha ez a gyerek belémrugdosna. Nyilik egy ajtó. Moisa lép ki a tornácra. Péter feláll és zavartan arrafordul. Sári tempósan lovagol a nyakán.

— Mi van veled, Péter?

— Adj Isten, Moisa bá! Maga az?

— Persze hogy én vónék. Rég nem vótál itt, Péter.

— Rég, Moisa bá. Dögrováson valék. Több mint négy hete. De hallám, mit mivelének itt maguknál, a nyavalya essék a bélükbe.

— Ne kiabálj ugy, Péter. Ezalatt a négy hét alatt csak nem aludtál? Add ide azt a gyereket.

— Mondja, Moisa bá. Nem lát a közelben valakit?

— Nem látok senkit, de fogd be a szád. Gyere ide te prücsök.

Levette Sárit az apja válláról. Felszisszent és gyorsan letette a földre. Oldalában érzi még a Murza Sándri csizmáit. Pétert is kézenfogta.

— Na, gyertek be.

— Várjon csak, Moisa bá.

— Na, mia?

— Vigye csak be ezt a gyereket. Szeretném elébb látni a gazdát. Ha felvinne.

— Én fel, — mondta az öreg és meghökkenve nézett a Péter szemébe.

— Te, Péter! Rég nem láttalak. Csak nem jött meg a világod?

— Sze ha megjött vóna, nem kérném, hogy felvigyen. Csak a szám jár mindig a szememre. A fene ette vóna meg.

Moisa legyintett és a Sári fejére ejtette a kezét. Bekiáltott.

– Te Juli!

— ?

— Gyere, vidd be ezt a gyereket.

Felmentünk gazdámhoz. Moisa visszaballagott. Magunkra maradtunk.

— Hol voltál ennyi ideig, Péter?

— Dögro... Beteg voltam, nagyságos ur. Láttam, nem kelhetek fel. Négy hétig kurált az asszony tormával és ecettel.

— Ebbe a járványba estél, Péter. Szerencsés vagy. Sokan haltak meg benne.

— Több mint negyvenen.

— Ugy? Egy kicsit sok. Azt hiszem, Péter, enynyien tőlünk a háboruban sem pusztultak el.

— Nem tudom. Ronda nyavalya. Négy hétig nyögtem benne. Nem mozdulhattam a házból, de azért láttam, hogy jobb lett volna, ha mi is ott ragadunk a tölcsérekben.

— Hadd el, Péter!

— Ki nézheti azt, nagyságos ur, amit ezek a bitangok itt csinálnak.

— Elfelejtődik, Péter. Ez is elfelejtődik idővel.

— Én aztán nem. Amig ezeket látom, fordul a bélem.

— Nem kaptad meg az értesitést, Péter?

— A hivatalosat? Meg.

— Na, mi van benne?

— Eléléptettek szakaszvezetőnek. A tiszteletes ur azt látta benne, hogy ezután ugy kapom majd a nyugdijat.

Gazdám kedvetlenül legyintett.

— Mikor kaptad utoljára a dijaidat, Péter? Az érmek után.

— Októberben, nagyságos ur.

Hallgatnak egy darabig. Messziről éneket hallok. Mintha gyerekek kántálnának. De alig hallik. Julika jön, meggyujt egy gyertyát és asztalt terit. Behoz két kis hánccsal összekötött fenyőágat. Egy vázába állitja és a zongorára teszi. Feje fölé emeli a gyertyát és hol gazdámat, hol Pétert nézi. Aztán odateszi a

gyertyát a fenyőgallyak alá és kimegy. Gazdám megszólal.

— Te, Péter.

— Parancs, nagyságos ur.

— Mondtam már neked, hogy ne cimezz nagyságosnak.

— Igenis.

— Csak azok a cimek érnek valamit, Péter, amiért megdolgoztunk. A nagyságost csak ugy ráadásul hajigálják. Hagyd el már. Cimezz csak századosnak.

— Igenis nagys... százados ur.

— Te, Péter!

— Parancs.

— Hányan vagytok ti otthon?

— Eddig négyet látok. Az anyámmal és a két gyerekkel.

— Hisz ez öt, Péter.

— Csak négy n...százados ur. Magamat nem számithatom közéjük.

— Hát jó. Szóval négyen vagytok. Mondd csak! Nem kezdhetnél te valamihez?

— Mihez, százados ur?

— Valamihez. Akármihez, amivel kenyeret kereshetnél.

— Százados ur is látott már valamit?

— Nem, Péter, én nem láttam semmit.

— Joszli mondta a feleségemnek, hogy az érmek nem fognak érni semmit. És hogy a rokkantdijakat is beszüntetik. A városban látta.

— Mennyi földet kaptál a nagybátyámtól, Péter?

— Ha jól látom, van négy ekenapszám.

— Kijösztök vele?

— Ki, instálom. A dijakkal együtt ki. A térből adta. Az Isten áldja meg, a falu mellett. De erről is szó van.

— Hallottad?

— Igen. A segédtanitó odaigérte a gárdistáknak. És akik bevonultak. Nemcsak azt. Mindet, le egészen a berkekig.

— Hm! Hát csak azért kérdezem, Péter. Ha tudnál valami kézmüvességet. Neked valót.

— Nem tudok, instálom. A lovakon kivül semmit sem tudok.

— Dehogy nem, Péter. Azt mondtad, hogy tanitottak a hadivakok iskolájában. Valami fonásra vagy mire.

Péter megtapogat a zsebében valamit.

— A szalmát tetszik gondolni?

— Igen, igen. Mondd csak, Péter! Nem érzel te itt valamit? Valami szagot?

— Nem látok instálom semmit.

— Tudom, Péter. Hát nézd! Azt gondoltam, kéne hogy fonogass. Hogy gyakorold magad.

— Fonni látok, instálom. Hoztam is a... százados urnak egy dóznit.

— Mit hoztál, Péter?

— Egy dóznit. Cigarettának. Ha nem sérteném meg vele.

Benyult az imént tapogatott szennyes zsebbe. Kivett egy szalmából font szivartárcát. Gazdám felé nyujtotta.

— Tessék csak megnézni.

A két kinyujtott kéz tétovázva kereste egymást egy darabig. Végre egymáshoz ért és gazdám elvette a tárcát.

— Szép lehet, — mondta Péternek.

— Kár, hogy nem tetszik látni. Piros és kék szálak is vannak benne. A kis Sári válogatja a szineket.

Gazdám arcán láttam, hogy elgondolkozott.

— Hány napig dolgoztál rajta, Péter?

— Négyig, százados ur. De ha látnék, egy negyedóra alatt kész volnék vele.

— Mit kapsz egy ilyenért, Péter?

— Nem tudom, százados ur. Jó volna, ha látnék érte vagy tiz koronát. De ezt csak ugy hoztam.

— Ejnye Péter, mit beszélsz? Sze egy napszám ötven korona. És te négy napig dolgoztál rajta. Most se érzel semmit?

— Nem.

Gazdám szimatolt a levegőben. Óvatosan kinyujtotta a karját. Végighuzta lassan az asztal felett. Megérintette a kantát, a tányérokat, a poharakat és az üveg bort, amit Julika tett oda. Valamit keresett.

— Hát nézd csak, Péter. Azt mondtad, hogy ezt csak ugy hoztad. Ajándékba. Hát fiam, köszönöm. Azt gondoltam azonban, hogy csinálj még néhányat. Ha többet nem kapsz értök, hozd el hozzám. Amig nekem is van miből, adok minden darabért száz koronát. Megértetted, Péter?

— Meg, százados ur. Csak látnám, mit csinál velök.

— Ne törődj vele, Péter. Ejnye! Még mindig nem érzed ezt a fenyőszagot? Várj csak!

Felkelt. Szimatolt és lassan tapogatva elindult, hogy megkeresse a szagot. Végigtapogatta a butorokat és a csukott zongorán megtalálta a gyertyát és fenyőgallyakat. A gyertyán észrevette, hogy ég. Visszatért helyére.

— Mi az ördögöt hozott ide Juliska fenyőágakat?

— Nem tudom, instálom. De most már én is látom. Hacsak nem azért, mert karácsony van.

— Mit beszélsz, Péter?

— Azt, hogy karácsony van.

— Biztosan tudod?

— Biztosan. A templomból jövök éppen mostan.

Gazdám szórakozott lett. Nagy távolságból nehézkesen estek a szavai.

— Nem hallottam harangozni. Már karácsonykor sem harangoznak?!

— Mivel, százados ur? Nem tetszett látni, hogy a harangokat betörték ágyuknak?

— Igen, igen. Hogyne tudnám, Péter. Persze! Csak... Hova is tettem a tárcádat?

Felvette az asztalsarkáról és apróra megtapogatta. Mintha nem a formák, hanem a szinek után kutatna.

— Péter!

— Tessék.

— Mit mondtál? Milyen szineket válogatott ki ebbe Sári?

— Kéket és pirosat, százados ur.

— Igen! Hát látod, ezt akartam még mondani. Köszönöm, hogy jó voltál. Az Isten áldjon meg. Amiért rám gondoltál. Várj csak!

Hirtelen valamit gondolt. Visszament a zongorához. A szines tárcát odatámasztotta a gyertya alá a vázához.

— Ide teszem Péter az ajándékodat a karácsonyfa alá. A karácsonyfánk alá.

A gyertya lobogott és megvilágitotta az egyetlen ajándékot a rögtönzött, szegényes karácsonyfa alatt. Péter cihelődött.

— Mész már, Péter?

Péter összeütötte a bokáját.

— Alássan jelentem, nézem, hogy menjek.

— Isten áldjon, Péter.

Gazdám kézfogásra nyujtotta a kezét. Egy darabig keresgélte a Péter kezét. Péter azonban vigyázz-állásban állott. Gazdámnak eszébejutott valami. A keresgélést annyibahagyta.

— Péter!

— Parancs.

— Fogtál te valamikor velem kezet?

— Hogyne, százados ur!

— Mikor?

— Mikor utoljára láttuk egymást. A háboru kitörésekor.

Gazdám megkönnyebbülve sóhajtott:

— Köszönöm, Péter. Most elmehetsz. Wotan majd levezet Moisáékhoz.

Fékre vett és a szijat a Péter kezébe adta.

— Wotan! Vezesd le Pétert az alsó házhoz.

Utánunk kiáltott az előszobába:

— Péter!

— Parancs.

— Álljatok csak meg. Eszembe jutott még valami. Igen. Mondanád meg a lányodnak, hogy azokba

a tárcákba, amiket majd nekem csinálsz, ne válogasson többet kék és piros szalmát. Nincsenek más szineid, Péter?

— Ugy láttam, vannak.

— Ha nem volnának, hagyd őket sárgán. Ugy is jó lesz. Nem felejted el, Péter?

— Nézni fogom, instálom, hogy ne felejtsem el.

— Még egyet, Péter! Hogy a piros és kék szalmádat el is ajándékozhatnád valakinek. Érted?

— Értem, instálom. De nem látom, ki venné hasznát.

— Ki? Ne aggódj, Péter. Akad még a Szamos mentén társunk, aki nem beszéli a mi nyelvünket. Talán találkozol majd velük nagyvásárkor a hidak mentében.

Péter rántott egyet a szijon.

— Ha olyanra akadsz, ajándékozd oda őket. Megértetted, Péter?

— Megértettem, instálom.

— Na, isten áldjon Péter.

Visszatért a karácsonyfa alatt álló ajándékhoz. Az este szürke volt és lompos. Péter egy ismeretlen félelemtől megöklözötten sietett utánam. Elszórtan gyerekek kántáltak. Tompán és ijedten kopogtak majd itt, majd ott, mint tilosba tévedt kis kolompok, amikbe füvet dugtak. Magyar karácsony volt.

*

A megszálló csapatok a falun simán és gyorsan mentek át. Két napba se tellett. Nem dübörögtek utánok ágyuszörnyetegek, sem végefogyhatatlan municiós szekerek. Néhány összekapkodott ezred és vadászzászlóalj, pár rongyos hegyiüteg képezte az egész készletet. De a gyors, biztos és végleges győzelem óriási erőtartalékot jelentett. Ugy siklottak rajtunk keresztül, mint könnyü kis habok a kavargó, szennyes és mély viz felett. A falu pedig, amint kihuzták lábukat, ujra kezdte szörnyü vitustáncát, mely pár napra aléltságba esett.

Mialatt a görög templom előtt a pópa kereszttel

a kezében azt hangsulyozta, hogy most minden becsületes ember be kell, hogy vonuljon, Dán a mellére ütött és azt kiáltotta oda, hogy ő megtette már a magáét. Süssék meg az országukat. Akinek van még kedve ágyuztatni, lődöztetni magát, az menjen, vitesse magát, dögöljön meg. Kereszttel vitték őtet tizennégyben is. Ő nem megy. Az istennek se megy. Neki nem kell se Isten, se ország. Az ő országa és az Istene az a darab föld lesz, amibe tavasszal belevágja az ekéjét. Különben addig is akad itt még valami munka. Dán szemében gyilkos tüzek lobogtak fel. A vén pap kezében megremegett a kereszt, mintha egy felé dobott balta szele érte volna. Szó nélkül befordult a templomba. Dán orditott még egy darabig. A templomajtóba rugott egy elhullatott szalmakalapot és elment. Mondják, sokat ivott az alsó kocsmában és annyira nekivadult, hogy az uccán mindenki elkerülte, mint egy veszett ebet. Csak Murza Sándri állt meg vele egy szóra Joszliék előtt.

— Honnan jössz?

— Hadd az isten francába.

— Igaz, hogy kiverted?

— Mit?

— A keresztet.

— Az öreg kezéből? Vertem a fenét.

— Pedig azt mondták, kiverted.

— Kivertem vóna, ha lehet. De beszaladt az óljába. Vén ártány. Csak zabálni és röfögni tud.

— Akárcsak ez.

— Melyik, te?

— Ez a büdös zsidó. Amig minket ott fojattak, ezek itt felzabáltak mindent.

A kert sarkáról láttam, hogy Dán mint egy ingadozó fejszét ráemeli szemét a Joszli táblájára.

— Te, Sándri!

— Mia?

— Ezt se táncoltatta még meg senki. Ugye nem táncoltatta meg őket senki?

Ki táncoltatta vóna? Pedig nagyon megérdemli. Munkanélkül él. Adj neki nehányat.

Vigyorgó majompofával otthagyta Dánt, mint egy felhergelt kutyát. Berugta az ajtót. A föléje erősitett csengő őrült visitozásba kezdett.

— Mia? Mit vinnyogsz? Még megse fogtalak.

Felnyult. Letörte a csengőt. Tovább hadonászott vele, mint egy fel-feljajduló buzogánnyal. Az uccán nem járt senki. Joszli imádkozott. A konyhából azonnal az ivóban termett. Hátán volt még a talesz és a homlokán a felszijazott tvelem. Zavartan kérdezte Dántól:

— Mi tetszik?

— Nézd a bitangját! Még szarvat kötött. Ugy akarsz döfni?

Joszli nagy fekete szemével ijedten felpillantott. Nyult a tvelem után, hogy levegye. Dán ráorditott.

— A büdös jeruzsálemi istenedet, le ne vedd!

Dölyfösen hozzátette:

— Hadd ott! Amig én nem ütöm le.

Kiadta a parancsot.

— Inni adj!

Joszli a konyhaajtóra pillantott. Dán észrevette. Megértette a szándékát, mert élesen figyelte. Felnevetett.

— Ne moccanj, mert nyomban leütlek.

Joszli megmerevedett. Az ablakon át láttam, hogy felismerte a helyzetet. Az erőszak helyett, mint annyiszor, ismét az eszére akarta bizni magát. Huzni akarta és szépszóra fogni a dolgot. Az egész számitásban csak az volt a hiba, hogy Dán nem inni akart. Sunyi paraszt eszével azonban mint egy megriadt juhot hajtotta Joszlit az akol felé, amit ő nyitott ki magának.

— Nem kell szilva! Gabonát adj!

— Gabonát? Az is akad. Ugy tudom, van még egy félliterrel a padláson. Mindjárt utána nézek.

— Innen? Ne moccanj! Mert leütlek.

Kacagott. Vadul megrázta a csengőt. Joszli az akol szájához ért és bebotlott.

— Hagyja hozzam le. Nem kell, hogy most kifizesse. Ugyis tudom, hogy most nem tetszik fizetni.

— Mit? Mit beszélsz? Hogy nem fizetek? Te rongy! Hogy még én nem fizetek? Te tetü!

Dán mérték nélkül felfortyant. Ugy bőgött, mint egy megcsattintott bika. Félkézzel megkapta a keskeny pultlapot. Lerántotta. Kivett egy csomó keskeny és rongyos papirost. Joszlihoz vágta őket. Közben folyton a csengőt rázta Joszli előtt. Joszli majd hanyattesett.

— Nesze! Bitang! Kell még? Kell még? Hogy én nem fizetek! Te büdös! Te piszok! Te tetü!

Ujra, meg ujra benyult a ládába és vágta Joszlihoz a rongyokat. Joszli kikiáltott valamit a konyhába. A konyhából kapkodás hallatszott. A gyerekek felszaladtak hozzánk. Dán meghorkant.

— Mit kiáltottál ki, te rongy!

— A pálinkát. Hogy hozza a feleségem a pálinkát. Sze már látom, hogy fizet. Azért ne tessék! Jön is már.

Dán fujt egy nagyot. Egy pillanatra felhagyott a toporzékolással. De a csönd csak egy pillanatig tartott. Dán meglátta Joszlinét az ablak előtt, amint egy sárga hárászkendőt szorongatva kiszalad az uccára. Dühroham rázta meg. Joszli menekülni akart. Félkézzel a sarokba vágta.

— A büdös istenedet, bitangja! Az uccán a pálinka? Te rongy! Te bitang! A szarvadat!

Részegen nevet és fuldokolja a szavakat.

— Most is megcsalnál, he? Bitang! A szarvadat! Várj! A szarvadat!

A csengő sikolt egyet a Dán kezében. Süvitő zuhanással lecsap a Joszli fejére. Joszli végigbukik az egyik lócán. Két felemelt karja oldalt esik, mint két megmetszett faág. A szemei fennakadnak. Lassan elfehérednek. Vajjon hol férhetett el annyi fehérség a szemhéja alatt? Hörög. Lábai reszketnek. Fekete szakálla a gerendák felé mered. Rándul még egy görcsöset és tompán leomlik a vályogpadlóra.

Csönd. Csak Joszli felesége sikoltoz kétségbe-

esetten az üres uccán. Dán áldozatára néz. Egykedvüen mégegyszer megrázza a csengőt. Odadobja a halottra.

— A fene egyen meg büdös zsidója. Minek kapkodtad a fejed? Mikor csak a szarvadat akartam.

Az ajtóhoz ment. Kinézett az uccára. A falu felől jöttek nehányan. Visszapillantott a szobába és az ajtófélfán szemébe ötlött a mezize. Bicskát vett ki a lajbizsebből. Az elbarnult keskeny papirrudacskát levágta. A bicskát visszahullatta a lajbizsebbe. A kibontott imádságból csipetkéket tépett. Kidobta őket az uccára. Páran odaértek. Egyik megkockáztatta.

— Mit tettél, Jóska?

— Semmit. Megsturmoltam.

Ott hagyta az embereket, akik betódultak a házba. Az imádságból folyton hullatott darabokat, mintha az utat jelölné meg, hogy visszataláljon erre jártában. Kapunkra rá se nézett. Csak a résnél hőkölt meg egy pillanatra. Megcsóválta a fejét.

— Mekkora kárt csináltál nekem te Sugár. Mi lesz, ha ma-holnap ki kell menni az ekével? Erzsit a Szilajjal mégsem foghatom össze?

Az asszony valami teknővel jött ki az istállóajtón. Valamit észrevett az urán. Megállt a kisajtóban.

— Hun vót ke?

Dán durván lökte oda.

— A zsidótoknál.

— Meéknél?

— Joszlinál.

— Mit tett ke véle?

— Agyonütöttem. Van valami lőréd ebédre?

Bement a házba. Az asszony utána nézett, hogy nem tréfál? Rögtön kijött a sáncra, hogy megtudakolja az uccát. Meglátta Joszliék előtt a csődületet és kiáltott egyet. Aztán mint egy részeg tyuk keringett, befordult a sáncba és összeesett. Sokáig nem mukkant.

A Joszli esetének gyorsan hire szaladt és sokan

mentek le és jöttek fel az uccán. Leginkább gyerekek. Mindenki látni akarta agyonütve. Ha pénzért mutogatták volna, akkor se szaladhattak volna többen össze. Pedig mindnyájan jól ismerték, mert évek óta látták, amint a városból hátán hoz egy kis sót, petróleumot és dohányt.

Dánné fészkelődni kezd a sáncban. Fel-felnyög. Már egészen lefetrengte maga körül a havat. Fejét a sánc szélére ejtette tehetetlenül és fájdalommal. Egyik oldaláról a másikra dobja magát és nyög, nyög, nyög. Olykor nagy lélegzetet vesz. Felfujja magát, mint egy beteg állat és megint nyög. Egyszer elnyulik a sáncban és már csak az egyik felhuzott lábát látom, amint óvatos módon, lassan emelgeti. És a vissza-visszanéző fejét néha, de ezt is nyomban elejti. Közben ujra nyög, nyög, nyög. Mindig szivszaggatóbban. Tart egy darabig. Azután csönd.

Joszliék előtt áll a vásár. A zsidók is megjöttek. Lázasan hadonásznak a kezökkel és miközben az eget tanulmányozzák, egy senkitől sem értett zagyvaléknyelven hadarva beszélnek. Ugy látom, a napra kiváncsiak, mely hófelhők mögött bujkál és még nem mutat delet. Az alsó kocsmáros a küszöbre áll. Intézkedik. A zsidók görnyedten bemennek a házba. Az uccára nyiló ajtót becsukják. A falu betelten tátja még egy ideig a száját. Aztán a hangadók nyomába verődik és lassan szétbomlik. Felfelé is jönnek és meg-megállnak nehányan. Élénken tárgyalnak.

Dánné nyöszörög és megint mozgolódni kezd. Ujra jönnek a nyögések, a hátranéző fej és az óvatos lábemelgetések. Mint egy tulterhelt erőfeszités rettentően fuj egyet-egyet. És nyög ujra és ujra. Mindig rövidebb időközökben. A nap két felhő közt hideg, közömbös fénnyel odaesik egy percre, de a csaknem kificamitottan feltartott meztelen térden kivül egyebet meg nem világit. Egyszerre nyitott torokkal hosszasat kiált, ami keserves, de megkönnyebbült vinnyogásba sir át. Rögtön eltünik a feltartott láb. Az ut szintje alól azonban végleg felbukkan a kendőtlen fej. Két könyökével kapaszkodik egy kicsit,

majd odatámasztja hátát a sánc oldalának. Feje a mellére hull. Két kezével valamit babrál a sáncban. Egy siheder szalad Joszliék felöl az uccán. Odapillant és döbbenten megáll.

— Tyü az áldóját, — kuncogja végre és iziben továbbered.

Egy öreg paraszt is odaér és megáll az utközépen, Dánnéval szemben.

— Mi lelt, Erzsi?

Arra lép egyet. Felkiált.

— Az istenfádat, Erzsi! Nem kaptál jobb helyet?

Az asszony felnéz. Csuf és sovány az arca, de a szemei hüséges, meleg kutyaszemek. Csöndesen mondja.

— Semmi, Andris bácsi. Itt ért utól. Legyen jó, fogjon meg, hogy bevihessem ezt a gyereket.

És a két kezével az ingéhez szorit valami véres és prüszkölő husdarabot, amiből vékony fehéres zsinór a csuklójára tekeredett.

— Az áldásodat, Erzsi! Nem vagyok én bába.

— Nem baj, Andris bácsi! Sze már kész. Csak huzzon ki ebből a sáncból, mert itt fagy.

Az öreg lehajol és megfogja az asszony karját. Kihuzza a sánc szélire és valahogy a térdeiről is talpraállitja. Az asszony ráhajtja arcát a porontyra és melegiti. Az uccán mások is jönnek.

— Taszitson egy kicsit, Andris bácsi. De fogjon is.

Bemennek lassan az udvarra és az asszonyból menet nagy piros vércseppek hullnak a hóba. Ideérnek még nehányan és a fetrengésen alvadó vér előtt megtorpannak.

— Nézz oda!

— Látom. Ez a Jóska az Erzsit is megfojatta.

Felnéznek a Dánék ablakára és észreveszik a kifele ballagó öreg Andrist.

— Na mi van?

— Mi vóna? Az Erzsi leellett.

— Itt a sáncban?

— Biz itt.

— Ejha! Csak nem maga volt a bába, Andris bá?

— Én-e? Nem vót sok hija. De mire ideértem, már kijárt a vajudás rajta.

— Eleven?

— Nem is hótt!

Elmenőben egyik odaveti.

— Meg kell adni, ez a Jóska jól béosztja. Az egyiket agyonveri, a másikat leelleti.

Eltünnek a fordulóban és a következő pillanatban már szétfut a faluban, hogy Dán Jóska világra taposta az Erzsi bitangját a sáncban.

Nem sokkal azután asszonyok jöttek. A bába és az Erzsi anyja. Tanakodtak. Aztán bátortalanul és habozva bementek a házba. Keresztülvágtam a kerten. A kazlakhoz fordultam.

A kotorékban, amit még mindig felkeresek néha, különös szuszogás és maszatolás van. Tövisdisznóra gondolok. De eszembejut, hogy ezek ilyenkor nem cserélik a lakásukat, mert alszanak. Valami egyéb kell, hogy legyen. Apróbbra veszem a dolgot. Pisiszagot érzek. Kisül, hogy a Joszli Malvinkája bujt ide Dán lármája elől. A másik két lurkó a jászlakba rejtezett. Az izékbe furták könnyes arcukat és kidüllesztették csóré feneküket. Az ökrök különös szemmel néznek erre a furcsa eledelre és megfontoltan tovább kérődznek. Mire nagy ijedtségükből álmosan magukhoz térnek, apjuk már a földben lesz.

*

Odaát a cinterem alatt zsidógyerekek huzgák félre a földet. Kapákkal dolgoznak, de nagyon esetlenül, hogy helyet csináljanak az ujabb rögöknek, amit valaki a készülő sirból folyton kivet. Joszliéknál tompán kopácsolnak össze egy ládát. A kalapács néha ráciffráz a jó helyre ment szeg fejére. A vöröshaju és szeplős asztalos már a fedélnél tart. Könnyü gyaluval két deszkaszélt simit nagyjából, hogy összepasszoljanak. Összefogta őket lécdarabokkal. Az egész olyan, mint egy régi bonbonos-skatulya. Kiforditva. Ugy tet-

szik, ma átkozottul minden ki van forditva. Mintha valami értelme volna az értelmetlenségnek. Pedig nem minden nyelv ismerős mindenkinek. Mégse járja! Igaz, hogy ez a Dán se volt mindig ilyen. Néhanapján eltángálta ugyan a feleségét és a jószágait, de feltörő gonoszságait mégis visszadögönyözte valami mérséklet. Csak amióta visszajött, ismerik ilyennek és ismerik meg, akik tőle szenvednek. Hogy ismeretlenül haljon meg valaki, legjobb mód, ha nem okoz fájdalmat senkinek. Mondják, hogy ez a Dán egy elvágott futóárokban szeges bottal agyonvert negyvenhetet, aki már fogolynak hitte magát. Szép kitüntetést kapott érte. A tábornok kezet szoritott vele és azt mondta: »Derék fiu vagy! Bár mind ilyenek lennétek!« De hogy ezt a nyomorult Joszlit minek ütötte agyon? — Egy megismételt ostobaság egészen utálatos és hányni késztet.

Az asszony piroscsikos párnákat dobál ki az udvarra. Tippanós testükből tollak repülnek. Sirva kérdez valamit az asztalostól, aki a ládát bevitte és tündöklő szemmel végigmérte, mint egy kész müvet. Ezóta fel is szentelték már. Ebben a rozoga hajóban uszik majd Joszli fekete ismeretlen és örvénylő vizeken, amig csak ki nem köt az Ábrahám kebelében. Vitorlának ráboritották a gazdátlan taleszt. A készülő sir lehet, hogy nem elég mély, de a fösvény téli napot veszedelmesen szivják magukhoz a hegyek és a gyerekek odaátról kapáikkal már türelmetlenül integetnek.

Joszlit pár perc alatt elkaparták.

*

Alkonyodott. Két öreg paraszt ballagott le az uccán. Az oldalra néztek. A cinterem alatt a szürkülő hóból az uj sir ugy csucsorodott ki, mint tarkoponyából kiloccsant agyvelődarab. Szembeköpte őket.

— Hamar végezének véle.

— Hamar. De a Pisti Jóskája még hamarabb végzett.

— A már igaz. Mit gondol koma, abbahagyják?

— Ugy vélem. Sze ha törvény vóna! De a vejem is ilyen.

Széleset kanyaritott a kezével, mintha a szivéből akarna valamit kiszellőztetni.

— Mielőtt elment, iparkodott. Miután hazajött, követel.

— Hallám! Igaz, hogy kiadta koma a habos-rétet?

— Nyavalyát! Csak verje a száját. Mikor elvitte Zsuzsit, kikapta, ami dukál.

— Én is csodálkozám.

— Az alsó táblám is kéne.

— És a kert fele?

— Az is! Biztat, hogy leüti a derekamat, ha rálépek. Mind ilyenek! A veszekedett fene látott még ilyet.

Joszliék elé értek. Benéztek az ablakon.

— Mit lát, koma?

— Fene tudja. Ahányan vannak, mind a földön ülnek.

— Én is azt látom. Akár a réten.

— Na jöjjön, — mondta indulóban a koma. — Van egy kis pipábavalója?

— A még csak vóna. De nincs gyufa.

— Jöjjön csak. Van nálam kova.

Továbbmentek. Pipára gyujtottak. Azt hitték, a Joszli ügyének vége. Nem törődtek többet vele. De a Joszli ügyének még nem volt vége.

Hideg téli reggelre ébredtem. Moisa az istálló-padláson jár és a kürtőket eldugdossa. A padlás üres. Tul hideg kezd lenni az állatoknak. Szénát is ad itatásra és a szemeknél sokat bibelődik a trágyával. Makacs vén ember. Egyedül küszködik a lovakkal és az ökrökkel, de a visszatérő Ferencet szolgálat helyett követeléseivel mégis elriasztotta. Igaz, hogy szégyentelenül sokat kért hátralevő idejének kitöltéséért. A lovak fenik a jászlakat. Sohasem voltak még ilyen koszosak. Nem látják a dolgok összefüggését és okát és tájékozatlanságuk miatt nagyon kedvetlenek és mogorvák. Egyébként sem tartom őket sokra. Azt

a hamis látszatot keltik, hogy tapasztalataikat meg is értik. Pedig nem igaz. Nincs bennök történeti tudat.

Fifi botlik be váratlanul hozzánk. Orrát a lábához törülgeti. Körülnézek, de sehol sem látom a tiszteletest. Mi üthetett ebbe? Megérem, koslat. De ez se. A ház felé huzódom az utat nézegetve. Semmi. Fifi nem jön utánam. Az alsó ház sarkán áll és nevetségesen reszket. Megkerüli a házat és tegnapi csapásomon nekiindul a résnek. Széthordott tehenünket későn keresi, — gondolom. De ujra tévedek. Átmegy az uccán a Dánék udvarára. Figyelek. Valaki az udvarra löccsent egy dézsa öblögető vizet. Mindjárt ismét nyilik az ajtó és kijön a Dán anyósa. Nyög egyet.

— Jaj Istenem!

Kisvártatva a bába is kijön. Kérdez.

— Megvárjuk, amig elmegy?

— Várjuk meg. Jó vóna ha csak te vinnéd el. Sze láttad, alig vette el a kenyeret.

— Biza gyenge. De ne veszitsd el a fejed.

Az öregasszony megint nyög. Siránkozni kezd.

— Jaj Istenem. Nyakamba szakadnak ezek a gyerekek.

— Ne jajgass, Anikó. Meghallja. Kettőt odaadsz Trézsiéknek. Nekik ugy sincs. Egy nem öl meg. Ez a kis muszka csak megérje a keresztvizet.

— Jaj Istenem. Ha ez legalább elpusztulna. De szopta, mint a gyik egész éjszaka. Erzsi meg mind csak tudakolta, hogy mi csepeg. Egy kapcát tettem a teknőbe, de csak tovább csepegett.

— Ha kivitted vóna a tekenőt. Hogy hulljon a földre.

— Sze kivittem. Éjfél felé, mikorra megtelt. De csak továbbcsepegett a földön is, az Isten verje meg. És megint kérdezte. És mondta, most csepeg el a megátkozott élete.

Egy vénasszony jött az uccán és a kapuból kérdezte.

— Még folyik?

Intettek a fejökkel. A bába hozzátette.

— Csak nem igen van már.

— Te Anikó, — mondta a vén asszony. — Az éccaka jutott eszembe. Gyere fel, adok egy kis borecetet. Tegyétek rá.

— Mennék, de el kell vinni ezt a maszatot a papjához. És itt van a tiszteletes ur is.

— Fenét! Csak nem járattátok cégérbe? Van eszetek?

— Há ha kérte.

A vén asszony dühbe gurult. Hogy is lehet egy ilyen vénség ennyire mérges? Fogatlan szájából nyállal keverten köhögte ki a szavakat.

— Legalább nektek nőhetett vóna be a fejetek lágya. Azt hiszitek, hogy olyan könnyen hóttá lesz valaki. Nem olyan könnyü meghalni, hacsak...

Körülnézett az udvaron.

— Hacsak agyon nem ütik. Mindgyárt küldök egy kis borecetet. Öntsetek belőle egy pelenkára. Ugy tegyétek oda.

Nyilt az ajtó. Hosszu, fekete kabátjában kilépett a tiszteletes. Odaszólt a két asszonyhoz.

— Menjetek be. A gyerekét kivánja.

Letakart tálcán a harangozó hozott valamit utána. Dán is kijött, magát egy kissé megadva. A kapuig kisérte a tiszteleteséket. A tiszteletes megszólitotta.

— Te, Jóska!

— Tessék, tiszteletes ur.

— Én nem viselhetem a gondodat, mert te nem az én nyájamba való vagy. Mégis azt mondom neked, hogy amit most müveltél, azért akasztófát érdemelsz.

— Igenis, tiszteletes ur.

— Agyonverted azt a boldogtalan zsidót és árva lett a kezed után három kis gyerek. A feleségedet is halálba kergetted. Mondd csak Jóska, ki neveli fel a gyerekeidet?

Dánnak egy kicsit léjjebb csuszott a feje.

— Eszednél vagy te mindig, Jóska?

— Nem tudom, tiszteletes ur. Az ördög belémbuj néha.

— Szoktál te imádkozni, Jóska?

Dánon látszott, hogy ismerős harangok lóbálását hallja. De a fejét rázta. A tiszteletes tovább faggatta.

— Mikor imádkoztál utoljára?

Dán a csür szalmájába meredt, mintha mögötte feküdne valaki. Töretlen szivéből lassan vontatva kihuzott egy véres töviset.

— Mikor az elsőt agyonvertem, tiszteletes ur. Volhiniában. Nem imádkoztam többet.

A tiszteletes a kis kapu padlóját nézegette. Görcsös botja végével beleszurt egyet-egyet. A két egymásmellé tett deszkát feszegette. Kis lány jött egy söröstüveggel. Várt a tiszteletesre, hogy bemehessen. Szabad kezefejével az orrát törölgette. A tiszteletes rápillantott.

— Mit hozol?

— Borecetet küldött nagyanyám Erzsi néninek.

— Vidd csak bé fiam. Hogy hinak?

— Esztinek, tiszteletes ur.

A lányka messzire kerülve Dánt, beoldalgott. A küszöbről is visszanézett rá. A tiszteletes döfött még nehányat a padlón. Megpróbálta a kis kapufélfát, hogy elég erősen áll-e. Végre megszólalt. De a hangja olyan megtört és fáradt volt, mintha a Dán lelkiismeretét vette volna magára.

— Hát fiam! Nem mondhatok mást. Menj el a papodhoz. Panaszold el a bajodat. Kérd meg, hogy imádkozzon érted. És imádkozz te is magadért. Az ur szereti azokat, akik hozzáfordulnak.

Kezet nyujtott Dánnak, amin a harangozó mód felett megbotránkozott. Dán erőlködött, hogy megcsókolja a tiszteletes kezét. Mivel nem sikerült, anynyiban hagyta és igy szólt.

— Tiszteletes ur! A hulladék mag is jó földre talál olykor. Hát amit jószándékkal vetnek? Áldja meg a fennvaló, amiért velem és az Erzsivel most ilyen jót tett. Fizetség fejében hátha tehetek én is egy jó szót a tiszteletes urért. Magasabb helyen.

Világosan éreztem, hogy ebben a percben közöttük járt a nagyobb lélek. Ők is tisztábbak lettek

tőle és szelidek. Mintha utánanőttek volna a magasabb léleknek. Csak a harangozó fordult ki gazdája után ɔrronlökötten. Fazékból kérdezte.

— Hátha felakasztják?

A tiszteletes a lába elé nézett. Fehér arcából azt olvastam ki, hogy egész életében egy igaz szó nem jött a száján ki, ha most téved és Dán Jóska előtt nem nyilik ki egykor a mennyország kapuja. A harangozónak azonban nem válaszolt semmit.

Dán lelógó fejjel bement a házba. A küszöbön összeütődött a kis lánnyal, aki a sörösüveggel késett egy percet. Szipogva szaladt neki a kerteknek. Azt is elfeledte, hogy a kapun jött ide. Pedig Dánnak egyeben járt az esze. Benn nem időzött. Mikor ujra kijött, szorosan ölelt magához egy összegöngyölt, fekete hárászkendőt. Visszaszólt az asszonyoknak.

— Magok maradjanak mellette. És csititsák meg, hogy az lesz a neve, aminek kérte.

Kiment az uccára karján a hárászkendővel. Ugy tartotta, mint egy kimondhatatlanul drága kincset. Tett nehány lépést és megtorpant. Nehezen lélegzett. Várt egy darabig. Nem tudom, mi juthatott az eszébe, hogy nem ment tovább Joszliék felé a sima uccán végig. Inkább átvergődött az eleven sövényen hozzánk, miközben megtövisezte az arcát. A fák között hajlongott. Csakhamar eltünt a görög templom iránt.

Félóra mulva ujra itt volt. Átment a résen és kikiáltotta az anyósát.

— Fogja. Vigye el maga.

— Nem vótál?

— Nem a fenét. De nem engedett bé a házba.

— Ejnye. Na hadd csak. Elviszem én. De tartsd egy kicsit, hogy vegyek magamra egy bujkát.

Mikor a Dán anyósa a hárászkendővel leindult az uccán a faluba, veje csendesen utána szólt.

— Ne menjen arra.

— Mér, te?

— Menjen itt a résen, torony iránt.

— Sok bolondod van. Mi a fenének menjek ebbe a hóba, mikor az uccán is mehetek.

— Itt menjen, ha mondom. Érti? És ne felejtse, hogy Filip legyen, ahogy Erzsi kérte.

Az öregasszony bejött a kertbe. Fejcsóválva bukdácsolt tova. Dánt mindjárt két loncsos gárdista kereste. Egyiken bocskor volt, a másikon betétes lakkcipő. Az udvaron tanakodtak. Dán kijött és megkérdezte, hogy mit akarnak.

— Magát keressük Jóska bá. Urak jöttek a városból. A Joszli végett. A mi nemzetségünk.

Dán rájuk rivallt.

— Kotródjatok a fenébe innen.

Visszament a házba. A gárdisták bambán utánanéztek. Susmogtak egy darabig az udvaron. Vállvonogatva elkotródtak az alvégnek.

Nehány szomszédasszony jött Erzsihez. Egymásnak adták a kilincset. A három Dán-gyerek ki s be járt az ajtón. Nem tudták. mi történik a házban. De senkit sem kérdeztek meg. Velök sem törődtek. Bátortalanul térültek-fordultak mint a kis kutyák, ha sokadalomba kerülnek. Végül felcibáltak egy kis szánkát a kert fenekébe. A málécsutkák közt leereszkedtek az udvarra. A szánkára azonban csak ketten fértek fel. Ebből verekedés lett. A két erősebb belerugott a kicsibe és ez bömbölve beszaladt a házba.

Az alvég felől egy autó küszködött fel a hegyre. A kerekek csusztak és a gép nagyokat gargarizálva berregett. Közben folyton tülkölt, mintha ez valamit segitene. Joszliék előtt megálltak. Az asszony kijött. Zokogott. A gyerekeket maga elé cibálta. Két kézzel mutogatta a sirt is, hangosan jajveszékelve. Nem birt magával. Végül ledobta magát a kocsi mellé a földre. A három gyermek azt hitte, hogy az anvja imádkozik. Melléfeküdtek és odaszoritották arcukat a havas földre.

A gép tülköl. Iszonyuan megint berregni kezd. Végre megindul és kinlódik fel a hegynek. A lépcsőn gárdisták állnak. A soffőr mellöl a községi biró magyaráz hátra valamit az uraknak. Kiváncsi érdeklődéssel felénk nézegetnek. A kocsi orrán a hütő felett hatalmas idegen zászló csüng. Vásári mu-

tatványnak is beillene. Mit ki nem fundálnak az emberek a maguk megkülönböztetésére. Csak magukhoz hasonlók közt érzik jól magukat, de nem birják sokáig elviselni, hogy hasonlitsanak valakihez.

Az autó megáll a Dánék kapuja előtt. Hizásnak indult ur lép ki egy diákkal, akit az iskola padjából hirtelen kineveztek törvényszéki jegyzőnek. Ezt a kövérkés, imbolygó járásu urat régóta ismerem. Ügyvéd. A Vasut uccában lakott egy sarokházban. Ahányszor a városba mentem, ablakából az uccára nézegetett. Kényelmes ember. Elnök szeretne lenni a törvényszéken. De mivel ezzel az állással egy idősebb és még pocakosabb ügyvédet tiszteltek meg, egyelőre felcsapott királyi ügyésznek.

— Itt lakik? — kérdezte hunyoritva a szemével és nagy fejvetéssel szétnézett. A falusi biró előrelépett.

— Itt, kérem.

— Hivjátok ki.

A biró intett a gárdistáknak, de Dán már kilépett. Előrejött a kis kapuig és megállott a favágó mellett. Nyugodtan kérdezte.

— Engem keresnek?

— Téged. Hogy hivnak?

— Dán Jóska, a Pistié.

— Hány éves vagy?

— Harmincnyolc.

Az ügyvéd utasitást adott a diáknak, aki a sárhányón szorgalmasan és fontoskodva jegyezgetett.

— Dán Jóska! Feljelentés érkezett ellened, hogy tegnap szándékosan megölted Dávid Józsefet. Beismered?

— Igen.

Az ügyvéd megint odahajolt a diákhoz. Többben odagyültek.

— Mért nem jöttél le az elébb?

Dán rántott a vállán egyet. Az ügyvéd hunyorgatott. Félrehuzta megtermett orrát.

— Be kell kisértesselek.

— Kisértessen, ha tud.

— Törvény. Tudod, hogy a kecske se megy a vásárra szivesen.

Dán legyintett.

— A falut is felforgatod. Éppen most. Izgattál, hogy a fiaink ne vonuljanak be.

— Csak magamért beszéltem. Aki akar, tőlem menjen.

Az ügyvéd levette a szemüveget. Megtörölte a zsebkendőjével. Közben a földre nézett. Köhintett. Ujra a szemébe csipte a szemüveget.

— Legjobb, ha beviszünk téged az ügyészségre. Azt hallottam, hogy nem jössz magadtól.

— Nem megyek.

— Megláncoltatlak.

— Próbálja meg az ur. De szépszerivel annyit mondok, menjenek isten hirivel.

— Nem engedelmeskedsz a törvénynek?

— Nem.

Az ügyvéd kipirult és kezdődő kis tokája könynyen megremegett. A két gárdistára nézett. Kiadta a parancsot.

— Kötözzétek meg.

A gárdisták előreléptek. A kis kapuban előre akarták bocsátani egymást. Mikor látták, hogy Dán lehajol és felveszi a fejszét a favágóról, inkább künn maradtak. Ők is hallották, mit ér egy fejsze a Dán kezében. Az ügyvéd sürgetett.

— Na, nem hallottátok?

— Hallani hallottuk, de...

Dán csendesen megszólalt.

— Menjenek az urak szépszerivel. Nincs nekem most kedvem verekedéshez.

Az ügyvéd nagy hiába mégegyszer jószóra fogta.

— Add meg magad Jóska a törvénynek. Egy század katonaságot küldök a nyakadra.

— Küldjön. Vagy ha van paragrafája, lövessen le itt helyben. De most már annyit mondok, menjenek.

Megfordult és visszament a házba. Az ügyvéd

a gárdistákat és az összegyült embereket tanulmányozta. Néhányan morogtak. Hogy mit elegyednek az urak a falu dolgába. Murza Sándri a többi vállán keresztül nyiltan odakiáltotta.

— Menjetek haza! Nincs szükségünk a pártfogásotokra. Ugy se támasztjátok fel azt a büdös zsidót. Jobb lesz, ha rögtön pakkoltok. Amig el nem látjuk a bajotokat.

Mások is fenyegetőzni kezdtek. Az öklüket rázva kiabáltak. A diák behuzta a fejét. Belsőzsebébe dugta az irásokat. A soffőr manőverezett a szük uccán. Megforditotta a gépet. A kurblinál állt. Mehetnékje lett. Az ügyvéd is kényelmetlenül kezdte érezni magát. De a kövérkés testében szintén lobogott valami fanatikus láng egy nagy nemzeti ideálról, amit még az egyetemen szivott magába s ami most a megvalósulás stádiumában állt. Ezt a lángot most hirtelen fellobbantotta. Jelszavakat fulladott ki magából. Ezeréves jármot. Népcsufolást. Rabszolgakenyeret. Majd dicsőséget, egy felszabaditott boldog országot, győzelmet. Az ucca csakhamar verőfényes és rózsaszinü lett. Az emberek elcsendesedtek. A diák elragadtatással nézett az ügyvédre. Itt-ott megkockáztatott egy vivátot. Visszhang nem volt, de azért zsebéből ujra előkerültek az irások. Az ügyvéd hangfogót tett. Összegezett. Azt mondta, össze kell fogni az összes nemzeti erőket. Az uj ország alapja az urak helyett a nép lesz.

— Ti, ti, ti vagytok. Reátok épitjük ezt az országot. Minden hatalom a tietek. Az utolsó pillanatban ne szalasszátok ki a kezetekből az ezeréves küzdelem után igérkező biztos győzelmet. Ha nem engeditek vezettetni magatokat, visszazüllyedtek oda, ahol eddig nyögtetek. Urak jármába. Amit oly dicsőségesen levetettetek.

A parasztok hallgattak. Ujság volt nekik, amit hallottak. Hizelgett nekik. Egyik-másik helyeselt is. Az ügyvéd visszatért a kirándulás értelmére. A gárdistákhoz fordult. Megfenyegette őket.

— Ti pedig, ha nem teljesititek a kötelességeteket,

nem fogtok kapni földet. Menjetek be és kötözzétek meg.

De a gárdisták csak a fejöket rázták. Egy megfontoltabb paraszt, hallva a földet, békiteni igyekezett. Az ügyvéd elé állt. Azt mondta, hogy megszivlelték a jó tanácsait és nagyon köszönik. De most már mégis csak menjenek szépen haza. Különben emberölés lesz. Az ügyvéd a diákra nézett. Szégyelte magát egy kicsit. Utasitotta, hogy legalább fejezze be a jegyzőkönyvet. A diák ujra a sárhányóra tehénkedett. Befejezte a jegyzőkönyvet, mint mikor rágyujt valaki egy cigarettára. Alá akarták iratni a biróval is. De a biró szabadkozott. Irástudatlan. Végre elmentek. Az ügyvéd a zajtalanul leguruló kocsiban bizonyára azt a különbséget latolgatta, ami az olcsó szónoki siker és az igazságügyi eljárás csődje közt mutatkozott. A parasztok szétoszlottak. Az uj államhatalom első gyámkodását elháritották. Azt hitték, a Joszli ügyének vége.

Pedig még nem volt.

Dán ezen az éjszakán átjött hozzánk a kertbe. Az ember sohase indul olyan messze, mint mikor nem tudja hova megy. Ő se tudhatta, mi az ördögöt botorkál ilyen hosszasan éjjel a fák között, járomkötéllel. Egy növendék tuja előtt hirtelen gyökeret vert a lába. Csodálatos volt ez a kis hólepte tujafa. Mintha valaki egy fehér inget vett volna magára. Csendesen ingott a szélben, mintha járna. Dán nézte egy darabig. Aztán letérdelt előtte és keresztet vetett magára. Egyszerre sóhajtott és nagyon könnyünek érezte magát.

*

Felértem a dombra. A hó keményre fagyott. Szikrázik a reggeli napon. Néhol olyan, mint az üveg, meg-megcsuszom rajta. Ebben a vén fenyőkkel körülvett kriptában gazdám nagyapja és dédapja pihen. Esetleg más élet csontja is, ami egykor reáfonódott ezekre az elhamvadt életekre.

Két ember tábori ásókkal bontja a hátsó falat. Akkora rést nyitottak már, hogy egy szekér is befér rajta. Miközben a téglákat feszegetik, a vakolat lehull a koporsókra.

Lenn a sós kutnál szán áll két lepokrócozott tehénnel. A gyerek, aki idehajtotta, hónaljába tett kézzel táncol a tehenek mellett. Fütyöl és idenézeget. Biztosan nagyon fázhat a lába.

A két ember óvatosan fesziti fel a téglákat. Az épeket külön teszi egy rakásra. Az egyik módos gazda. Lekapar valami odaragadt vakolatot egy tégláról és az ásó lapjával megkopogtatja.

— Ugy cseng, akár az üveg. Még nem is láttam ilyet.

Kapzsin befelé nevet. Leszednek még vagy két sort. Recsegve kérdi a társától.

— A sarkot is?

— Nem, a sarkot nem. Beomlik.

— Ha közbül is marad, felét se visszük el.

— Hol, te?

— Hát az oldalakon.

— Hiába! Ott is kell. A középen. Ne félj, van itt elég. Menj, nézd meg, itt vannak már a tehenek. Ne tartsuk itt őket ebben a hidegben.

Rögtön csusztatni kezdik a téglákat a havon. Ölbe vesznek ötöt-hatot és egyenként utnak eresztik őket az oldalon. Lenn a gyerek az oldaldeszkákat igazgatja. Rakodni kezd. Kettőnként fogja a lába elé csusszant téglákat és szaporán a szánra rakja. Tetszik neki a dolog. Mulatságnak tartja. Ó, milyen fürgék a pusztitásra! Sapkájával int. Beéri. Ne dobjanak többet. Felszedi, ami leérkezett. Belerug a szántalpba és a teheneket nyomban elinditja. Az emberek visszatérnek a munkához. Az ifjabb az ásóval a falba döf. Belép a kriptába. Megkopogtat egy koporsófedelet.

— Ezt szerettem vóna még ma.

— El nem fut.

— Félek, neszet fognak.

— Kicsoda? Mindenki téglát hord. Csak Marcinak ne járjon el a szája.

— Annak nem aztán. Mindenkinek azt mondja, hogy a leégett istállóból való, ahonnan a többi hordja. De többször fordul. A tanyától csak háromszor lehet naponta.

— Nem bánom. Ugy is csak ez van még hátra. Ha bele nem törik az a balta, már tegnap kész lett volna. De nem kell sokat szemetezni vele. Meg talál lágyulni és itt marad ez a sok tégla. Hova tetted a fejszéket?

— Itt vannak oldalt. Az egyik fába.

A fejszék előkerülnek. Ütések hulltak a koporsóra. Olykor szavak.

— Fene ette vóna meg. Megint kicsorbulnak.

Kis csönd. Biztosan a fejszéket nézik. Egyik megint rekedten köszörüli a torkát. Nincs mód, hogy ne legyenek sebek a torkában.

— Várj csak! Ide!

Ütések. A koporsó tompán döng.

— Ne olyan erőst, te! Szétreped a foka. Aztán dobhatom a fenébe.

— Ha nem megy. Egy fejsze, fejsze.

— Dugd az ásót ebbe a repedésbe.

— ?

— Ugy! Feszisd. Na most! Állj csak. Itt a sarkon. Ni, itt is egy csavar. Na! Még!

Ujból döngenek az ütések. Valami pattant. A csavar elszakadt és a fedél dörömbölve odaütődött a falnak.

— Na! — szaladt ki két szájon egyszerre. A fejszék a padlóra koppantak. Csönd. Aztán vontatva hullnak a szavak.

— Nyulj bé már.

— Te is nyulhatsz. Szedjük össze ezeket a gombokat. Érnek tán valamit. Legalább a fülek. Ugy látom, ezüstből vannak.

— Ezüstből. De mit ér? S a gombok! Ki visel ilyeneket? Éretlen szilvák. Végin mindegy. Nesze hat neked. Ezek a kisebbek nekem maradnak.

A gombok mint kavicsok egyik tenyérből a másikba csörrentek.

— Ni egy csat. Bészijazták az öreget, de a szija elrothadt.

— Akár a nagyapám gatyamadzagja. Ennek is lecsuszik feltámadáskor a nadrágja.

Nevettek. Osztoztak még egy darabig. Ujra nekifogtak a téglának. A falu felől mozgott a fiu a szánnal. Hátamra feküdtem és a meredek oldalon a kertbe szánkáztam. Fejjel előre. Nagyokat zökkentem a régi szerpentinen és ugy zuhantam a mosókonyha udvarába, mintha mély kutba estem volna. Milyen kár, hogy ennek az udvarnak feneke van.

Gazdám figyelmes lett a huppanásra. Kijött, megsimogatott, bebocsátott. Elém tette, amit reggelijéből meghagyott és visszatért az ablakhoz. Friss vizet töltött egy kis sárga madárnak. Karácsony után hozta valaki vatta közt ezt a madarat. Fekete gombostüszemével mindenre figyel a szobában. Fél tőlem. Ha lát, borzolja magát. De gazdámat már ismeri. Ujja közül szivesen csipeget.

Julika csoszog be. Kicseréli gazdám mosdóvizét a fürdőszobában és kérdi.

— Seperhetek, nagyságos urfi?

— Hogyne, Julika. Csak ezt az ablakot ne nyissa ki a madárra.

— Tudom, instálom.

— Mi ujság, Julika?

— Semmi, nagyságos urfi. Csak Dánnal van hóttában is baj. A papja nem akarja eltemetni.

— Hol van Moisa?

— Sózza a marhákat. Ezzel a Ferenccel is tárgyal az istállóban.

— Megint visszajött?

— Megint. Vissza akar állni a szolgálatba.

— Csodálom. Hát csak seperjen, Julika. Wotan! Gyere, megyünk ki sétálni.

Megkerültük a házat. Elől a két tölgy között mindennapos sétájával gazdám ösvényt taposott a hóba, Moisa is tágitott egy lapáttal rajta. Ilyenkor

nem vesz fékre. Mégis minden lépését követem. Elszivott két cigarettát. Rám szólt.

— Wotan! Hivd ide Moisát.

Moisa egy keskeny teknővel járt az ökrök szarva alatt. Közben Ferenccel beszélgetett, aki félvállal egy oszlophoz támaszkodott és az öreget nézte. Látva miről van szó, Moisa odaadta a teknőt Ferencnek.

— Nesze. Tartsd oda Bimbónak és a Darunak.

A ház felé menet leverte magáról a sót és a korpát. Gazdám a jobboldali tölgy mellett állt, keletnek fordulva. Sütötte a nap és egy kis életet lehellt az arcára. A hóropogásra megfordult.

— Jöjjön, jöjjön, Moisa.

— Parancsoljon, instálom.

— Nem parancsolok, Moisa bá. Csak azt szeretném tudni, mi van ezzel a Ferenccel. Itt van még?

— Itt van, instálom. Kér, hogy fogadjam vissza a szolgálatba.

— Visszafogadja?

— Nem tudom, mit csináljak vele. Pedig még ő volt a legbecsületesebb.

— Vitt el valamit innen?

— Nem vitt az egy szalmaszálat se.

— Hát akkor miért nem veszi vissza?

— Hagynám, hogy csipje még egy kicsit a lug a nyakát. A ház hijáról ha tavaszig kihuzza.

— Nincs gabonája?

— Vagy tiz véka.

— Hogy? Tiz véka? És mégse vitt innen, mikor a magtárt üritették?

— Egy szemet se, nagyságos ur. Ő és Dávid.

— Ejnye Moisa! Hát mit kiván tőle többet? Vissza kell fogadni azonnal. Ha kéri! Küldje csak ide. Szeretnék beszélni vele.

— Küldöm, instálom.

Mindjárt jött Ferenc. Lehet vagy negyvenéves. Jobbválla jóval szélesebb a balnál. Nehézkesen lép. Az ökröktől tanult járni. Zavartan mosolyog gazdám felé. Megemeli a sapkáját.

— Én volnék, nagyságos ur.

— Te vagy, Ferenc?
— Én, kezét csókolom.
— Moisától hallom, vissza akarsz jönni.
— Én vissza, ha vesz.
— Ugyan mi ütött beléd?
— Csuffá tettek, nagyságos ur.
— Ki az ördög tett csuffá?
— Mind. A falu. Egy darabig csak az járta, hogy ezután szégyen a szolgálat.
— Tudom, Ferenc. Hány éve vagy te itt?
— Huszonöt, nagyságos ur.
— Szép. Tudod, hogy ez egy negyedszázad?
— Nem tudom, instálom. De azért jócskán elbolonditottak. Azt is mondták, hogy a két uri tagot szétosztják a falunak. Sárpy urékét is.
Fürkészve nézett gazdámra. De nem olvashatott ki az arcából semmit.
— S aki nem hagyja ott az urakat, az éhkoppot nyel majd földosztáskor. Levettek a lábamról, nagyságos ur.
— Hm! Elválik, Ferenc. De mi lesz, ha visszajössz most? Nem fogsz kapni a tagból.
— Lesz, ami lesz nagyságos ur. Minket ugyan nem igen biztatnak. A jegyző ur, a ragya verje ki a pofáját, odaigérte a legelőket a nyiresi oláhoknak. Hogy ki se tátsuk a szánkat, foglalót is vett fel rájok.
— Mennyiért árulja te, Ferenc?
— Nem tudom, instálom. Azt mondta, elég, ha most csak előlegezik.
Gazdám kezefejével a kabátját porolta.
— Hát a hurokban, Ferenc?
— Azt odaigérte, akik bevonultak. Tiz holdat fejenként.
— Ugy? Félek, hogy akkor nektek nem jut.
— Tudjuk, instálom. Többen vonultak be hetvennél. A jegyző ur dicséretet kapott a megyeházán. Azt mondják, kinevezik szolgabirónak.
— Meglehet, Ferenc.
Gazdám topogott a lábával. Könnyen megborzon-

gott. Fázott. Julika ment el mellettünk. Seprü és valami portörlő-rongyok voltak a kezében. Nem nézett Ferencre, mikor mondta.

— Kész a szobája, nagyságos urfi.

— Köszönöm, Julika.

— Nem kiván valamit, hogy ebédre külön csináljak?

— Nem, Julika.

— Azért kérdem, mert mi csak pityóka-levest eszünk ma.

— Jó lesz, Julika.

Julika eltünt a fenyők sarkán. Ferenc körülnézett. Kérdésre köszörülte a torkát.

— Csak azt nem tudom, nagyságos ur, hogy mindez meddig tart?

— Ne firtasd, Ferenc. Szóval te vissza akarsz jönni?

— Vissza.

— Dávid is?

— Ő is.

— Akkor is, ha kimaradtok a földosztásból?

— Akkor is.

— Jól van, Ferenc. Eredj csak le Moisához és mondd meg, hogy vegyen vissza. Téged és Dávidot is. Mondd, hogy én mondtam.

Gazdám visszament a házba. Szétszedett egy órát és ujra összeállitotta. Ezzel eltöltötte az időt délig.

Órák multak. A hó kissé megengedett. Elfogadta és visszaadta nyomaimat, mint a viasz. Odaát Dánéknál, asszonyok gyültek az udvarra. Fekete kendőjüket homlokukba huzták. Egy összehajtogatottat a kezükben tartottak. Halkan beszélgettek. Néhány férfi fedetlen fejjel járt ki s be. Két sujkoló-padot tettek az udvarra. Hamvasokkal takarták le őket. Eszti is megjött a nagyanyjával. A vénasszony szétnézett. Meglátta a bábát és beesett szájából kinyálazott egy észrevételt.

— Nem megmondtam, hogy használ a borecet?

Magabizóan bement a házba. Eszti künn maradt és a Dán-gyerekeket nézte irigyen. Ünneplő ru-

hácskájába volt öltözve. Nem mehetett oda. A két nagyobb visitva csuszott ujra meg ujra az udvarra. Joszliék felöl hosszu fekete kabátjában feltünt a tiszteletes. A kurátor jött vele és egy ember kalappal a kezében. Az Erzsi bátyja. A tornácon a kurátor kibontotta a palástot és ráadta a tiszteletesre. Bementek a házba. Az asszonyok is utánuk tódultak. Tüstént elkezdődött az istentisztelet. A két Dán-gyerek a nagy visitozásban is meghallotta az éneket. Jó dolog lehet — gondolták —, hogy odabenn a nagyok énekelnek. Abbahagyták a szánkázást és befurakodtak a keményitőszagu sürü szoknyaerdőbe.

Az izzadt ablakokon átszürődik az ének. Ellenállhatatlan vágy gyötör, hogy velök énekeljek. Hátrább huzódom a kertben, de a zsoltár nyomon követ.

... Legyetek porrá, kik porból lettetek...

Valami megdöbbentő és lesujtó van ebben az egyszerü és komor dalban. Kénytelen vagyok elzsibbasztani fülemet. Annyit hallok még, hogy egy Dánékhoz ballagó paraszt rám mutatva hátraszól a feleségének.

— Nézd, az ur kutyája bolházkodik.

Megállnak a tornácon az ajtó előtt. Mások is betérnek és mivel nem férnek be, leülnek a hamvasokra. Murza Sándri szónokol előttük méltatlankodva. Szerencsére nem hallok semmit. Annyit mégis kiveszek, hogy kár volt idehivni a tiszteletest. Ha a papjok nem akarta eltemetni Jóskát, elhihatták volna az alsópokátai papot. Az mindenkit eltemet és meg is esket. Nem volt még példa az ellenkezőjére. De a tiszteletest?... Csak akkor hagyta félbe, mikor látta, hogy a házból kijönnek az asszonyok és mindnyájan sirnak.

Dán testvérei és az Erzsi bátyja hozták a koporsót. Letették a hamvassal takart sulykoló padokra. Lábbal a kis ajtó felé. Körülállták. A tiszteletes a gyalulatlan koporsó fejéhez állt. Beszélni kezdett. Valaki kinyitotta az ablakot, hogy Erzsi is hallja az ágyból. A Dán-gyerekek közül egyik lábujjhegyre

állva a ruhaszáritó spárga után nyulkált. A másik kettő a tornác oszlopaiba kapaszkodva bámulta a gyülekezetet. A férfiak merőn a koporsót nézték. Az asszonyok szipogtak. Az Eszti nagyanyja két ujjával megtörölte olykor a szája szélét. Körülnézett. Ilyenkor bizonyára hangosan nyögött és kiváncsi volt, vajjon észrevették? A tiszteletes imádkozni kezdett. A Dán testvérei és még nehányan egyszerre keresztet vetették magukra.

A falu felől gyorsan jött fel a jegyző. Nehány gárdista feltüzött szuronnyal csetlett a nyomában. Uj bőrkabát volt rajta. Lábán egy pár világos-sárga csizma. Ugylátszik, a nyiresiek előlegéből futotta. Hadonászva magyarázott valamit a gárdistáknak. Murza Sándri kapta magát és eléjük ment. Hozzájuk csatlakozott.

A tiszteletes magasra emelte a két karját. Valószinüleg megáldotta az élőket és a halottat. A szertartásnak vége volt. A koporsót kihozták a tiszteletes után az uccára. Látva a jegyzőt és a gárdistákat, kitértek előlük a sáncba.

A jegyző felémelte a kezét.

— Állj!

Megálltak. A jegyző hangjából kitajtékzott az uj uralkodó osztály kötekedő hatalom-tudata.

— Ki engedte meg, hogy ezt az öngyilkost eltemessék?

A koporsót a sánc szélére tették. Az Erzsi bátyja előre jött.

— Férhessen tőlünk a jegyző ur. Voltam benn a törvényszéknél.

— Irást mutass, te bitang! Ha nincs irásotok...

A tiszteletes a zsebébe nyult és irást adott oda a jegyzőnek.

— Itt van.

A jegyző hosszasan tanulmányozta. Azon gondolkozott, hogyan folytassa. A felbiztatott gárdisták és a nép előtt mégse mondhatja ugy egyszerüen, hogy menjenek tovább és temessék el nyugodtan a halottjukat. Ha a szénájok rendben van is, a máról holnapra

szerzett tekintély mégis csak fontosabb. A tiszteletesre pillantott. Ugy kapott neki, mint egy sötétben megtalált kilincsnek. Királyi gőggel rázta meg.

— Maga nem tudja, hogy ez az ember görögkatholikus?

— Tudom.

— Hát akkor, hogy merészeli?

— Menj fiam, kérdezd meg a papodtól.

A jegyzőnek nagyon kapóra jött, hogy a tiszteletest a hivei előtt megleckézteti. Rákiáltott.

— Miféle fiam? Ni! Vén kutya! Jegyezze meg magának, hogy én jegyző ur vagyom. A jövő héten szolgabiró leszem. Magát megláncoltatom.

Megrázta az öklét, mintha láncot csörgetne.

— Hogy merte eltemetni ezt a románt?

A tiszteletes az öregkor bölcsességével felelt.

— Jegyző ur! Én nem tolakodtam ide. Sem ide, sem máshova. Mint ahogy Ön tolta be magát kéretlenül a hivatalba. Engem hivtak, hogy temessem el ezt a boldogtalant, mert az Önök papja helyet se adott neki a temetőjükben. Itt vannak a testvérei, akik románok és a sógora. De ott van az Ön papja is. Kérdezze meg őket. Ha nem igaz, láncoltasson meg. Egyébként kérem, hagyja, hogy teljesitsem a kötelességem.

A jegyző nagyon begyre vett valamit a tiszteletes beszédéből. Eszébe jutott, a görög pap irásiszonya. Vérszemet kapott. Megkérdezte.

— Van irása a főtisztelendő urtól?

— Nincs.

— Hát akkor mit hazudozik itt össze-vissza? Nézz oda! Várjon csak! Majd megtanitom. Gárdisták!

Vállon ragadta a tiszteletest. Palástjától odalóditotta a gárdistákhoz.

— Rugjátok le az irodához.

A gárdisták letaszigálták a tiszteletest az uccán. Puskatussal is segitettek. Az asszonyok jajveszékelni kezdtek. A férfiak közül is sokan hazaszaladtak. A Dán testvérei lesütötték a szemöket. Csak Murza Sándri vigyorgott elégedetten. A jegyző rámutatott a koporsóra.

— Ezt pedig vigyétek és földeljétek el. Jegyezzétek meg, hogy egy jó románnak nincs szüksége arra, hogy ezek a kutyák temessék el.

Gáborhoz fordult.

— Most az egyszer kicsusztál. Ezzel az engedéllyel. Különben ellátnám a bajodat. De rád is kerül a sor.

Lement az uccán. Megtapogatta a zsebét. Ott érezte már a szolgabirói kinevezést. A Dán testvérek tanácstalanul álltak egy darabig. Hol Gáborra néztek, hol a koporsóra. Végre az egyik leszegte a fejét.

— Hagyjátok a francba a rühesit! Minél koszosabb, annál jobban vakaródzik.

Felemelték a koporsót. Gábor csak ép kezével fogta. Szinte elejtette.

— Álljatok csak meg, — mondta. — Minek cégérezzük a falut keresztül. Pap nélkül. Itt közelebb is.

Visszatértek. Az udvaron a szánkóval a két nagyobb Dán-gyerek vágtatott keresztül mellettük. Nagyon rákaptak erre a mulatságra. Szinte elütötték az apjukat. Az egyik Dán cifrát káromkodott. Felkapaszkodtak a málécsutkák közt és jobbra kanyarodtak a templomnak.

Dán most is elkerülte Joszliékat.

*

Jegyzőnk cézárként kisérteti magát a gárdistákkal. Berugta kis ajtónkat. Moisa felé valami irást lobogtatott. Mióta a tiszteletest bocsánatkéréssel, őtet pedig hosszu orral a városból hazabocsájtották, rendeleteket mutogat. Ha nincs, csinál. Megparancsolta Moisának, hogy a lovakat azonnal küldje be a városba. Sorozásra. Grimászt vágott Moisa válaszára, hogy a lovakat valamikor számba kell adja, tehát nem juttathatja őket az ebek harmincadjára. Ott hagyta az öreget a tornácon állva. Az istállókhoz ment a gárdistákkal.

Ferenc és Dávid saroglyával hordták a trágyát a melegágyra. Látták, hogy jönnek. Egyik almozni

kezdett, a másik vakarni kezdte az ökröket. Felvették a szolgálatot és az állatok pár nap óta rendesebbek.

A jegyző a lovakhoz ment és egy gárdistával odahivatta Ferencet.

— Van két hosszu köteletek?

— Nem tudom, hol vannak a kötelek.

— Beszélj tisztességesen, mert pofon ütlek. Mivel kötitek meg a szekereket?

— Tisztességesen beszélek, ha nem is viszket az urnak a tenyere. Az ősszel elvitték a köteleket.

— Ezt mondd, te bitang! Készülj! A lovakat be kell vigyétek.

Ferenc visszament az ökrökhöz. Vakarót vett a kezébe. Egy állat tisztitásához fogott. Tenyérnyi szőröket dobott le a földre. Odaszólt Dávidnak.

— Az öreg jól teleltette őket. Nem is hittem, hogy már vetkeznek.

A jegyző elszivott egy cigarettát. Közben a lovakat nézegette. Feltünt, hogy Ferenc még nem jön. Ujra utána küldött.

— Kész vagy?

Ferenc a vakarót a kefe hátához ütögette.

— Én kész.

— Hát akkor mi a fenét vársz? Indulj a lovakkal!

Ferenc hümmögött egyet. Végre kinyögte.

— Instálom, ezek a lovak nem az enyémek.

— Na nézd a bitangját! Jól kitanitott a vak gazdád. Azt hiszed, sokat kérdem, hogy kiék ezek a lovak, mikor a hadseregnek lovakra van szüksége? Akasztani való bitang vagy!

Ferenc rendkivül széles vállát vonogatta. A jegyző a gárdistákhoz fordult.

— Kössétek ki őket!

Ferenc egy lapáttal félrehuzott egy kis trágyát. Mosolygott. Az eloldott lovakat figyelte, amint állásaikból kifaroltak. Egymást szagolták. Mikor az utolsó is szabad volt, odavagdosta nehányszor a lapátot a járdához. A lovak riadtan horkoltak. Nekivadultan, egymást gázolva, mint az őrültek kirohantak. Szinte eltiporták a jegyzőt és a gárdistákat. Páran beugrottak

a jászlakba. A jegyző az állások közé bukott és a kalapját sokáig nem találta. Hibás szeme vibrált, mikor feltápászkodott.

— Átkozott kutyája!

Elállta az ajtót, mielőtt Ferenc kisomfordálhatott. Tul sokat mulatott a szamár. Ezek magukhoz tértek és ő benn rekedt. Előkerült egy seprünyél. A küszöbre huzták Ferencet. A jegyző olvasva vert egy darabig. Aztán odaadta a nyelet az egyik gárdistának. Rágyujtott egy cigarettára. Ferenc nyögött. A gárdistának elállt a karja. Kipirultan a jegyzőre nézett.

— Még?

— Elég, — mondta a jegyző, elgondolkozva. Eszébe jutott a figyelmeztetés, amit a prefecturán kapott. Hogy uralkodni és kormányozni nem mindegy. És őtet csak kormányozni tették ide. A mult héten is kérdőre vonták oktalanul Füsti Dani miatt. Pedig világos, hogy az öreg végelgyengülésben halt meg az ütések alatt. A huslátóval kellett igazolja. Rászólt a gárdistákra.

— Állitsátok talpra.

Ferencet a gárdisták felrángatták. Amint felnézett, a jegyző rögtön tisztában volt, hogy elszámitotta magát. Nem jött még jól bele az adagolásba. Ferenc előbb a fenekéhez nyult, azután előre billentette fején a sapkát. Kivett belőle egy koszos tizkoronást. A jegyző felé nyujtotta.

— Tudom, hogy az ur mindent fizetségért tesz. Itt az ára a tanitásnak. Megérte! Jó lecke volt, éppeg itt a küszöbön.

A jegyző elvette a pénzt. Gőgősen odaadta az egyik gárdistának.

— Igyátok meg! Te meg bitang, vigyázz magadra. Legközelebb karóba kerülsz.

Ferenc a fenekét tapogatta, de azért vidámnak látszott. Visszament az ökrök istállójába. Csontos arcára nagy betükkel volt felirva, hogy sem azt nem sajnálja amit kapott, sem amit érte adott. Mi a fenének hagyta ő itt a szolgálatot, ahol huszonötév alatt még egy pofont sem kapott.

A jegyző a gárdistákkal a lovakat hajkurászta. Rettentőn káromkodott. Olykor az óráját nézte.

— Lekésem! Nyilván lekésem! A bitangok miatt.

Péter jött izgatottan a kapu felől. Sárinak szaladni kellett mellette. Hire futott, hogy elviszik a lovakat. Iderohant.

— Mi van? Nem látod még az istállót se?

— Ott van!

Sári az apja kezét az istálló felé lenditette. Péter megállt. Élesen odafigyelt. Megfordult.

— Te, Sári! A lovak künn vannak a kertben. Oda nézz! A kertbe.

Sári lábujjhegyre állt. Az eleven sövényen nem láthatott át. A sövény magas volt.

— Várjon csak, — mondta. Eleresztette az apja kezét. Átkukucskált a sövényen.

— Látok egyet, — mondta végre.

— Hol? — kérdezte Péter. Közelebb ment.

— Még kettőt látok. Hajti egy ember. Egyet a jegyző ur kajappal.

— Mit látsz, Sári? Megfogtak vagy egyet?

— Nem ökjök. Csak nagyon akajják.

Péter gondolt egyet. Felkapta Sárit. Odakiáltott valamit a lovaknak. Az egyik felnyeritett. Mind odaszaladtak. Odahajtották a fejöket a Péter tenyerére, mint egy kimerithetetlen jászolra, ami mindig tele van édességgel. A gárdisták kiizzadtan jöttek. Lihegtek. Péter a sövénytől visszahuzódott. Sári fejét a kezébe fogta.

— Meg ne ijedj, Sári! Ugrani fog. Az a lámpásfejü! — Kincsem! Hopp!

Az egyik kanca helyből vette a sövényt. Átugrott Péterékhez. A többi utána. Két csikó visszakanyarodott. Irtózva ők is átugrottak.

A jegyző és a gárdisták a szájukat tátották. Sárit a vállára ültette az apja.

— A kaput lásd, Sári!

Gyorsan a kapu felé tartottak. Moisa az ablakból látta, mi történik. Kinyitotta az egyik szárnyát.

— A fülemtől, Sári!

Péter leszaladt az uccán. Sári a fülétől igazgatta az apját. Hangosan kacagott a lovaknak, hogy utánok trappoltak.

Joszliék alatt jártak már, mire a jegyző magához tért. Veszettül káromkodott. Egy felfelé baktató szekérnek kiáltozott:

— Fogjátok meg! Ne a lovakat, te marha! Pétert! Virág Pétert fogjátok meg.

A falu-kutnál utólérték Pétert. Mégse futhatott ugy a Sári gyeplőjéből, mint az épszemü gárdisták. A lovak is megálltak. Az emberek kijöttek a házaikból. Fejöket csóválták. A jegyző elfulladva az óráját nézte. Pofon ütötte Pétert.

— Megint ki akartad csapni a herésekre? Bitang! És még azt hazudja, hogy vak.

Sári sirni kezdett az apja vállán. A durva hang megijesztette. Péter felnyult a fejéhez.

— Csitt, bogaram!

A jegyzőhöz fordult.

— Kivánom, hogy az ur is ugy lásson, mint én. Jobb, ha nem lát engem. Nézzen inkább a lovak után. Akikre a szemét tette. Itt vannak. Egyen se látta az én kezemet. Sári! Irányits haza.

Péter kilépett. Az emberek utat nyitottak előtte. A szemébe néztek. A lovakat nem birták megfogni. Sunyitottak a fülükkel és oly gyorsan faroltak annak, aki hozzájuk közelitett, hogy mindnyájan nevettek. Péter után mentek. A jegyző az órájára nézett.

— Nincs mit csinálni! Igy is el vagyunk késve.

Péter felé intett a fejével.

— Hajtsátok be a lovak előtt. Ha nem megy, — öklével mutatta, mit csináljanak vele.

Pétertől elvették Sárit. Ráütöttek a kezére. Hazakergették. Sirva bámult az apja után egy darabig. Karjába temette az arcát, mikor látta, hogy apját puskatussal taszigálják az uton előre. A lovak ostobán Péter után kullogtak.

*

Tavaszodik. A nap mind magasabbra hág fejünk felett. Korábban jön és órák hosszat lebzsel a kerteken. A havat fölemésztette. Az árkok még csorognak ugyan, de a hátsó udvar már egészen szikkadt lett. Szeretek itt heverni a déli verőfényen. Alól a kövek közt néhány aranysárga virág furta ki magát a hasadékokból. A levegőben szunyogfalkák felhőznek. Mintha kis szökőkutak permeteznének. A kavics megcsikordult a ház megett. Moisa jött két uj csendőrrel. Kérte őket, hogy várjanak egy kicsit. Mindjárt ki fogja hivni a gazdát. Bement a házba.

Szemügyre vettem a csendőröket. Váratlanul váltották le a gárdistákat. Szinte összetüzésre került köztük a dolog. A gárdisták azt mondták, hogy ők nem lehetnek elcsapott cselédek. Fizetést azért mégis kértek. Nem akartak levetkezni, amig nem látják a megigért tiz hold földet. Különben is, ha ők nincsenek, ezek most nem csendőrösködhetnek. Ugy oldották meg a kérdést, hogy négyen bezupáltak próbacsendőrnek. A többiek is jogfenntartással éltek. Éppen ideje volt, hogy nekik befellegzett. Mindenütt ilyenek voltak és a központokban is megsokalták már, hogy mit müvelnek. Ezek a csukaszürke csendőrök lapos sapkáikkal bizalomgerjesztőbbek, sok jót azonban tőlük se remélek.

Moisa ajtót nyitott gazdám előtt.

— Azért jöttünk, — mondta az őrmester kőhintve, — mert rendeletünk van, hogy minden kincstári holmit összeszedjünk. Százados urnak bizonyára van valami felszerelése.

— Ön az őrsparancsnok?

— Igen.

— Milyen rangjelzése van Önnek?

— Őrmester vagyok.

— Köszönöm. Ami a kincstári holmikat illeti, nem tudom mennyiben lehetek szolgálatára. Azt hiszem, ez a rendelet nem érint engem. Felszerelésem nem volt kincstári holmi, az illetékemből vettem még tizennégyben.

— Éppen azért kincstári.

— Hogy-hogy?

— A kincstári illetékből tetszett vásárolni. Tehát kincstári.

— Ugy? — Mondja csak! A zsoldomat ezerkilencszáztizennégytől miért nem kéri? Azt is a kincstártól kaptam.

Az őrmester kezdte türelmét veszíteni. Elvégre elég tekintettel volt. Senki se mondhatja. Nem az ő hibája, ha nem adtak át mindent udvariasan szép szóra. Nyersen ennyit mondott.

— Tessék ideadni azokat a holmikat, amiket a harctéren használt!

Gazdámnak elég volt ennyi. Érezte, hogy a szavak milyen skálából bugyognak. Moisát szólitotta.

— Legyen jó, adja oda a harctéri dolgaimat. Az órámat és a pénztárcámat is. Megtalálja az iróasztalon. Baloldalt. Adja oda őket. Szintén a harctéren voltak. Jegyezze fel, amit elvisznek. Nem tudja, hol van Wotan?

Térdét megérintettem a fejemmel. Megkerültük a házat. A két tölgy között vert ösvényen gazdám lába besüllyedt. Felmentünk az oszlopokkal szegett tornácra. Sétáltunk. A csendőrök megrakodtak ruhaneművel. Egyéb is lógott a vállukon. Odább állottak. Moisa feljött a tornácra. Cédulát tartott a kezében.

— Feljegyeztem, instálom. A fene essen a bélükbe.

— Hova tette a jegyzéket?

— Itt van instálom, a kezemben. Nem parancsolja, hogy felolvassam?

— Nem. Adja csak ide.

Moisa gazdám ujjai közé dugta a papirost. Összegyürte és zsebretette.

— Mondja, Moisa! Az órámat is elvitte?

— Nem, instálom. Csak nézegette. Megmondtam neki, hogyha csufot üz belőlünk, rögvest az idős Páskuhoz megyek. Van még tisztességes fajtámbeli ember ebben a megyében.

— Letette?

— Le. De igy is vitt eleget. Amihez nem volt illetéke. A teátrális távcsöveket is elvitte.

Gazdám legyintett.

— A többit sem lett volna szabad. De hát...

Keze fejével könnyen porolta a kabátját. Mindig igy szokott, ha valami piszkos dolog kerül a kezeügyébe.

— Mondja csak, — kérdezte. — Találkozott Péterrel azóta?

— Tegnap is itt volt.

— Megmondta, ugy-e?

— Falrahányt bors, instálom, minden szó. Azt hajtja az árva, hogy sohase mer a nagyságos ur szeme elé kerülni többet. Merthogy éppen az ő kezén. Ki fene hitte? Hogy a lovak ugy hozzáragadnak.

— Tudom, Moisa. Ha megint eljön, mondja meg neki, hogy a szemem elé ugy se kerül már többet. De azért látni akarom. Igy mondja! Az ő nyelvén. Látni akarom. Hátha igy megérti. Mennyit adtak értök, Moisa? Egyre-másra?

Moisa megvakarta fehér haját. Az egyik oszlopot nézegette. Nem szivesen akart gazdámra nézni. Gazdám hangosabban ismételte.

— A lovakat kérdem. Mit kaptunk értök?

Moisa felrezzent. Zavarba jutott. Ebben a furcsa világban nehéz az elszámolás. Kinyögte.

— Jelentettem instálom, hogy a Bellát a jegyző visszaterelte. Hogy legyen mibe fogja, elvette a kis bricskát. A többi hétért a nyugtatványt szintén magához vette. Az idei adót akarja levonni belőle. De nem ad igazolást. Már háromszor voltam érte. Mindig azt mondja, most nincs ideje.

Gazdám ismét port vert le kabátjáról. Kedvetlenül mondta.

— Hagyja. Ne menjen többet érte. Ezek is utána mennek a gulyabelieknek.

Ferenc jött Moisa után. Hivta az istállóba. Azt is jelentette, hogy az ekéket visszahozta a kovácstól kiélezve. Az öreg intett neki, hogy menjen dolgára. A gulyabeli jószág miatt felforrt a jegyző ellen a vére. Is-

ten tudja hányadszor panaszolta el megint, hogyha a jegyző el nem sikkasztja a prefektus rendeletét, viszszahozzák a marhákat izibe. De visszatartotta. Közben meg felbiztatta az embereket, hogy adják az állatokat, amig lehet, kótyavetyére.

— Rengeteg kárt csinált nekünk az a taknyos, nagyságos ur!

— Tudom, Moisa. Már mondta. Mit gondol, beengedik a parasztok ekéinket a tagba?

Moisa körülnézett. Halkabbra fogta a hangját.

— Azt hiszem. Eszére adattam Murza Sándrinak, hogy hagyjon békét a szántásnak. A kész vetést is elvehetik. Csak időt nyerhetnénk aratásig! Most is azt beszélik, hogy a Tiszánál jól eltángálták őket. Ne tessék félni. Minden kerékvágásba jő, ha egyszer innen is kifaroltak.

— Én nem félek, Moisa. De mégis jó volna, ha számitását ugy csinálná, mintha ez már mindig igy maradna.

Moisa nem ellenkezett. Egyszerüen azt válaszolta, hogy a földdel nem sokat tréfálhat. A táblák várják az ekét és a szemet. Bükkönyt már talált tul a vizen. A báróéknál is csak ugy maradt meg, hogy nyirkosan csépelték, mint rendesen. Szétteregették a padláson és az ősszel nem szedte össze senki se. Gazdám megkérdezte még, hogy hány ekével fog neki a szántásnak.

— Négy négyes fogattal, instálom. Mióta a lovaktól megkönnyitettek, nincs aggodalom a takarmány miatt.

— Van még valakije Ferencéken kivül?

— Izentünk a Juli unokái után. Valamelyik nap lejönnek.

— Hát jó, — mondta gazdám. — Tőlem csinálja csak, ahogy legjobbnak látja. Isten áldja!

Moisa a lépcső aljáról visszatért.

— Ne tessék haragudni, instálom. Csak most jutott eszembe. Az őrmester parancsolta, hogy mondjam meg. Minden nap le kell menjen a nagyságos ur a laktanyába.

— Mit mond, Moisa?

— Alá kell irja a nevét.

— Mi alá, Moisa?

— Nem tudom, instálom. Eleget kértem, hogy hagyjanak nekünk békét. Senki se konspirál itt közülünk. A nagyságos ur legkevésbé. De azt mondta, nem tehet kivételt. Rendeletje van. Ugylátszik, félnek. Vagy a lelkiösméretjük nem tiszta.

— Maguknak is kell jelentkezni, Moisa?

— Nem, instálom. Csak a nagyságos urnak. Merthogy tiszt volt.

Gazdám alig észrevehetően megrázkódott s bár óriási önuralommal fegyelmezi magát, mégis kap váratlan tussokat, amik zavarbahozzák.

Rögtön nyugodtan mondta.

— Rendben van, Moisa. Minden nap elmegyünk ezután Wotannal jelentkezni. Legyen szives, holnap vigyen el minket elsöizben a laktanyába. Azután Wotan már tudni fogja.

Moisának könnyes lett a szeme. Elment. Gazdám visszatért szobájába az irógéphez. Még Németországból hozta ezt a gépet. Apró tüszurásokkal kartonlapokra nagybetüket hintett.

Az istálló előtt a Dán felesége állt. Sirdogálva várt Moisára. Valami összegöngyölt csomagot tartott a kezében. Vele kormányozta Szilajt az istállóajtóba. Ferenc megszólalt.

— Ezért is hivtam. Béengedjük? Már régóta itt van.

— Engedd hát, — mondta Moisa. — Sze idetartozik. Te, Erzsi! Mégis feltápászkodtál? Azt mondták, nem állsz többet talpra.

— Ma reggel, Moisa bácsi. Az Isten áldja meg, hogy ezt a tehenet visszaveszi.

— Mér ne venném, Erzsi? Vetted hasznát?

— Vettem keserüséget.

Ferenc beterelte a tehenet az istállóba. Moisa utána szólt.

— Kösd az ökrök végibe.

Az Erzsi csomagjára nézett.

— Csak nem a Sugár borja van a kezedben, Erzsi?

— Biz a. Mikor lebetegedém, harmadnap ez is meghala.

Moisa megvakarta a fejét. Szemrehányással nézett a sovány, elfekedetett arcu asszonyra.

— Az áldásodat te, Erzsi! Jól végeztétek el azt a drága tehenet. Borjastól együtt. Vidd el innen azt a bőrt. Ne álljon legalább a szemembən.

Erzsi sirva fakadt. Lába mellé eresztette a bőrt. Lesütötte a fejét. A kapu felé sietett. Moisa odaszólt Ferencnek.

— Ez nem oka. Dobd fel ezt a bőrt a padlásra. Szőrrel befelé. Dávidnak pedig mondd meg, hogy készüljön. Két ökörrel átmegy bükkönyért, Kozárvárra.

A kerti házba mentem. Lefeküdtem a malomkőasztalra. A völgyet néztem.

Felülről lószekér jött lépésben. A ló sántitott. Féloldalra hajtott szomoru fejével, gazdája felemelt kezére nézett. A szekéren egy öreg zsidó ült. Kinyujtva tartotta a kezét, mint a názáreti. Mikor elfáradt karját elejtette, a ló megállott. Ilyenkor mindketten pihentek. A házak közt eltüntek.

Jobbról malomgát zug. A malom a szomszéd birtok tartozéka, de a kiakolbólitott öreg molnár nincs hova menjen panaszra. A bérlőnek nyoma veszett. A gazda már évek óta nem jött haza. Rosszul állnak. A kormány a birtoktörvényt késziti, hogy törvényes szint adjon a dolognak. Gyors talpalókkal dolgoztat. Azt hallottam, hogy a bérelt birtok és a távollevők földjei teljes egészükben kisajátittatnak. Lehet, hogy az öreg Sárpyék szerencsésebbek lesznek. Házilag kezelték a földjeiket és csak a városba mentek.

A tulsó parton kastély könyököl a völgyre. Vörös a fedele. Fantasztikus hirek keringtek szobái számáról és tetőbe épitett halastaváról. Mondják, hogy egy Veress nevü kőmives nagy kincset talált benne egy tatarozáskor. Most gazdátlan jószág. Egy idegen vénlány örökölte, de le se jött, hogy legalább meg-

nézze. Sohase járt még a szobáiba. A hatalmas park körül fekszik vagy ezer hold. Most szintén hopsára megy.

Balra a Szamos hurkot vet. Alsó tagunkat öleli körül, mint egy befoglalt smaragdzöld ékszert. Szemefénye volt ez a darab föld már a gazdám nagyapjának. Nem tudom, mi szeretni való van rajta. Amig látott, gazdám is a nagyapja szemével nézte. Ugy nézett rá, mint egy régi és kimondhatatlanul drága családi ereklyére.

A malomkő még nagyon hideg. A ház elé mentem. Egy idegen kutya a feljárót szaglászta. Közben este lett. Szél fujt. A fenyők ágai között tobozok csörömpöltek a földre. Gazdám szobájában gyertya égett. A hátulsó küszöbön találtam Fifit. Reszketett. Veszettül koslat. Ugylátszik, a somfák már kivirágoztak. Mintha direkte az ő számára virágoznának. Kelleti magát. De minek? Mióta egyszer összeakadtam vele... Fuj! Egyáltalában nem volt kellemes.

Bekéreztem a házba.

A tiszteletes az asztalra könyökölt. Pápaszemét fogta. Másik kezével a gyertya lángjához tartott egy lila sorokkal teleirt papirost. Valami sokszorositott példány volt. Bosszusan mondta:

— Nem sokat értek belőle. A beszédöket se igen értem. Hát még az irásukat?!

Még egy szemüveget huzott az elsőre. Gazdám előrehajolva figyelt. Ezt mondta

— Ha Félixnek szól is, magam kell bemenjek helyette.

A tiszteletes dörmögött valamit. Nem értettem meg. Az irással bajlódott. Valamikor Utrechtben legjobban tudott zsidóul, de ezt ugyan kell itt, hogy betüzze. Ugy láttam, nem akar hinni a szemének. Eltelt pár perc. Egyszer fáradt szavak törtek le szájáról.

— Perbe vannak véve. A birtok végett. Murza Sándri és Borodi a felperesek. Nem értem, hogy lehetséges. Ez idéző is egyuttal. A jövő hétre.

Maga elé tette a papirost. Ujjain számolt. Jobbkeze második ujján megállott. Ismét az irásba nézett.

— Ugy van. Csütörtökre. Sokszor huzták le. Csak a nevek és a dátumok vannak kézzel kitöltve. Azt hiszem, minden birtokos kapott egy ilyet.

Gazdámra nézett. Világosan láttam, hogy gazdám ebben a pillanatban a tagot nézte. A tiszteletes közömbös hangon kérdezte:

— Maga akar bemenni a nagybátyja helyett?

Gazdám hirtelen magához tért.

— Persze! Ki menjen? Nem hagyhatom a dolgot mentire. Ha Félixet, mint abszentistát támadják, be kell adni az átruházási okiratot. Lehet, hogy rám tekintettel lesznek. Legalább amiért vak vagyok.

Felkelt. Az iróasztalból kihuzott egy fiókot. A tiszteletes elé tette.

— Legyen olyan jó, keresse meg ebben. Egy külügyminiszteriumi boritékban kell legyen.

Az okmány előkerült.

— Ez az, — mondta a tiszteletes. — Minek is nem adta be még tizenhétben?

— Minek? Ugyse végleges.

Legyintett. Eszébe jutott valami.

— Azt mondta, holnap be kell menjen egyházmegyei közgyülésre. Ha nem volna terhére, bevihetné ezt az okiratot. Legyen jó, beszéljen Kéry Ferivel. Ugyis ott lesz, mert főgondnok. Beszélje meg vele a dolgot. A jövő héten én is bemegyek.

A tiszteletes elment.

Egészen besötétedett. Kapunk előtt álltak néhányan. Beszélgettek. Köszöntek a tiszteletesnek és tovább szivták pipájukban a tüzet. Az egyik ezt mondta.

— Akkor eladhatják az ökröket.

Valaki közbevágott.

— Várjatok. Hátha nem veszik el az egészet?

— Ugy mondja.

— Mondhatja. A jegyző se Isten.

— Ő mégis tudja. Mindenkitől elveszik, aki nem dolgozta. Ha Félix méltósága legalább szemszurásból kapált volna.

Visszamentem és lefeküdtem a házikómba. Mindenütt nyugton lehetek. Minden szavukkal földjeink körül keringnek. Kinek jutna ma már az eszébe, hogy utánam vesse magát? Hogy kézre keritsen egy kutyát.

*

Még ebéd előtt elmentünk a csendőrségre jelentkezni. Jót tesz ez a kis séta. Várakoznunk kellett, mert az ajtókat zárva találtuk. A csendőrök szintén lementek a falukuthoz a két delegátus eskütételére. Vasárnap választották meg és már ki is szállt egy bizottság, hogy megkeresse őket. Autóval jöttek. Langyos eső esett. A fal mellé huzódtunk az eresz alá. Két ur szállt ki a kocsiból. A jegyző fogadta őket. Kissé kopottak voltak. Egyik a községi biróval beszélgetett. Minden szót feljegyzett egy papirra. A másik a lépcsőre állt. Rövid beszédet intézett a néphez. Meggyökeresedett igazságtalanság jóvátételére jöttek. A Szebenben székelő kormányzótanács, addig is amig a törvény kész lesz, eleget tesz igéretének és kiosztja a földet. Az osztás megkezdődött az egész országban. Több községet már itt is elintéztek. Jövő héten rájok kerül a sor. A tárgyalás már ki van tüzve. Az egész falut benn szeretnék látni a megyeházán, ahol a bizottság székel, de minden községet ki kell elégitsenek és igy nem lehet. Technikailag nem lehet. Mivel delegátusaikat már megválasztották, ezután mindent ők intéznek el. Az eskü bevételére jöttek.

Leszállt a lépcsőről. Megkérdezte, kik a delegátusok. Murza Sándri Borodival az autó mellett álltak. Borodi kalapjára egy széles trikolor volt kötve. A lecsüngő szalagból még egy kalapra való kitellett. A kopottas ur megveregette vállát.

— Derék gyerek vagy, — mondta. — Hogy hivnak?

— Borodi Juonnak.

Murza Sándri irigyen közelebb tolta a vállát. Érezte, hogy hibázott. Hogy is nem kötötte fel éppen

ma azt a szalagot? Az ur mosolygó arcára kedvetlen kis felhő futott. Visszalépett az autóhoz. Csodálkozva csak ennyit mondott:

— Ejnye! Borodi!

A jegyző gyorsan odalépett. Valamit halkan magyarázott. A másik ur is odafigyelt. Mindnyájan Borodit nézték érdeklődéssel. Maguk közt beszéltek. Mosolyogtak. Az egyik ur nevetve mondta.

— Annál jobb! Ezek a legelszántabbak.

Bevették tőlük az esküt. Az eskü szövegét nem értettem meg egészen pontosan. A lényeg az volt, hogy lelkiismeretesen mindent követelnek, amit a törvény kisajátitani akar. Majd megkapják benn az instrukciókat. Nem tántorittatják el magokat. Rábeszélés, vagy megvesztegetés esetén tömlöcbe jutnak.

Murza Sándriék boldogan szótagolták az eskümintát, amit a bizottság egyik tagja rágott a szájukba. Hogyne! Nem lesz más dolguk, csak az, hogy követeljenek, határtalan felelőtlenséggel. Ez a legkönnyebb. Az idegen ur az esküt nem olvasta. A forma kedvéért tartotta csak a kezében. Annyiszor ismételte már, hogy minden szavát könyv nélkül tudta. Éljeneztek. A kocsi továbbrohant a szomszéd faluba.

Gazdám beirta nevét a krajcáros füzetbe. Az őrmester mellé irta a dátumot. Mint tegnap, ujra megjegyezte.

— Minden délbe.

Hazamentünk. Az eső elállt. Moisa a szinben a vetőgépet olajozta. Nagyon kedvetlennek látszott. Olyan munkát végzett, amiről nem tudta biztosan, hogy haszonba megy-e. Julika felhozta az ebédet gazdámnak. Kimentem a kertbe.

Ezután a kis eső után a fü egészen felsarjadt. A gyümölcsfák ágai is duzzadoznak. Tavasz van. Odaát a cinteremben a téli sirok megkoptak. Joszlié már is horpadt. A zömök torony a dombon egykedvü szemmel néz le rájok. Azt hiszem, halálosan megunt már mindent. Látta a törököt. Most ujra kell lássa a tatárokat.

Kocsi hajtott az udvarra. A ház elé állott

A bérlő elvált felesége. Mióta Németországból igy jöttünk haza, még egyszer se jött nappal gazdámhoz Intett a kocsisnak, hogy menjen a lovakkal az istállóhoz. A kocsis bólintott.

— Rá, rá!

Süketnéma volt. Megkerülte a gyeprondót és az istállókhoz hajtott. Az asszony észrevett. Öröm villant a szemébe.

— Jujj, Wotan!

Felém nyujtotta kesztyüs kezét. Nem sokat teketóriáztam, hanem beledörzsöltem fejem a tenyerébe.

— Te, drága!

Én is szeretem ezt az asszonyt. Csak ez a szag ne bántana. Különös! Nem nyilik még és halványan mégis érzem a tubarózsát. Javithatatlan gyerek. Szarvasbőr-kabátjáról leoldott egy szijat. Nyakamba akasztotta. Becsukott szemmel előre parancsolt.

— Gyi, Wotan! Gyorsan vigyél a gazdádhoz.

Megkerültük a házat. A nap idetüzött jól.:. Gazdám egy kerti széken hevert a hátsó udvarban. A lépésekre felfigyelt. Odakiáltotta hozzánk a sarokra.

— Álljon meg!

Megálltunk. Az asszonyra néztem. Behunyt szemét kezével is letakarta. Reszketett. Csöndesen kérdezte:

— Egyedül van?

Nyers választ kapott.

— Nem tudom, mit akar. Magának a nap nem világit?

Az asszony szavai ugy gurultak szét az udvaron, mint elszakadt gyöngysorból a szemek.

— Ne haragudjon rám. Én nem látom magát, Ádi! Engem Wotan hoz. Jöjjön nyugodtan ide.

Az udvar közepén összetalálkoztak. Az asszony még mindig behunyt szemmel gazdám kezébe adta a szijat.

— Na látja? Maga csacsi! Azt hiszi, nekem olyan könnyü volna?

Gazdám elbocsátott. Egymást vezetve mentek be

a házba. Az asszony a küszöbön megbotlott. Sokáig bámultam utánok. Nem csodálatos? Ez az asszony időnként eltolja és megtagadja magától az egész világot. Csakhogy szeressék. És hogy szerethessen. Azt hiszem, hogy az embereknél ez valami rendkivül nagy és felemelő dolog kell legyen. Vagy tán ebben is van fokozat? Hirtelen a somfákra gondoltam. Látni akartam őket. Rendes helyükön álltak a falu felőli meredek oldalban. Fattyu hajtásaikkal együtt virágoztak.

*

A kapunál szekér várt két óriási fehér ökörrel. Ülés volt rajta szénából. Pokróccal volt letakarva. Moisa gazdámhoz lépett. Tarisznya lógott a vállán. Levette a kalapját.

— Ha meg tetszett gondolni. Befogattam. Itt van.

Gazdám intett. Nem kell.

— Megmondtam Moisa, hogy gyalog megyek. Köszönöm, maga se fáradjon. Wotan tudja az utat. Isten áldja meg.

Elindultunk. Moisa helyére küldte Ferenccel a szekeret. Utánunk indult vagy ötven lépésre. Nehányan az udvaron babráltak kis faékekkel. Utánunk néztek. A falukutnál Murza Sándri egy asszonnyal beszélgetett. Óriási kokárda volt a kalapján. Elhallgattak. Valamivel később ennyit hallottam:

— Nahát! Járt eleget szekérrel.

Kiértünk a faluból. A felperzselt tanya balról maradt. Két paraszt hamut rakott egy lészákkal bővitett szekérre. Nem sajnálják a fáradságot és hogy összepiszkolják magukat. A hamut könnyen felhordják oldalas, sovány földjeikre. Ránk néztek. A munkát nem hagyták félbe. Moisa se szólt hozzájuk. Átmentünk egy hidon. Vigyáznom kell ezekre az átereszekre. Ilyenkor a gyöngén feszülő féket meglazitom. Gazdám már tudja és vigyázva jön át rajtok. Ó, milyen édes, hogy érek számára valamit!

Jobbra buzatábla volt. Megálltunk.

— Várj csak! — mondta gazdám. — Itt kell legyen a buzánk.

Levette tejfehér szemüvegét. Üres szemgödreit a zsebkendőjével megtörölte. A buzára nézett. Nem tudom, miért nem viseli ezeket az üvegeket. Az intézet igazgatója sokat vitatkozott vele annak idején. Azt mondta, hogy a német becsület ezt nem engedi. Minden áron szemeket akart tenni gazdámnak. De nem engedte. Mit ér — mondta — ha az egész világ hiszi is, hogy én látok. Én mindig tudni fogom, hogy vak vagyok. Igy kapta ezeket a szemgödreire pontosan metszett üvegeket, hogy idegenekben ne keltsen iszonyatot.

Átléptünk a sáncon. A másik oldalon eperfa állott. Vigyázva félrevontam. A tábla szélén álltunk. Hosszu zöld sorok futottak lábunkhoz. Odébb egymásba folytak. Gazdám lehajolt. Ujjaival meggereblyélt egy zöld csikot. Két szálat kihuzott. Zsebébe tette. Babonás volt.

Tovább mentünk. Nyomokban éreztem rajta a tubarózsaszagot. Szégyen, hogy ez még most is felötlik nekem. Hogy rá gondolok! Pedig rég tisztáztam már magamban, hogy akit szeretek, annak a hibáit is erényeknek kell tartsam.

Átmentünk egy falun. Zászló lengett egy tornácoszlopon. Többen ácsorogtak hónajba tett kézzel előtte. Beszélgettek és egy barokk-fedelü házra néztek. Minket is jól szemügyre vettek. A házak elmaradtak.

Jobbról felárkolt, kövér földek feküdtek. A holt ág mellett bolgárok javitottak egy hatalmas kereket. Mások mezitláb hagymát ültettek. Ismét házak tüntek fel. Malom dorombolt a parton. Áram hajtja. A tulajdonos ingyen őröl, mert a telepnél részvénytöbbsége van.

Nagyobb hidra értünk. Kocsi dörömbölt utánunk. A karfához nyomnak, ha Bella nem ugrik félre. Kapott egy korbácsot. A jegyző hajtotta kis homokfutónkat. A biró ült mellette. Mivé tette ezt a lovat? Alig két hete. A hátsó ülésen a delegátusok feszengtek. Óriási szalag lengett kalapjukról. A lecsüngő

szalag a hátukat verte. Ránk vigyorogtak és tovább ügettek.

Mindjárt mi is a városba értünk. Az állomás körül az ablakok még most is papirral voltak fedve. Egyiken a papirok szinesek, mint a dómok ablakába foglalt üvegcserepek. Ebbe a hegybe épitett penészes munkáslakásba azonban hiába térnénk be. Biztosra veszem, hogy nem sok gyönyörüséget találnánk benne.

A raktárak oldalán vezetem gazdámat. Itt csöndesebb. Az uszoda felől homokot fuvaroz egy csontos lovacska. A homokból szivárgó viz lecsepegett a kerekekre. Hórihorgas ember tartotta a gyeplőt a ló mellett. Feje szük vállára billent. Szürkülő, hegyes szakállt viselt. Vörhenyes bajusza igen hosszu és vékony volt. Lábán komisz tüzércsizma. Mégis uriembernek látszott.

— Na, Legény, — mondta merőn a lóra nézve. Valószinü, igy hivták a lovat. A ló hirtelen megállott. Makrancot kapott. Gazdám élesen figyelt a hangra és arra, hogy mellettünk mi történik. Tovább mentünk. Hallottam még, hogy a kocsis a lovat nógatja.

— Na, Legény! Gyi, Legény.

A szeszgyártól lopva visszanéztem. Kantártól huzta a lovat. Ugy se jött. Visszatért a szekérhez. Taszitotta, de a lovacska erős makrancot vetett. Tehetetlenül körülnézett. Ostor nélkül ujra nógatni kezdte.

— Na, Legény! Gyi, Legény, Legény!

Ugy rémlett, mintha gazdám ezt mormogta volna:

— Bizony, bizony. Baino aorisztosza ebén.

A kocsis pár hónappal ezelőtt a gimnáziumban görögöt tanitott.

A szeszgyár előtt csodálkozva nézett valaki gazdámra. Kalapjához nyult, de a köszönés megfeneklett. Szuszogva megfordult. Pókhasával pár lépést tett utánunk. Nyilván, hogy utólérjen. Annyiba hagyta. Az állásából kidobott törvényszéki elnök volt. Reggeli sétáját végezte.

A Vojth-istállóból most bráha-szag nem csapott meg. Hiányzottak az ökrök belőle. Ez az okos örmény

minden⁺ idejében cselekedett. Most is a legjobbkor költözött fel a szomszédos hegyre egy fehér márványból készült, de szük és barátságtalan helyre.

Uccakereszteséshez értünk. A szemközti sarkon ládán ült egy asszony. Almát árult. Feje fölött postaszekrény lógott a falról. Közepéből hiányzott egy darab. Feneke is le volt hasitva. Oldaláról betük villantak ide: Délután négy órakor.

Az öreg Sárpyval a kapuban találkoztunk. Indult a tárgyalásra. Nagy szórakozottságában nekem is kezet nyujtott. Nagyon összetörtnek látszott. Megöregedett. Gazdám nyomban indulni akart a megyeházra. Az öreg nem engedett. Be kellett mennünk a házba. Felesége fekete pápaszemet viselt, a sok sirás miatt. Mikor gazdám kondoleált, sirva fakadt. Szomoruan élcelt fekete pápaszemével.

— Szegény Jenő után Pista. Pista után Gyurka. Azóta ezt viselem. Ugy is olyan fekete minden.

Gazdám nem értette meg. Nem látta a pápaszemet a kezében. A tárgyalásról kezdtek beszélni. Bejött egy alacsonytermetü vén leány, aki azt hitte, hogy nagy bivalyszemei értelmesek. Leadott néhány otromba viccet az oláhokról és kiment. Gazdám megivott egy pohár tejet. Nekem jókora sajtot szelt le Sárpyné jóságos kezével.

Menet láttam Moisát, amint a kórház sarkán elbujt egy villanyoszlop mögé.

Felértünk a megyeházra. A bizottság két egymásbanyiló földszintes szobában tárgyalt hátul az udvaron. Minden ajtó felett két kis papirzászló volt keresztbe. A földön mindenütt parasztok ültek. Falhoz támasztották a hátukat és a tarisznyájukból reggeliztek.

Az első szoba tele volt dohányfüsttel, köpésekkel és valami kibirhatatlan savanykás szaggal, amit vágni lehetett. Delegátusok tanyáztak benne. Azt hiszem, itt is aludtak. Csoportokba verődtek és kiabálva beszéltek. A szomszédaik hangját sem érthették meg. A sarokban egy hivatalnok tárgyalt két emberrel. Irásokat tartott a kezében. Az arca püffedt

volt. Keze is tele volt szeplővel. Homlokába hullott a haja. Ki volt izzadva.

Lökdöstek egy darabig. Valaki a lábamra lépett. Átvergődtünk a szobán. Az öreg Sárpy kinyitotta az ajtót, s előre bocsátott. A küszöbről elfogtam pár szót az egyik embertől és a hivatalnoktól.

— A belsőséget is?

— Házhelyeknek, te szamár!

Az ajtót becsukták. A tágas szobában fülledt és nyomott volt a levegő. Időbe telt, amig mindennel tisztába jöttem. Gazdámék az ablakhoz ültek. Melléjök telepedtem.

Egy ügyvéd beszélt nagyon szép román nyelven. Egy kliensét védte. Háttal állt felénk. A birói asztal mellett a kövérkés ügyvéd hunyorgatott a jobbszemével. Olykor letette a szemüveget. A térképekbe és a telekkönyvi kivonatokba nézett. Ott hagyta az ügyészséget, mely ezen a télen sok hiábavaló kiszállást igényelt. Rekedtre szónokolta már magát. A birtokperek kiadósabbnak is igérkeztek. Az ügyvéd befejezte mondanivalóját. Visszatért helyére. Ekkor láttam, hogy óriási orra van. És hogy sánta az egyik lábára. Balkezével nagyot lenditett minden lépésre.

A teremben halkan beszéltek. Egy irnok a biró mellett jegyezgetett. Kis idő telt. Egyszerre a birói emelvény körül ugy kezdtek röpködni a helyrajzi számok, mint dög körül a legyek. Egy birtokos arccal a falnak dülve, egy összegyürt kivonatban pipálta őket. Ki volt vörösödve. A sánta ügyvédhez ment. Tanácskozott vele. Az ügyvéd két tenyerét mutatta. Amit lehetett, megtett. Nem lehet. A birtokos izzadtan kiment. Más falu következett.

Kéry Feri a gallérjába nyult. Ő is ki volt melegedve. Vánky Imrénével beszélgetett. Az asszony széken ült előtte. Ők is ki voltak tüzve. Kéry észrevett minket. Bocsánatot kért a kliensétől. Hozzánk jött.

— Szervusz, Ádámkám! — mondta. — Miért fáradtál? Megizentem az öreggel, hogy be se kell jön-

nőd. Teljesen rendben van a dolog. Légy nyugodt. Ha ránk kerül a sor, bemutatom az okiratot.

Fojtottan hozzátette:

— Légy rákészülve azonban, hogy szárazon te se uszod meg.

A biró előtt már két uj delegátus állt. Egyszerre beszéltek. Pontosan ugyanazokat a szavakat használták. Egyszer sem vétettek. Ugy látszott, mintha jól betanitották volna a szerepüket.

— Az egészet!

— Az egészet? — kérdezte a biró csodálkozás nélkül. — Nem megy csak ugy. Miért kéritek az egészet?

— Bérbe volt.

— Mióta?

— Nem tudjuk, mióta. Mióta Isten teremtette.

— Ez nem elég. Tudtok évszámokat?

A két delegátus egymásra nézett. Hallgattak. A biró homlokán simitott.

— Háboru előtt bérben volt?

— Bérbe.

— Hát a háboru alatt? Vigyázzatok, mert ha hazudtok, becsukatlak.

— Bérbe volt.

— Elég, — mondta a biró. — Álljatok félre.

A delegátusok nem mozdultak. A biró megismételte:

— Álljatok félre.

— A belsőséget is követeljük, — mondta a két delegátus egyszerre.

A biró felhorkant:

— Ejnye! A belsőséget is?

— Azt is. Házhelyeknek.

A biró félre küldte őket. Odahajolt az irnokhoz. Egy nevet kiáltottak a levegőbe. Valaki az asztalhoz lépett. Mezőségi. Már deres. Nagyon ideges embernek látszott. De ma ki nem ideges? Engedelmet kért a bíróságtól, hogy magyarul beszélhessen. Nem tud jól románul. A biró nehézség nélkül megengedte.

— Bérben volt a birtoka ezerkilencszáztizennégy előtt?

— Bérben.

— Azután is?

— Azután is.

A biró letette szemüvegét.

— Akkor sajnálom. Az egész el van véve.

A mezőségi ur engedelmet kért néhány észrevételre. Elmondta, hogy a birtokot tizenháromban örökölte. A háboru alatt katona volt. A bérleti szerződés is kötötte, mert hálálesetre is szólt. Nem járt még le. Ha akarta volna, se vehette volna házi kezelésbe. Ezek az adatok részben a telekkönyvvel, részben leszerelési igazolványával, részben a haszonbériszerződéssel igazolhatók. Tehát nem hibás abban, hogy a birtok bérben volt. Kéri a kisajátitás alól való felmentést.

A birónak jólesett a sok zavaros ügyben ez a tiszta eset. Gondolkoznia se kellett. Kényelmesen mondta:

— Tessék elolvasni a törvénytervezetet.

— Elolvastam, — válaszolta az alperes. — Kérem a biróságot, legyen tekintettel legalább a gyermekeimre. Hisz a gyermekeim szájából is kiveszik a kenyeret.

A biró orrára csipte a szemüveget. Vállat vont.

— Nem lehet mondani. A tervezet előrelátóan van szerkesztve. Ha figyelmesen el tetszett olvasni, meg kellett találja benne, hogy a kiskoruak vagyonát a törvény megkiméli. Ha bérbe is volt adva. De csak akkor, ha a kiskoruak egyuttal árvák. Itt nem ez az eset. Nemde, evidens?

— Igen. Evidens. Nagyon evidens, — mondta az alperes lehangoltan és elgondolkodva. Verejték ütött ki a homlokára. Megtörölte arcát egy zsebkendővel. Fölöslegesen kérdezte:

— Ugy tudom, ez az eljárás nem végleges.

— Persze, hogy nem. Ez csak kényszerbérlet. De ez az eset a törvény szentesitése után is annyira világos, hogy...

Az alperes meghajtotta magát. A két delegátus a kályha mellől vigyorgott a teljesen megtört emberre. Más nem igen ügyelt rá. Mindenki el volt foglalva a saját ügyével. Az ajtó előtt kihuzott a zsebéből egy revolvert. Mielőtt a kilincsre tette volna a kezét, főbelőtte magát. Odazuhant a padlóra. Mindenki felugrált. Odakünn a nagy zajban is meghallották a csattanást. Dühös vállak feszültek az ajtónak. Tisztában voltak, hogy a magyarok a biróságot felrobbantották. A vergődő embernek egyik keze az ajtó alá került. Az ajtó nem engedett. Rögtön undoritó és részeg »hurrá« hallatszott. Az ajtó kirepült sarkából. Vele együtt többen ráestek a haldokló emberre. A többiek is végigtiporták.

Egy sarokba nyomtak bennünket. A biró egy székre ugrott. Ha ránk mutat, izekre tépnek egy pillanat alatt. Valahogy lecsendesitette őket. Megértették, mi történt. Csend lett. A legnagyobb dühből egyszerre kezesbárányok lettek. Egy idősebb ember keresztet vetett. Valamit a talpa alatt érzett. Lehajol. Kabátja alá dugta a pisztolyt.

A biró intézkedett. A halottat kivitték. A biró is kiment. A sánta ügyvéd hozzácsatlakozott. Magunkra maradtunk. Vánky Imréné sovány sápadt fejét a falhoz szoritotta. Kinosan eltakarta az arcát. Az öreg Sárpy a földet nézte. Fel-lejárt fehér bajusza. Gazdám semmit sem látott. Mindennel tisztában volt. Mindenki hallgatott. Igy maradtunk egy darabig.

Két szolga jött sötétkék ruhában. Az egyik visszatette az ajtót. A másik egy arckép vásznával a vért törölte fel nagyjából. Az arcképet sarkánál fogta. Messzire tartotta magától, mint a szemetet. A kályhához vitte és begyömöszölte. Kéry Feri odanézett. Aztán a többire pillantott. Senki sem vette észre, a vászon valamelyik régi főispán arcképe volt.

A biró jött vissza a prefektussal. A prefektus az udvaron maradt. Mérsékletre intette a parasztokat. Neki is van ezer holdja, amit ügyvédkorában szerzett. Hiába! Sajnálta. Kövérkés nagy arcán egy szemölcs körül mégis állandó mosoly bujkált. Vissza-

ment hivatalába a távirathoz, amit az imént kapott. Meghatalmazott miniszteri kinevezését tudatták benne.

Mielőtt a tárgyalást folytatták volna, Kéry Feri a jogi oldaláról világitotta meg az esetet. Ezt mondta:

— Annyi bizonyos, hogy ez a szerencsétlen megmentette a birtokát a gyerekei számára.

A biró ujra elfoglalta helyét. Intett a szeplős hivatalnoknak. Falunk nevét hallottam. Mi következtünk.

Murza Sándri és Borodi bejöttek. Az asztal elé álltak. A falusbiró odatámasztotta hátát a kályhának. Megkezdődött a tárgyalás. A szomszéd birtokon kezdték.

— Mit kértek belőle?

— Az egészet.

— Indok?

— Bérelt.

— Itt van az alperes?

Senki se jelentkezett. Murzáék vigyorogtak. A biró az irnokhoz hajolt. Kész volt. Sárpyék következtek.

— A Sárpy ur birtokából mit kértek?

— Az egészet.

— Ez is bérbe volt?

— Nem.

— Ki müvelte a földeket?

— Sárpy ur!

— Hát akkor miért kéritek?

— Mert használta eleget.

A birónak felrémlett Murza Sándri. Kellemetlenül a hangjára is visszaemlékezett. A másik szobában nagyon lármáztak. Könyökkel az ajtót döngették. Sietni kellett. Nyelt egyet. Szárazon mondta:

— Igy nem lehet. Részibe dolgoztatott Sárpy ur?

— Hogyne!

— Hány holdat?

Röviden tanakodtak. Murza kibökte:

— Ugy százat.

— Bizonyitjátok?

— Bizonyitjuk.

— A többi földet ki müvelte?

— Sárpy ur.

— Na, akkor mennyit kértek?

— Az egészet.

A biró kijött a sodrából. Türelmetlenül az ajtóra nézett. A szeplős hivatalnokot kereste szemével. Félre állitotta a delegátusokat. Az öreg Sárpy az asztalhoz ment. Az irnok hangosan jegyezte.

— Megjelent alperes...

— Sárpy ur, — mondta a biró. — Hány holdat dolgoztatott részibe?

— Harmadost, vagy felest gondol a biró ur?

— Hány hold harmados volt?

— A kukoricát mindig harmadában kapáltattam. Évente lehetett husz-huszonöt hold.

— Mennyit adott felébe?

— Négy-öt holdat a jobb embereimnek. Ha gyenge termés volt, az egész nekik maradt.

— Hallotta a delegátusokat?

— Hallottam.

— Nézze, Sárpy ur. Elvégre ezek a kérdések ugyis a végleges eljárás rendjén tisztázódnak. Ne töltsük velök az időt hiába. Mennyit ajánl fel önként kisajátitásra?

— Husz holdat, biró ur.

— Honnan?

— A Padoson.

Murza Sándri felborzolta magát. Még sohase láttam, hogy valakinek a füle ennyire hátul, tarkón álljon. Tisztára kutyafüle volt.

— Nem kell a Pados, — mondta. — A Padost süsse meg. Ha nem adja a teret, a többit egye meg. Azért vannak ott a mi fiaink?

A biróhoz fordult:

— Ha ők nem volnának, maguk se huzhatnák itt a fizetést. Hogy a Padost! Szurjanak ki egyebet vele, ne a mi szemünket. Hogy a fenébe ne? Tudom én az utat Szebenbe. Megmutatom, miféle igazságot osztanak itten.

A biró türelmetlenül intett a kezével Murzának.

Félre akarta terelni a beszédet. Az öreg Sárpyra nézett.

— Mondja, Sárpy ur. Csakugyan olyan rossz az a Pados?

— Sokszor termett ott jó gabonám. Igaz, hogy a tér jobb. De ez csak ötvenöt hold. És nem is az enyém. A feleségem apai öröksége. Reá van kebelezve.

A biró a térképet tanulmányozta. A telekkönyvből pár számot kijegyzett. Odahivta a delegátusokat.

— A téren dolgoztatott Sárpy ur felibe?

— Nem.

— Szamarak vagytok. Akkor nincs hozzá jussotok. Ha Sárpy uré volna, nem mondom. De a tér a feleségéé. És nem is dolgoztátok felibe.

Murza Sándri meghőkölt. Feltalálta magát.

— A felesége sohase kapált.

A biró nevetett. Mások is nevettek. Mi nem nevettünk.

— A felső tagból mit kértek? Az a Sárpy uré.

— Az egészet.

Kinos volt ez az ostobaság. A biró felkelt. Az asztal előtt sétált. Visszatért székéhez. Odahivta az öreg Sárpyt a térképhez. Ceruzával mutatott neki valamit.

— Ezt! Az erdőtől eddig az árokig.

Murzáék tanácskoztak. Gyanakodva néztek a biróra. Az öreg Sárpy ezt mondta:

— Egész legelőm beleesik. A kaszálók is. Ötször akkora, mint amennyi ebből az áldozatból reám esik.

— Nem tehetek róla, — mondta a biró. A delegátusokat is odahivta.

— Ismeritek azt a nagy árkot a Sárpy ur tagjában? Jobbra.

— A Csonkát? Hogyne ismernők!

— Onnan kapjátok, fel, egészen az erdőig.

A delegátusok egymásra néztek. Murza oldalba lökte Borodit.

— Hallod? Most még a Padost is elveszik. Disz-

nóság! Azt hiszi? Megnyugtatom én! Az ur is kap egy töviset ebbe a székbe! Nem ül itt sokáig.

A biróban forrt a méreg. Szégyelte magát, de nem volt mit tegyen. Ezek a szamarak nem tudják, hogy ő nem ismerheti az egész megyében a földeket. Ha részrehajlással megvádolják, könnyen kiheppenhet. Annál is inkább, mivel magyar felesége van. Magába gyürte, mondta:

— Az elébb azt mondtátok, hogy a Pados rossz. Nem kell!

— Ki mondta? Még hogy a Pados rossz! Hazudik!

A biró lehajtotta fejét. Nem hallotta. Helyrajzi számokat diktált az irnoknak. Murza odaköpte.

— Irhatja! Ugyse irjuk alá! Azt hiszi, ér valamit az irása nélkülünk?

Az öreg Sárpy visszatért az ablakhoz. Sóhajtott.

— Eladhatom az állataimat. Igaz, hogy én már oda ki többé ugyse megyek.

Az irnok felkelt és kiment. Az ajtó hasadékán láttam, amint a kiizzadt hivatalnokhoz lépett. Elégedetlennek látszott. Mikor visszajött, ezt mondta:

— Igy, még két hét alatt se leszünk kész velök.

Mindjárt gazdám nevét kiáltotta. Kinyilt az ajtó. Két uj delegátus jött be. Ők is az asztal elé álltak. A biró rájuk bámult.

— Hát ti mit akartok?

— A legelőket.

— Miféle legelőket?

— Amit megalkudtunk a jegyző urral.

— Hová valók vagytok?

— Nyiresről.

A biró megcsóválta a fejét. Murza Sándri előrelépett.

— Ha megalkudták is, a legelőket nem adjuk. Nem teszik rá a lábukat.

A nyiresiek nem tágitottak. Neki igérték. A legelők odaesnek és ők már le is előlegezték az egész száznegyven holdat. Nem ettek meszet, hogy a kezükből kiengedjék. Csuf herce-hurcát csináltak legelőnk

miatt. Murza Sándri felkapott egy széket. Orditva mondta a birónak, hogy élve nem megy ki innen, ha a legelőt oda meri adni a nyiresieknek. A biró az irnokkal kitaszigálta a nyiresi delegátusokat. Az egyik rákacsintott. Suttyomban két ujját morzsolva.

— Mennyit akar, — kérdezte tőle.

— Miért?

— Ne tegye magát! Hát a legelőkért.

A biró rámeredt a vörösbajuszu emberre. Dühösen becsapta az ajtót. Az irnok az asztalra hajtotta fejét. Fülledt csönd volt. Mindenki ugy érezte magát, mint egy sáros pocsolyában. A biró megszólalt:

— A legelőn kivül mit kivántok?

— Az egészet.

Az idegen nyelven ez az egytagu szó sulyokként zuhant a gazdámra. Összerezzent. A két kis buzaszálat tartotta kezében, amit a táblából kivett. Óvatosan fogta keskeny ujjaival. Nagyon félt, nehogy összenyomja őket. A biró tovább kérdezett:

— Indok?

— Távol van.

— Nem volt bérbe?

— Nem. Csak távol van. Irja be.

— Ez nem elég. A törvény szentesitéséig még visszajöhet.

— Nekünk ne ceremóniázzon. Tudjuk! Távol van! Kész! Elégedjen meg ennyivel.

— Jó, — mondta a biró. — Azt hiszem, ezt megkeserülitek. Hol az alperes?

Kéry benyujtotta az okiratot. A biró belenézett. Visszaadta Kérynek.

— Most álltok elé vele? Tudhatnád, hogy ez elkésett. A kormányzótanács letiltott minden változtatást a telekkönyvben.

Murza Sándri fejebubját előreszegezte. Fülét vitte közelebb a beszédhez. Közben Borodira nézett és erőt meritett. Durván kiköpte:

— Ne beszéljenek magyarul itten.

A biró kissé összerezzent. Kéry akadozó román

nyelvbe kezdett. Ki akarta fejteni az álláspontot, de a biró ideges volt. Kezével intett.

— Nincs időm végighallgatni ezt az élhetetlenséget. Ha nem tud románul, ne vállaljon ügyet. Mondtam már, hogy amit elnézek az alperesnek, azt nem nézhetem el egy ügyvédnek.

Nem törődött többé vele. Az irnokhoz hajolt. Helyrajziszámokat diktált jegyzőkönyvbe. Kéry hozzánk jött. Azt mondta gazdámnak, hogy a legelőt elvették. A többi egyelőre meg van mentve. De most már sürgősen haza kell hivni Félixet. A biró rászólt a delegátusokra.

— Gyertek, irjátok alá a jegyzőkönyvet.

Pennát adtak a kezökbe. Kétkedve néztek a biróra.

— Az egészet?

— Miért nem indokoltatok másképpen. A legelő a tiétek.

Meghökkentek.

— Hát a hurok? És a házhelyek?

Odacsapták a pennát az asztalhoz.

— A franc esett volna belétek.

Fogukat csikorgatták. Durván szitkozódtak és elmentek.

Mi is kimentünk. A friss levegő jól esett fejünknek. Az öreg Sárpy karon fogta gazdámat. Kéry visszamaradt, hogy segitsen Vánkynénak. A sorra ő következett.

A kapubolt alatt Murza Sándri állt. Határozatlanul a megyecimer üres helyére bámészkodott. Mikor minket meglátott, bocskorával a padlóba rugott s köpött egyet. Tüstént felment a meghatalmazott miniszterhez.

Az uccán huzamosan ütött egy toronyóra. Egy másik templomban rögtön harangozni kezdtek. A borbélyműhely küszöbén szép magyar bajuszát pödörte a volt honvédezredes. Körülnézett és mutatóujját felemelte a levegőbe. Ezt kérdezte.

— Halljátok? Nándorfehérvár emlékezetére. Ha ezek kimennek, minden ivadékomat harangozónak rendelem. Én is harangozó leszek.

Átmentünk egy uccakereszteződésen. Egy ablak mögött valaki morse-jeleket adott le. Kis térre értünk.

— Hogy müködik a posta? — kérdezte gazdám hirtelen.

— Pestre gondolja ugyebár, öcsém?

— Igen.

— Hát eddig sehogy se müködött. De mióta a csapatok kijöttek onnan, megint vesznek fel. A leveleket azonban nem szeretik.

Gazdám magában tépelődött. Az öreg Sárpy észrevette.

— Szivesen állok rendelkezésére, — mondta egyszerüen. Gazdám megkönnyebbült.

— Kedves bátyám! Ne haragudjon, ha terhére leszek. Én is irni fogok. De nálunk posta nincs rendesen. És én is... ilyenkor látom csak. Arra kérem, adjon fel minden nap egy lapot Félixnek. Csak annyit irjon rá: jöjj haza! Irjon még oda három betüt. Igen! Amivel a zátonyra jutott hajósok segitségért kiáltanak. És a keresztnevemet. Egyebet semmit. De ezt minden nap. Megteszi?

— Ugyan, kedves öcsém! Minden nap! Amig csak meg nem érkezik. Okvetlen hazaérkezik. Ugye, a Fasorban lakik még mindig? Mert ezzel az okirattal nagy baj van. Mekkora kár már azért a drága legelőért is. És én is mihez fogjak?

Az alapitványi árvaházhoz értünk. Két munkás létrák tetején állt. Nagy fekete betüket dobálták le a homlokzatról a járdára. Más betük sorba a falhoz voltak támasztva. Az öreg Sárpy különös módon előbb a gazdámra, azután a földre nézett. A sarkon ezt kérdezte:

— Remélem, hozzánk jön ebédre?

— Köszönöm, Wotannal azonnal hazamegyünk.

— Ejnye! Hát hol a kocsija?

— Nincs kocsim.

— Hogy-hogy?

— Nem hallotta? Besorozták a lovainkat.

— Hogyne hallottam volna! Ott voltam a sorozáson. Két hámost és egy kancát kibocsátottak.

Gazdám könnyen a kabátját porolta.

— Ne mondja tovább. Egy se tért vissza. Ne felejtse el a lapokat. A betüket se.

Elbucsuztak. Gazdám rámparancsolt.

— Wotan! Vezess haza!

A város elmaradt. Vasuti sineken mentünk át. Két falut magunk mögött hagytunk. Moisa ötven lépésre követett. Buzatáblákhoz értünk. Két juhnyáj legelte. Kolompok kopogtak. Bárányok bégtek. A két juhász a sáncon ült és beszélgetett. Egyik kis gidát tartott kezében. Az anyja körül járt. Nyalta. Benső-ségteljesen mekegett. Az elébb ellette le. Buzánkon a tenyészet csiklandó képei legeltek.

A kis hidról gazdám visszatért. Átlépett a sáncon a vetésre. A juhok megijedtek. Gyapjukat rázva odább-verődtek. Az egyik juhász megszólalt.

— Még vakon se nyughatik tőle!

Botjával Moisa felé fenyegetett. Gazdám lehajolt. Kivette zsebéből a fonnyadt buzaszálakat és vissza-tette őket a földbe. Ezt sugta:

— Megtettétek a kötelességeteket!

Porföldet kapart ujjaival a gyökereire. Tovább mentünk.

A tanya kis hidján két csendőr várakozott. Sáncba lógatták lábukat. Vidáman harangoztak vele. Mikor eléjük értünk, felvették puskájukat és elébünk állottak.

— Állj!

Megálltunk. Moisa tőle telhetően gyorsan jött felénk.

— Hol volt?

— A városban.

— Nem tudja, hogy nem szabad elhagynia a községet?

— Senki se mondta. De kicsodák maguk?

Az egyik csendőrnek kis piros szalag volt a vállán. Válasz helyett a napra nézett.

— Dél elmult, — mondta. — És még nem jelent-kezett.

— Maguk csendőrök? Azonnal jelentkezem. Éppen odamegyek.

— Késő, — mondta a csendőr. — Kötözd meg!

Lánc csörrent. Moisa odaért. Fulladozva mondta:

— Végkép elment az eszetek? Mit használ nektek, ha cégéreztetitek?

— Azt! Tanulja meg! Ha sokat lefetyel, maga is láncra megy.

Gazdám Moisához fordult.

— Hagyja csak! Nem látja, mekkora öröm ez nekik?

Két egymásra tett kezét a lánc felé nyujtotta. Mintha nem róla volna szó, ezt kérdezte:

— Honnan került maga ide, Moisa?

— Itt voltam instálom a vetésnél.

Gazdámat láncra verték. Ezt mondta Moisának:

— Menjen csak vissza ahhoz a buzához. Én is hallottam a kolompokat. Magyarázza meg a juhásznak szépszóval, hogy a buza rosszul telelt és ritka. A reggel megkerestem. Boronát kivánna legelés helyett az a buza.

Utnak indultunk a faluba. Moisa visszamaradt. Ezt dörmögte a bajusza alatt.

— A hitemet is el kell hagyjam a bitangok miatt. Vénségemre!

Az uton az emberek megcsóválták a fejöket. Több asszony hangosan sirni kezdett. A gyerekek utánunk szaladtak és szájtátva követtek. Ujjal mutattak ránk.

A laktanyában a csendőrök összesereglettek. Zaj nélkül mulattak rajtunk és jóizüen nevettek. Az őrmester alig birta elfojtani a kacagást. Jól tudta, hogy gazdám a tárgyalásra ment, de a hangja azért nagy haragot szinlelt.

— Nem azért van csendőri felügyelet alatt, hogy csak ugy járjon szabadjára, mint a pacsirta. Maga nem pacsirta.

Keményen hozzátette:

— Ezt jegyezze meg! Most az egyszer elmehet.

Gazdám kezéről leoldották a láncot. Beirta nevét a füzetbe. Elengedtek.

Joszliék előtt a volt igazgató-tanitó jött velünk

szembe. Az állami iskolánál szolgált és most a kenyeréből ő is kiesett. Megemelte a kalapját.

— Alászolgája százados ur! Éppen a százados urat kerestem. Odafönn azt mondták, bement a városba. A birtokreform végett. Ha megengedi, elkisérem.

Gazdám kezet nyujtott az idős embernek.

— Egy kicsit meghátráltattak itt a faluvégen. Különben otthon kap. Jöjjön fel. Szivesen látom. Már amennyire én tehetem. Mikor jött vissza?

— Ma reggel érkeztem, százados ur. Összepakkoltam a kis butorainkat. Ami megmaradt, felfér egy szekérre. Nem akartam elmenni ugy, hogy ne köszöntsem. Tanácsára is szükségem volna, százados ur!

— Na! Mi baj, igazgató ur?

Az igazgató-tanitó körülnézett. Kapunkhoz értünk.

— Mindjárt! Erre tessék! Itt a kis kapu — mondta — és az ajtót kinyitotta. Gyanakodva kétoldalt nézett. Senki se volt a közelben. Mégis hangfogót tett.

— Százados ur!

— Tessék.

— Nem birom tovább ezeket a bitangokat. Ide már többet nem jöhetünk vissza. Azután a csuf után, amit belőlünk is üztek! Ez a borzasztó nyomoruság is teljesen kimeritett. Öt hónap óta nem kapom fizetésemet. Ugy élünk, mint a kutyák, százados ur! A feleségem a testvérénél van. Tetszik tudni, hogy ispán Kemény őméltóságánál a Mezőségen. De a birtokot ott is elvették és a sógoromék máról holnapra szintén az uccára kerültek. Feri még szerencsés volt, hogy elesett. Leánykáink a nagyapjukhoz mentek. Én egy raktárban sörösüvegeket rendezek Marosvásárhelyt. Ott is mindenkit kidobtak.

Szusszant egyet. Folytatta.

— Magyarországból kapunk ugyan dugva egy-egy kis segélyt, de ahányan vagyunk, csak annyi, mint a plattra precskelt vizcsepp. Azt az utasitást kaptuk, hogy ne jelentkezzünk eskütételre. Mert a magyar kormány ütőkártyájának szánt minket a békekonfe-

rencián. Azt mondják, más már nem segithet. Ezek meg ezt követelik. Mit tegyek, százados ur? Rongyainkból is el kellett adjunk már. Éhezünk valamennyien.

A terrasz elé értünk. Gazdám megállt.

— Itt vagyunk ugye a ház előtt? Na legyen jó, mondja meg, ha szabad, ki nem engedi magának, hogy letegye az esküt a románoknak?

A tanitó gazdám füléhez ágaskodott. Belesugta.

— Szalánczy Samu. A volt főszolgabiró. Ő osztja ki a segélyeket is.

Gazdám elbocsátott a fékről. A fejét csóválta.

— Igazgató ur! Köszönöm, hogy bizalommal volt hozzám. Amiért hozzám fordult tanácsért. Egy ilyen rokkanthoz. Igaz, hogy tanácsot én se adhatok, de elmondok Önnek valamit. Esetleg hasznát veheti ebben a nagy sötétségben. Ismerte ugye az öreg Buzinkay Lajost? Nem a tanfelügyelőt! Az apját! Aki képviselő volt a láposi kerületben?

Igen. Látásból. Hallottam beszélni egyszer egy megyegyülésen. Fehérszakállas, öreg ur volt.

— Az az! Na! Róla van szó. Itt volt egyszer nálunk. Ott ült a terraszon és a nagybátyámmal beszélgetett. Valami atyafiságban is vagyunk velök. Mi gyerekek, nem igen értettük meg, hogy mit beszélnek. Tulajdonképpen azt is elfeledtem, amit mondani akarok. Csak tizenhatban jutott az eszembe halványan és most az ősszel egész világosan, hogy mit mondott az öreg Buzinkay Lajos egy este itten. Ott ült a terraszon. Vakon is megtudnám mutatni még a helyet. A völgyre mutatott. Ezt mondta nagybátyámnak: »Meglátod, Félix, hogy ezt a völgyet egyszer egy nagy oláh áradás önti el. Nem csak ezt, hanem egész Erdélyt! Engem megőriz az Isten, hogy megérjem. De te Félix, te megéred és ezek a gyerekek.«

Gazdámnak lecsuklott a feje. Alig hallhatóan még ezt kérdezte:

— Nem hallott soha róla, hogy a magyar kormányok az utolsó tiz évben minden nagyobb be-

fektetéstől tartózkodtak itt Erdélyben? Számoltak vele!

Az igazgató-tanitó fejében világosság gyult fel. Nagyon meg volt döbbenve. A hanyatló napra nézett. Levette kalapját.

— Köszönöm, százados ur. Az Isten áldja meg érte.

— Csak nem megy már, — kérdezte gazdám. — Jöjjön be!

— Köszönöm, százados ur. Most már sietek.

Megfogta gazdám kezét, amin még rajta voltak a láncnyomok. Töprengett, vajjon ne csókolja-e meg Mégegyszer ennyit mondott:

— A jó Isten áldja meg.

Gazdám megjegyezte:

— Igazgató ur! Nem kell elmondja mindenkinek. Én is csak magának mondtam ezt. Azt hiszem, aki az esküt leteszi, az a román államtól kap kenyeret. Aki nem teszi le és kimegy, arról a magyar állam fog gondoskodni. Arra kell azonban gondolni, hogy oda most négy országból mennek és nem fognak férni. Mondja csak igazgató ur! Van szekere, a butorainak?

A tanitó elmeredt. Maga elé sugta.

— Mit tegyek?... A feleségem...

Szilárdabb lett.

— Keresek, százados ur.

— Nézze, igazgató ur! Ne vegye rossz néven, hogy kocsit nem adhatok. De lovaim már nekem sincsenek. Azonban, ha szüksége van rá, adhatok egy ökörszekeret. Hagyja, ne köszönje! Itt van a zsebkendőm. Adja oda Dávidnak, vagy Ferencnek. Tudni fogják. És mondja meg, hogy egy szekér álljon rendelkezésre.

A tanitó az istállók felé sietett. Gazdám bement. Különös irógépéhez ült és egy kartonlapocskára három nagybetüt vetett. Rögtön utána megebédeltünk. Cőkös-kenyeret és halat egy pléhskatulyából, amit gazdám akkor bontott fel. A halat nem szerettem.

Ebéd után gazdám a kartonlapocskát egy gumi-

zacskóba tette. Pénzt is tett melléje. A postára vittem. Ki nem állhatom ezt a büdös zacskót és mégis rendületlenül viszem. A térképtok milyen jó lenne! De a csendőrőrmester azt is elvitte. Ha gazdám tudná, mégis menten kicserélné valami egyébbel. Minden rigolyámra azonban nem vethet ügyet. Hiába! Az évek telnek és én se vagyok már mai gyerek.

A vadszőlős posta-verandán kiüritette a zacskót a szikár és fekete vén lány. Megnézte a lapot és ezt mondta:

— Vajjon mi lehet?

Odaadta a testvérének. A testvére olvasta.

— S. O. S.

Összehajoltak.

— Vajjon mit jelenthet?

Darabig törték rajta a fejöket. Egyik az asztalra könyökölt. Tenyerébe ejtette állát. Szürke feje minden szóra zökkent.

— Meg kéne mutassuk az őrmesternek. Valami lesz benne és a végén kiütik kezünkből ezt a kis kenyeret.

Visszaadták a zacskót.

— Elmehetsz.

Besötétedett. Julika felhozta a vacsorát. Egy asztalkendőben sült krumplit hozott és egy kis vajat, amit valahonnan szerzett. Igy figyelmeztetett:

— Tessék megenni, amig a krumpli meleg. Nem jó, ha megereszkedett.

Kötője alól gazdám zsebkendőjét is kivette. Ezt mondta:

— Ferenc ideadta a nagyságos urfi zsebkendőjét. Beleragadt az ujjahegye. Megfogta. Mosásig ideteszem a nakkasztlifiókba.

A zsebkendőt betette az éjjeliszekrénybe. Jóéjszakát kivánt és elment. Este lett.

III.

A kert felől gyerekek sivalkodtak. A két kisebb Dán-gyereket üzte a bátyjok valami csóvafélével. Rést kaptak az eleven sövényen. Átbujtak ide. A nagyobbik fiu is utánok jött. Julika öccse felkiáltott:

— Nézze csak, Ferenc bá! Mit hoznak ezek a kölykek.

A nagyobbik Dán-fiu egy koponyát tartott a kezében. Kocsányt szurt belé nyélnek. A kalapját rátette. Ezzel ijesztgette a testvéreit. Moisa kijött a házból. Kezében tarisznyát tartott. Rászólt az öccsére.

— Mit tátod a szád te, Pisti? A jószágon álljon a szemed.

Pisti visszaszaladt az ökrökhöz. Moisa észrevette az utban a gyerekeket. Összerándult a szemöldöke.

— Teringette! Már ilyen jókor itt vagytok?

A gyerekek ész nélkül nekiszaladtak a sövénynek. A sövény visszalökte őket. A nagyobb elejtette a csontot, amit eddig ijesztgetésre használt. Ő is nagyon megijedt. A koponya a folyókán gurulni kezdett. Egy gyökérben megakadt. Moisa odanézett.

— Mi az ördög?

Szemügyre vette a gyerekeket. A két kisebb Dángyerek folyton ránézett. Nagyon megijedtek. Vállal mentek a sövénynek, de a sövény makacsul visszalökte őket. A nagyobb jól használta a szemét. Elpárolgott.

— Honnan szedtétek ezt, — kérdezte Moisa. A gyerekek reszkettek. Moisa átszólt a nagyobbik öccsének.

— Te, Sanyi! Gyere, kérdezd meg ezeket a kölykeket. Félek, a frász kitöri valamelyiket.

Sanyi a kocsánytól fogva felemelte a csontot. Megnézte. A fiu nem vallott semmit. A kislány ki-

tekert karral a domb felé mutatott. Azt mondta, Jancsi hozta. Moisa elkergette a két gyereket.

— Kotródjatok innen a fenébe. Nem láthatom őket, mióta az apjok azt a drága előhasu tehenet megette.

Valami gyanut fogott. Hozzátette.

— Megérem, valaki azt a kriptaszájat is felfeszitette.

Átszólt Ferencékhez.

— Álljatok egy kicsit azokkal az ökrökkel. Hogy mindig baj kell legyen a kezdésnél. Szaladj fel, Sanyi, arra a dombra és nézz körül. Nézd meg jól az ajtót, hogy nem feszitették fel?

Sanyi megkérdezte.

— Ezzel mit csináljak?

— Tedd oda a sövényre. Itt vagy még? Látod, hogy az ökrök készen vannak.

Sanyi a sövénybe dobta a csontot. Elszaladt. Moisa az ökrökhöz ment. Ledobták téli szőrüket. Olyanok voltak, mint tizenhat kiformált hatalmas jégdarab. Teleitták magukat és gondolkozva guritották fel torkukba galuskáikat. Mégsem voltak jégből. Elevenek voltak.

Sanyi visszajött. Vesszővel suhintott. Utközben törte le valami bokorról. Ezt mondta Moisának:

— Az ajtó ép. De a hó elmosta a falakat.

— Meghibbantál? — kérdezte Moisa. Az öccse felfortyant:

— Én nem aztán! Szemnek küldött oda, vagy mi a fenének? Ott van az oldalon most is a rozsda.

— Béfelé láttál-e?

— Mondom, hogy a falak elusztak. A koporsók ki vannak nyitva. Egymásra vannak dobálva.

Moisa nagyon meghökkent.

— Az áldását, — mondta. — Jókor jött ez is! Éppen szántásra. Hol ténfereg az a Dávid megint?

Dávid csapót font egy ostorba. Az istállóból kikiáltotta az udvarra.

— Tőlem inditsa. Kész vagyok.

— Indultok, fenét! Fuss a tiszteletes urhoz. Mondd

meg, hogy baj van. Gazdád izeni! Jöjjön azonnal. Te meg, Ferenc, fogd ki az ökröket a fiukkal. Addig én felmegyek, hogy a magam szemével lássak. Mi az Isten csodája történhetett ott?

Szaporán a ház felé ment. Eltünt az egyik fenyősor mellett.

Ferenc egy csá-ökör szarváról lecsavarta a szijat.

— Ezt sem értem még meg, — mormogta magának —, hogy kifogjuk őket, ha szántásra állanak.

Az ökröket kifogták. Sanyi érte még valahogy. Pisti lehuzta a szarvakat magához. Egyik ökör felöklelte. Feltápászkodott és ujra hozzájuk látott. Kioldotta a két ökröt valahogy. Az üres járom lábára esett. Sirni kezdett. Ferencék beterelték az állatokat és jászolhoz kötötték őket.

A tiszteletes Dáviddal megérkezett. Fifi is utánuk jött. Rossz emlékekkel eltelve nézett a fenyőkre. Mikor észrevett, fejét földre sütötte. Kurta farkát dobpálcaszerüen pergette és közben reszketett.

Ugylátszik, Dávid nem mondott semmit a tiszteletesnek. Ferenctől kérdezte, hogy mi baj van.

— Bajnak elég baj, tiszteletes ur. Ki kellett fogjuk az ökröket. Most jön Moisa bá onnan. Ugylátszik, a hóttak is az ekéink elé álltak.

A tiszteletes jól szemébe nézett Ferencnek.

— Miféle marhaságot beszélsz itt össze-vissza? Csak nem vagy berugva?

Továbbment Moisához.

— Van valami baja a gazdátoknak?

— Nincs, hálistennek, — mondta Moisa. — Egyéb a baj. De éppen elég! Megháborgatták az öreg méltóságáék nyugvóhelyét.

A tiszteletes értelmetlenül bámult Moisára.

— Kibontották a falat, tiszteletes ur! A kriptában! Hogy álljak gazdám elé?

— Mi van a koporsókkal?

— Fel vannak ütve, tiszteletes ur.

— Nézz oda, — mondta a tiszteletes elgondolkozva. — Még ha királysirok lettek volna!

Moisára nézett.

— Történt ilyesmi máskor is, Moisa. Most már mindegy! Gazdád is belátja, hogy egész télen nem ülhettél a kripta tövében. Valahogy elrendezzük a koporsókat. Küldj valakit Pojának, az öreg Gyuri után. Bétömi a lyukat. Bé is vakolja.

Moisát veriték lepte. Kalapját földre dobta. Sirva fakadt.

— Tiszteletes ur! Hát nem érti, hogy ellopták a falakat? A cserepet is utánausztatták egy szálig. A sóskuthoz. A csontok ki vannak dobálva. Idehoztak ma reggel egyet az udvarra. Jaj, tiszteletes ur, mit csináljak? Mit csináljak, édes tiszteletes ur?

A tiszteletes megtántorodott. Egy fát keresett, hogy belekapaszkodjék. Összeszedte magát és rászólt Moisára:

— Ne óbégass, mint egy vén szamár. Gazdád tudja már?

— Nem tudja, instálom. Most tudtuk mi is meg. Tiszteletes ur! Nem volna jobb, ha eltitkolnók?

A tiszteletes szigoruan Moisára nézett.

— Moisa! Hazudtál te valamikor a gazdádnak?

Moisa elszégyelte magát.

Bementünk a házba. Moisa a tiszteletesre nézett. A tiszteletes ezt mondta gazdámnak:

— Ne lepődjön meg, Ádám! A télen még egy nagy disznóságot követtek el magukkal szemben. Fogózzon meg a székiben, Ádám! Én se hallottam még ilyet... Ádám, a Kerek-dombról ellopták a kriptát.

— Mit mond?

— Ellopták a kriptát.

— Nem értem, Gábor bácsi.

— Én sem értettem, de Moisa jelenti, hogy a havon csusztatták le a cserepet és a téglát. A sóskuthoz.

Gazdám vörös lett. Homlokán egy ér megduzzadt. De csak ennyit mondott:

— Ezt is?

Csönd volt. A csöndbe belekoppant egy szó. Olyan volt, mint a segélykiáltás.

— Ádám!

A tiszteletes ujra megszólalt.

— Ádám! Mit csináljunk a koporsókkal?

Gazdám magához tért.

— Üljön le, Gábor bácsi. Moisa van itt ugye?

Moisa ujra sirni kezdett. Gazdám megvigasztalta:

— Semmi, Moisa bá. Maga nem hibás érte.

Legyintett, s a kabátját porolta a kezefejével.

— Azt hiszem, legjobb volna lehozni a koporsókat. El kell temetni őket ujra.

A tiszteletes megkockáztatta:

— Hova gondolja?

— Ide a kertbe.

A tiszteletes elgondolkozott. Valamit mondani akart, de a mondanivaló bennrekedt. Ennyit kérdezett:

— Hátha a cinterembe tennők őket?

— Miért, Gábor bácsi?

— Azt gondoltam, Ádám — mondta a tiszteletes —, hogy a nagybátyja sohasem költözik ide véglegesen s esetleg magának is eszébe jut majd egyszer. Nézze, Ádám! Magának se való ez az élet. Ugy gondoltam, jobb, ha azok a koporsók benn lesznek a cinteremben.

— Abban igaza van, hogy Félix nem jön lakni ide. Én azonban...

Eszébejutott valami s elgondolkozva tette hozzá:

— Mégis mond valamit! Hiszen az én napjaim is meg vannak mérve. Ki tudja, mi lesz? Igaza van, Gábor bácsi! Nem bánom! Tegyük őket a cinterembe. Egy sirt kell ásni az egésznek. Moisa!

Moisa összerezzent.

— Parancs, instálom.

— Ferenc azonnal átmegy Dáviddal a templomkertbe. A tiszteletes ur jó lesz és megmutatja a helyet. A sir délután ötre kész kell legyen, hogy a koporsók is lenn legyenek, mielőtt besötétedne. Vigyázni kell, hogy mind beférjenek. Ha szükség van, fogadjon még vagy két embert. Válogassa ki őket. Megértette?

— Meg, instálom.

— Elmehet!

Molsát az energikus szavak megnyugtatták. Olyan volt, mint az öreg huszárló roham előtt. Arcáról ezt olvastam le:

— Hogy tönkretették ezt a parancsolásra született embert! Mekkora kár érte!

Elrohant és betette maga után az ajtót. Gazdám a tiszteleteshez fordult.

— Gábor bácsi!

— Tessék?

— Tudja mi jutott eszembe, Gábor bácsi? Az jutott eszembe, hogy ez a jegyző megint belénk köthet a hatósági engedély miatt. A parasztokba nem köt belé. De belénk?

Legyintett.

— Igaza van, Ádám, — mondta a tiszteletes. — Nagyon ért ehhez. Fel sem foghatom, hogyan jött ennyire bele. Azt mondják, tényleg kinevezik szolgabirónak.

— Tőlem, Gábor bácsi? Talán még jobb lesz, ha elmegy. Legyen nyugodt, az engedély itt lesz még ma. Hogy belénk ne kössenek. Legyen jó, mutassa meg a sirhelyet az embereimnek. És kérem, szóljon bemenet Péternek. Azonnal jöjjön ide. Nagy szükségem van rá. Az engedély végett.

A tiszteletes különösnek találta, hogy Péter járja majd el az engedély-ügyet, de nem tett észrevételt. Vette a kalapját és a botját. Elment. Gazdám irógépéhez ült. Megirt egy levelet. Némi idő telt el. Az előszobában mezitlábak topogtak. Két nagyobb és két kisebb. Péterék bejöttek. Sári kiváncsian körülnézett. Gazdám felfigyelt.

— Csak nem jössz mezitláb, Péter?

— Látom, hogy a nagyságos ur is lát. Alig jöttünk be, máris meglátta.

— Mi ütött hozzád, Péter? Sohasem jártál mezitláb.

Péteren szürke cájg-nadrág volt. Ing a vállán. A katonaruha nem volt rajta.

— Igy muszáj járjak, nagyságos ur. Az őrmester meglátta a bakancsomat. A szemét szurta. Mun-

déromat se nézhette jó szemmel. Azt mondta, kell a hadseregnek. Elvette a gunyámat. Engem is levetkeztettek, nagyságos ur.

— Te, Péter!

— Látom, százados ur.

— Mit látsz? Ne beszélj bolondságokat, Péter.

— Azt akartam kérdezni, instálom, hogy azért nem mentek ki az ekékkel, mert meghallották?

— Mit beszélsz megint, Péter?

— Már a reggel néztem, instálom, hogy idejöjjek. Hogy megmondjam, hogy nézzenek jól körül az ekékkel. Murza Sándriék kicsöditették a falut. Nagyon nézték az ekéinket a tagszélen. Fejszékkel! Dávid látta, a tiszteletes urhoz menet, hogy a szántás ma elmarad. De ő se látta, hogy miért.

Gazdám átment a fürdőszobába. Valamit keresgélt. Mikor kijött, két csizma volt a kezében. Odaadta őket Péternek.

— Huzd fel ezeket a csizmákat, Péter.

— Csak nem nézi a nagyságos ur, hogy nekem adja őket?

— Ne gondolj vele. Huzd csak fel. Mindjárt megszolgálsz érte.

A kanári fütyölni kezdett az ablakban. Sári le nem vette a szemét róla. Péter az egyik csizmát felhuzta. A másik nem ment a lábára. Kinlódott vele. Megszólalt:

— Nem tudom, mi van ezzel a csizmával, százados ur.

— Nem megy a lábadra, Péter?

— Az egyik jó, de a másik nem megy fel.

— Az is fel kell menjen, Péter. Ha az egyik már felment. Csak az én csizmáim vannak ott benn.

A kanári hirtelen elhallgatott. Péter előrehajolva huzta a csizmát. Kipirult. Elmozdult helyéről. Toppantott és a szekrény sarkába vágta a homlokát.

— Nem megy, százados ur!

— Ejnye, Péter! Ha már az egyik felment.

Sári odanézett. Hangosan felnevetett.

— Hát nem látják, hogy az egyik sárga, a másik meg fekete?

Péter lehuzta lábáról a csizmát. Gazdám utána nyult.

— Add ide.

A csizmát Sári felé tartotta.

— Sári! Milyen szinü ez a csizma? Ez, amelyik itt van a kezemben.

— Sárga.

— Sárga? Na nézd meg fiam jól azt a másikat. Amelyik az apád lábán van. Aztán gyere, keresd meg annak a csizmának a társát.

Kézen fogta Sárit. Bevitte a fürdőszobába. Keresgéltek egy darabig. Sári megszólalt:

— Ez az.

Péter felhuzta a csizmát. Jó volt. Gazdám kezébe vette a levelet.

— Te, Péter!

— Parancs.

— Volt már a lányod Rettegen?

— Hogyne lett volna!

— Az a kérdés, Péter, hogy tudja, melyik Retteg? Mert ha rosszul tudja, elvisz egy más faluba.

Péter mosolygott.

— Nem mondom én neki, hogy Rettegre vigyen. Csak annyit kell lásson, instálom, hogy a keresztanyjához megyünk. Mindjárt Rettegen leszünk.

— Jól van, Péter. Nézd csak! Itt van ez a levél. Ezt a levelet átviszed Rettegre. A doktornak. Ha azt válaszolná, hogy estefelé vagy csak holnap jöhet, mondjál annyit neki, hogy én kéretem, tegye félre a verseket. De ezt csak akkor mondd, Péter, ha nem jönne azonnal veled. A többi benn van a levélben. Gyorsan járj, Péter. Ha ebédre itt lesztek, a csizmát már meg is fizetted. Vedd a nyakadba Sárit, ahogy szoktad. Hogy gyorsan menjetek. Indulj, Péter!

Péter kabátja zsebébe akarta tenni a levelet. De nem volt kabátja. Zsebe se. Kalapjába tette. Elmentek.

Gazdám sétált egy keveset. Kinyitotta az ablakot és a zongorához ült. Eljátszotta az összes gyászindu-

lókat. Némelyiket többször is. Akkor is zongorázott, mikor a körorvos megjött. A szekeret nem hallotta. Péter ezt mondta:

— Ott tessék hátul. A hátsó ajtóban.

Az orvos megállt az ajtóban.

Kopott barna ruha volt rajta. Nem ad magára. Inkább vézna. Az arca csuf zsidóarc. Görbe orrán barna csontkeretben két óriásméretü konvex-szemüveg volt. Az üvegek mögött szemek. Szemek? Ritkán láttam még ilyen szemeket! Tele voltak jósággal, tudással és értelemmel.

A dal elhalt gazdám ujjai alatt. A doktor belépett.

— Szervusz, Ádám!

— Már itt vagy?

Kezet fogtak. A doktor leült egy székre.

— Hogy vagy, Ádám? Nem látszol betegnek. Nem értettem meg pontosan, miről van szó, de a leveled olyan hangnemben van tartva, hogy azonnal jönnöm kellett. Mondd csak, fiacskám? Miért játszol te carmen lugubre-ket?

— Ép ezért kértelek, Oszkár! Ördögöd van! Mindig a lényegen kezded. Temetek.

A doktornak szigoru lett az arca. Merőn gazdámra nézett. A szemét kereste. A pupillák helyett két üres szemgödör meredt rá. Bizonytalanul kérdezte:

— Kit temetsz, Ádám?

— Az őseimet, Oszkár.

A doktor még mindig nem értette. Gazdám megmagyarázta neki a dolgot. Megnyugodott. Kinézett az ablakon.

— Persze, hogy elhozom, — mondta elgondolkozva. — Tudod, hogy az öregem törvényszéki orvos.

Kissé zavart lett.

— És én is letettem az esküt. Mondd, mit tehettem volna mást? Odaát ma agyonvernek, mint egy veszett kutyát. Ezzel az orral! Feleségem és két kis fiam van. Muszáj nekik kenyeret szerezzek.

Gazdám kezet nyujtott az orvosnak.

— Oszkár! Nem tudom, érzed te az őszinteségét és az igazságát a mondanivalómnak. Én se tudhatom, mi következik ezután. Annyit azonban vakon is látok, hogy az erdélyi magyarság most egy soha jóvá nem tehető hibát követ el. Az a darab kenyér, amit a szánkból kiütnek, magyar szavakat többé már nem termel. És mi is kiköpjük azt a kenyeret? Segitsünk nekik? Menjünk ki? Erről a földről, mint valami idegenek? Ó Oszkár, ha te tudnád, milyen nehéz itthagyni ezt a földet? És mégis mennek! Nem látom őket, nem hallom őket és mégis érzem, halálosan érzem, hogy mind többen és többen mennek. Átokkal és jajjal tele hosszu vonatok döbörögnek éjjel-nappal. Mind elmennek! Istenem, mi lesz, ha mind elhagyják ezt a földet?!

A doktor szeméből kibuggyant két könnycsepp. Neki nem volt földje. Eszébe jutott a Vasut-uccai ház, ami az apjáé volt a városban. Amiből reggel könyvekkel, délután hegedütokkal az iskolába járt. De ez a ház nem kötötte. Mégis könnyezett. Egész életében ő is magyar földből evett kenyeret. Az irógépre nézett. Ezt mondta gazdámnak:

— Ádám! A leveledből azt látom, hogy a gépeddel jól érintkezel a világgal. Ugy, mint bármelyikünk. Diktálnod se kell. Tele vagy gondolatokkal. Az Isten áldjon meg, ülj mellé és irjál!

Gazdám legyintett.

— Ugyan kérlek! Szellőztessem a pelenkáimat? Kinőttem én már abból.

A doktor megfogta gazdám kabátja szárnyát. Gomblikára nézett:

— Nem ugy van, fiacskám! Mozgalom indult meg Kolozsvárt az erdélyi irók tömöritésére. Éppen te maradnál ki közülünk? Hiszen szükség van rád! Az erdélyi magyarság vár!

Gazdám ujra legyintett.

— Nem bizom magamban, Oszkár. A müvészet... Tudod, hogy nem ismerek koncessziókat. Magammal szemben még ugyse. Csináljátok csak ti... Köszönöm a jóságodat, amiért strapáltad magad, hogy felrázzál.

De most bocsáss meg, a nagyapám csontjai... Megérted ugyebár?

— Máris megyek, Ádám! Légy nyugodt, este elött itt lesz az engedélyed.

Elment.

Gazdám irógéphez ült. Három betüt vetett megint egy keskeny kartonlapra. Beletette a gumizacskóba. Pénzt tett melléje.

— Wotan! Vidd el a postára.

Mióta a tárgyalásról hazajöttünk, mindennap ir egy ilyen levelet.

A postáskisasszony elvette a levelet. Egyedül volt. Ránézett. Betette az emeletes iróasztal egyik fiókjába, ahol nem voltak postaszerek. A pénzt kezében tartotta egy darabig. Töprengett. A pénzt is betette a fiókba. Visszaadta a zacskót és ezt mondta:

— Elmehetsz.

*

Moisa jelentette, hogy a sir kész. Ferencék izzadtan lehozták a koporsókat. Odatették őket a terrasz elé az udvarra. A tiszteletes palástja kis táskába volt csomagolva. A doktor szekerén jött.

A doktor a koporsóra nézett.

— Öt. Ejnye, be csunyán elbántak velök!

Egy nagy feketé fedelet felemelt. Belenézett. Fejét megcsóválta:

— Ebből hiányzik a koponya.

Visszatette a fedelet. Félrehivta gazdámat. Halkan tárgyalt vele. Irást adott oda.

— Magam sem hittem, Ádám, hogy ennyire éhesek. Ötezer korona.

Gazdám átadta az irást a tiszteletesnek. Bement. Pénzt hozott ki és egy boritékban odanyujtotta a doktornak.

— Köszönöm, Oszkár! Bocsáss meg, hogy nem hivtalak be. El kell temessék ezeket a csontokat.

A doktor igen vastagnak találta a boritékot. Meg-

olvasta a pénzt. Két nagyobb kék papirt visszaadott a gazdámnak.

— Ádám! Mondtam, hogy ötezer korona. Ennyi volt nettó. A többi vissza!

A doktor elbucsuzott, felült a szekérre, elment. Ferencék két ökörszekérrel eléállottak. Julika fenyőágakat tett a szekérderékba és a lajtorjákra. Körülálltuk a koporsókat. A tiszteletes rövid imát mondott. A nagyobb lélek imáját mindenki utána mondta. Moisa keresztet vetett. A tiszteletes egyszerre felemelte a karját. Igy szólt:

— Legyetek áldottak ti porrá lett életek! Legyen áldott a ti feldult fekvőhelyetek, ahova egykor örök nyugalomra tértetek. Legyen áldott a ti rövid utatok, ami reátok itt még vár és a megcsufoltatás helyett legyen megszentelt. Legyen áldott ez a föld, melyen egykor éltetek és amelyben most ujra elpihentek. Legyetek áldottak ti mindannyian, akik ezen a földön éltek és szenvedtek élet helyett. Legyen áldott és megszentelt a szenvedéstek. Áldd meg Örök Hatalom a te megcsufolt népedet és adj erőt neki, hogy a keresztet, amelyet most visel, az égig emelve felmutassa a világ népeinek. Örökkön örökké, ámen.

A tiszteletes összecsuklott. Olyan volt, mint egy szárnyaszegett fekete madár. Besötétedett. A koporsókat a szekerek elvitték. Gazdám kalap nélkül ment a koporsók után. Jobbkezét a nagy, fekete koporsó fedelén tartotta.

*

Fölébredtem. A kert még lilás volt. Dánné a ketrec előtt állt. A tyukot kereste. Egyenként szoritotta őket csontos csipőjéhez. Ujjaival farkuk tövét nézte. Egy kendermagost már térde között tartott. A tyuk olykor verdesett. Egy kontyosat megemelgetett.

— Amilyen nehéz vagy, te is kezdhetnéd már.

Undorral földre csusszantotta a tyukot. Kettőt bevitt a házba. Ezek tojósak voltak. A gyerekek még aludtak. Jancsit nagyon kérik ostoros-fiunak. Trézsiékhez. Nincs még tizéves, de nagynénjénél lesz. Fel-

öltöztetik és egy hathetes malacot is adnak érte Erzsinek. Nem busulok utána. Kővel dobál és gyakran fortélyt kell vessek előtte. Már elég jól céloz.

Átvágtam a konyhakerten. Julika elveteményezett. Sárga hagymacikák, mint kövér giliszták görbültek ki egy ágyás-szélen. Az ekékkel már kimentek. Nem tudom, miért siettek ennyire?!

Gazdám fürdött. Mosdókesztyüvel dörzsölte magát vörösre. Egy mosdótál vizet mindennap ellöcsbételt, mert az ősz óta a fürdőkád sem müködik. Felöltözött. Teát készitett magának. Előhoztam a kalapját, meg a botját. Az ajtót bezárta. A fenyők sarkáról élesen az istállókra figyelt. Moisa házánál megállt. A kulccsal megkopogtatta a tornácoszlopot.

— Julika!

Julika kinézett az ablakon. Rögtön kijött a tornácra.

— Itt vagyok, instálom.

— Kimentek már az ekékkel?

— Ki, kezét csókolom.

— Milyen idő van, Juliska?

— Szép idő van, instálom.

— A nap felkelt már?

— Nem kelt még fel.

— Ejnye! Jöjjön csak Julika. Itt a szobám kulcsa.

Felé tartotta a kulcsot. Julika letotyogott a lépcsőn. Mintha boton járna.

— Korán kelt, nagyságos urfi.

Gazdám derékszöget csinált a karjával.

— Fogja, Julika.

— Azt hittem, itthon tetszik maradni.

— Dolgom van, Julika. Fáj a lába?

— Köszvény, instálom. A Szamosba forditottak leánykoromban. Szerettem volna, ha a nagyságos urfi itthon marad ma.

— Miért, Julika?

— Az Erzsi ideigérkezett nagymosásra. Azt mondja, hogy a Sugárt lemossa.

Gazdámnak egy kicsit elváltozott az arca.

— Tőlem mossanak, Julika. A napszámját azonban meg kell kapja. Mondja meg Erzsinek, hogy nyugodtan jöhet. A Sugár le van már mosva.

— Mégis számba kéne adjuk a ruhát, nagyságos urfi!

— Mi van ma magával, Julika? Eddig is maga viselt gondot a ruháimra. Mondtam, hogy dolgom van. Ki kell menjek az ekékhez.

Julika aggódva körülnézett. Szája sirásra görbedt:

— Sze azt akarom mondani, nagyságos urfi, hogy ne menjen ma a tagba.

— Miért, Julika?

— Moisa parancsolta, hogy visszatartsam, ha utánok akarna menni. Ezért mentek ki ilyen lopva.

Gazdám megcsóválta a fejét.

— Ejnye, Julika! Mi ütött magukba? Szőnek a hátam megett? Nem tudják, hogy kezdéskor az ekéimnél kell legyek?

— Kezét csókolom, tudjuk. De ma várják.

— Beszéljen tisztán, Julika.

— Nem tudom, instálom, hogy mondjam tisztábban. Murza Sándriék az alsó tagot itélték oda a miénkeknek. A felsőt ők törik.

— Mit mond, hogy az alsó tagot a magyaroknak?

— Igen. És a Sárpy ur terét. Meg a Padost. Azt mondják, a tárgyaláson a magyarok ezeket kapták.

Gazdám keserüen felkacagott. Intett Julikának:

— Menjen csak a mosáshoz, Julika. Ha ott matat, legyen gondja és tegyen tiszta homokot a madárnak. Vizet is. A kendermag ott van az ablakpárkányon egy pohárban.

Julika elsirta magát.

— Ne menjen nagyságos urfi a tagba.

— Most már elég, Julika! Hallgasson!

— Agyonütik, — nyögte ki Julika.

Gazdám mosolygott és nekem sugta:

— Engem? A magyarok? Wotan! Indulj!

Kimentünk. Gazdám lefelé mutatott botjával.

— Csak a nyomukat, Wotan. A tagba!

Levezettem gazdámat az uccán. A falu-kutnál csendőrök mosdottak. Mikor megláttak, mosolyogtak. Nem felejthetik, hogy egyszer megláncoltak. Kettő az udvart seperte. Az őrmester az ajtóra valami kimutatást szegezett.

Egy paraszt két tehénkét hajtott vissza a kutról. Veder volt kezében. A tehenek vissza-visszanéztek. Az ember ezt mondta:

— Már itatni se lehet. Beleszpurkálnak a váluba.

Ráhuzott az egyik tehénre és továbbment. Többen megnéztek. Gyéren ez hallszott:

— Jó reggelt.

Kiértünk a tagba.

A sánc mellett szekerek vesztegeltek. A szekereken faekék voltak. Váltók és kerülők vegyesen. Több taligakerékből a küllők kiálltak. Az abroncs nagyon drága. A vas öt évig kellett gránátnak. Az emberek ellenségesen néztek ránk és nem köszöntek. Türelmetlenül a tábla felé nyujtották nyakukat, ahol egy ember Moisával veszekedett.

Irányba értünk velük. Megálltunk. Málé-föld feküdt előttünk. Ebbe szánta Moisa a bükkönyt, hogy zöld ugar után buzát vessen majd bele. Odább keresztszántás volt. Valaki tegnap kaparta fel ezt a nyelvet. Muhar-gaz, csutkákkal állt ki belőle vegyesen. Ekéink uttól Szamosnak szántottak. Az ökrök ugy jöttek a felforgatott föld mellett, mint tavasszal a dombokból kiálló fehér hegyek. Nagyon mélyen jártak és mindent maguk alá gyürtek. A keresztszántás se volt többé felismerhető. Az ökrök a sánchoz értek. Gazdám megszólalt:

— Ferenc!

— Parancs, instálom.

— Forduljatok meg. Menet mondd meg Moisának, hogy jöjjön ide.

Az ekék a sánc-szélen odábbmentek és a szomszéd barázdában mindjárt eltüntek. Pisti az ekét nézte. Füttyentett. Jókedvü volt. Tetszett neki a dolog. Térdig járt benn a barázdában. Ferenc rászólt:

— Bujj ki belőle. Mondtam már, hogy ne törődj vele.

A felperzselt tanya felett több eke törte az oldalt. A barázdák végén megálltak az emberek ès idefigyeltek. A szekerek mellett morogtak. Valaki hangosan vitatkozott:

— Ne csavarja félre! Minket ideküldtek.

Benn a kereszt-szántáson fiatalabb ember állt. Lábával gyatra barázdáit taposta. Kalapját ledobta a földre.

— Itt hagyták helybe, — kiáltotta Moisának. — Kurta az esze, hogy az ősztől már elfeledte. Vigyázzon, mert nekem is van még csizmám.

Kifelé jöttek a málé-földről. Moisa meglátott minket és kedvetlen lett. Megállt. Visszafordult az emberhez, rászólt, hogy az uton is hallják.

— Tőlem csináljátok! Tudhatnátok pedig, hogy egyszer már ész nélkül kiszaladtak. És hogy a Tiszánál a zsidók is eltángálták őket. Én nem bánom! De ha kifarolnak, Félix méltósága mindenikötöket felakaszttat.

Az emberek elhallgattak. Csönd volt. Gazdám kiáltott.

— Moisa!

Moisa odajött. Szekereiktől mások is odajöttek. Gazdám szemüvegén babrált.

— Moisa!

— Parancs, instálom.

— Mit beszél itt maga marhaságot? Józan embernek ismertem eddig. Mi baja van annak az embernek, akivel veszekedik?

Moisa le volt forrázva. Nem szerette, hogy idejöttünk. Eligazitotta volna magában is. A fejét csóválta.

— Azt beszéli, instálom, hogy ez a föld az övék. Tegnap már beleszántott. Azt mondja, hogy a tárgyaláson nekik juttatták.

— Ugy? Ezért fenyegeti maga őket akasztófával?

Moisán láttam, hogy gazdám rögtön mindent elront.

— Ugy hallom, Moisa, — mondta gazdám, — vannak itt még többen.

— Itt vannak instálom mind. Ahánynak ekéje van.

— Ejnye, Moisa! És maga ezt nekem csak most mondja?

— Nem volt még idő, instálom, a magyarázkodásra.

— Ne haragudjon, Moisa, — mondta gazdám. — Maga rosszul csinálja ezzel az akasztófával. Azt hiszi, öt év alatt nem pusztult elég ebből a fajtából?

Csontos, sovány arcok hajoltak előre. Egyszerre több ököl olvadt szét, mint napra kitett jégdarab. Jó szót hullattak feléjök. Kinyiltak. A sok barna, meleg szem gazdám üres szemébe nézett. Gazdám csendesen kérdezte.

— Mind itt vagytok?

— Mind.

— Van oláh köztetek?

Az emberek egymásra néztek. Nem feleltek.

— Hol vannak az oláhok, Moisa?

— A csüröst törik, — mondta Moisa és az oldalra nézett. Mások is odanéztek. Egy szántás-végnél valaki hangosan kiáltott.

— Nyá-Jámbor, nyá-Jámbor, nyá, nyá-Jámbor!

— Szánt valaki ott közületek, — folytatta gazdám.

— Senki.

— Hát a Sárpy ur kaszálóin? Az erdők alatt?

— Ott se!

— Azokból a földekből se kaptatok, amit a bérlő kezelt?

— Egy barázdát se.

Ekéink visszatértek és megint elmentek. Gazdám a kabátját porolta. Nagyon kedvetlen volt. Csendesen ezt mondta:

— Ezeket vették el. De, ugylátszik, nem nektek. Maguknak vették el a földjeinket.

Csend volt. Tompán belekoppant, mint egy falba.

— Moisa!

— Parancs, instálom.

— Válogassa ki a tiz legszegényebbet. Ki kell

lépni erre az évre nektk öt holdat. A buza mellett. Félholdat egy-egynek.

Az emberekhez fordult.

— Tudjátok, hogy én életemben még nem hazudtam. A tárgyaláson elvették számotokra a szomszéd birtokot, amit a bérlő használt. Ezt az egészet elvették. Elvették továbbá Sárpy ur legelőit és a kaszálókat, a Csonka-ároktól az erdőkig. Tőlünk a legelőt. Száznegyven holdat. Papiron nektek is ugy vették el, mint maguknak. Ez itt az erdőkkel egyelőre megmaradt. Ebből adok nektek öt holdat. De ha a nagybátyám idejében nem talál hazajönni, talpunk alól ezek is kiszaladnak. Moisa!

— Tessék, instálom.

— Kiválogatta?

— Még nem, instálom. Egyik se tartja magát a legszegényebbnek.

— Ne szégyeljétek magatokat, — mondta gazdám. — Félek, hogy a többiből titeket kihagynak.

Senki se jelentkezett. Legtöbben lecsüggesztették a fejöket. Gazdám üres szemgödreivel az élhetetlen, megcsufolt és halálos döfésében vergődő faj utolsó gyökereire tekintett. Várakozott. Az oldalon ujra kijárt a barázda. Az idegen szó ujra felhangzott.

— Nyá-Jámbor, nyá-Jámbor, nyá-Jámbor! Az Isten döglesszen meg, még ma, Jám-bor!

Ugylátszik, Jámbor a jobbvégén mindig korán fordult ki a barázdából. Többen odanéztek. Egy idősebb ember körülnézett. Megszólalt.

— Szántasson csak a nagyságos ur békével. Hiszszük, amit mond. Becsületes ember volt a nagyapja is. Mi nem mászunk rá a tagjára.

Gazdám arca olyan lett, mint régen, mikor elé tettek egy pohár frissen fejt, habos és meleg tejet. Ezt mondta:

— Köszönöm, Andris bá! Nem azt, hogy becsületesnek tart, hanem mert most én is hiszem, hogy mi becsületesek vagyunk. Figyeljen csak ide! Ezek az ekék itt bükköny alá járnak. Lesz vagy tizenöt hold. Annyi takarmány ugyse kell, mert egyéb jószág nem

maradt, csak a jármos. Ha kivirágzik, lekaszálhatják felibe. A vetett takarmányt eddig negyedikbe kaszálták, ugy?

— Negyedibe.

Moisa megcsóválta a fejét. Gazdám hozzátette:

— Ne felejtse el, arra az időre, hogyha onnan kimaradtak, ide más emberfia be ne tegye a lábát. Csak a mi fajtánk. Mit gondol, Andris bá, hátha panaszra mennének?

Az öreg Andris legyintett.

— Hová, nagyságos ur?

— Talán az öreg Pásku Dimitruhoz. Én is irnék neki egy levelet. Ha elmenne magukkal az agrártanácshoz?

— Azt megtehetjük, instálom. De...

Ujra legyintett. Gazdám Moisát szólitotta.

— Moisa! Vigyázzon, hogy Andris bácsi bejöjjön hozzám, még ma!

— Értem, instálom.

— Annak az embernek pedig, akivel az elébb civódott, mondja meg, hogy megtéritem az ekenapszámját. Akármikor jön érte, megkapja.

Az emberek köszöntik. Csüggedten az oldalra forditották a fejüket. Az oldalon ujra Jámbort nyaggatták. Megtéritették tehénkéiket és szomoruan elmentek.

Bementünk a barázdába. Gazdám megparancsolta Moisának, hogyha nem jönne, még jóval dél előtt jöjjön utána.

— A gázlónál leszek, Moisa.

Végigmentünk a barázdán. Alig látszottam ki belőle, pedig farkas volt minden nagyapám. Gazdám a kiforditott földbe szurta botját. Egyszer megálltunk. Leült a máléföldre, az ugarral szembe. Ujjait belemártotta a nyirkos és porhanyó földbe. Ugy néztem arcára, mint egy nyitott könyvre. Végtelen szeretet és határtalan aggodalom volt benne. Lehellte.

— Istenem, Istenem.

Lementünk a berekbe. A füzes szélén vastag nyárfák álltak. Olyan görcsösek voltak, mintha évről-évre visszanyomták volna őket a növésben. Ez a hely

tele volt hangyával. Járatokat tapostak a homokba. Egy hulladék pálcikát százan huztak és taszitottak. Ugy vitték, mint az emberek házépitéshez a gerendákat. Hova vitték? Mit csináltak vele? — Tovább kellett mennünk, mert közülük sokan ránk másztak. Gyorsan a vizhez vezettem gazdámat.

Ledobta saruját. Szij helyett kis csat tartja őket lábán. Amig a hó leesik, ezt viseli, bár érte sokan kacagják. Bement a vizbe. A viz hideg volt. A hólé most ment a havasokról. Lehajolt. Követ vett ki a viz alól. Sokáig játszott tenyerében vele. Elgondolkozva a vizet nézte.

— Ó, ha rögtön visszajönne, — mondta és messzedobta a követ a vizbe.

Utánavetettem magam. Gazdám élesen figyelt. Visszakiáltott.

— Nem a kő kell, Wotan! Ide gyere!

Mikor a bundámat ráztam, csöndesen hozzátette.

— Félixnek kell hazajönnie.

Lefeküdtünk a homokba. Bárányfelhők huztak át fölöttünk. A nap ránk sütött és felmelegitett. Csak azt nem értettem, hogy a homoknak miért van olyan kellemetlenül dohos, szalmaszaga. És ezek a drótok itt a fejem felett mit akarnak? Gazdám miért mondja »Höhe« és miért mond német számokat egy kagylóba utána? A kagyló fejére van akasztva. Felettünk mindjárt két öreg bagoly huhog. Hosszu távcsővel egy résen át azt figyeli, hogy hova szállanak. Patkány surran be egy felborult csajka alatt. Ma már többször volt benn. Gyürüs, kopasz farkából hiányzik egy darab. Erről világosan felismerem. Mindig ugyanaz és eddig még mindig elszalasztottam. Alvást szinlelek. Csak igy sikerülhet. Leül és engem figyel. Nyelve rózsaszin. A talpát nyalja. Belül reszketek. Még hagyom. Nagyon félek, hogy megint elszalasztom. Beleharap a gazdám lábába. Gazdám azt mondja: »Wotan, Treffer!« Villámként ugrom rá. A nyomorult eltünik gazdám csizmájában. Körülugrálom gazdám lábát. Hova lett? Világosan láttam, mikor bebujt a csizmába. Gazdám szól: »Mit ugrálsz, Wotan? Te is láttad, hogy

éppen beleesett?« Hogyne láttam volna! Hiszen a csizmájában orrom előtt tünt el! Hasrafekszem a csizma előtt és tovább figyelem. Elő kell jöjjön mindenáron. Egy eldobott szivarvég a bundámat égette...

Mikor felébredtem, a nap már délfelé járt. Gazdám mellettem állt és a napra nézett. Botjával árnyékot huzott az arcára. Többször megismételte. Közben feszülten figyelt. Kin ült arcára. Egyszerre botját elejtette.

— Wotan.

Felkaptam botját. Ugy nézett rám, mint régen, ha uj dologra tanitott. Fejemre tette az ujját.

— Próbáld meg! Napórát játszunk, Wotan!

Árnyékába fordultam. Orromat térdéhez nyomtam. Szétvetette karját a megjelölt irányba. Karjai mindjárt összecsuklottak.

— Ó, Wotan! Nem tudom, merre vannak az égitájak!

Lépések hangzottak. Moisa jött értünk.

— Itt vagyok, instálom, — mondta és köhintett.

Visszaindultunk. Gazdám megkérdezte, hány óra lehet. Moisa a napra célzott.

— Tizenegy óra elmult, instálom.

Mikor a berekből kiértünk, gazdám ujra megszólalt.

— Órából mondta, Moisa?

— Nap után, nagyságos ur.

— Elég baj! Megint elkéstünk, Moisa.

— Hogy késett volna, nagyságos ur? Csak egy futamodás ide a laktanya.

— Nem az a baj, Moisa. Mondtam már magának, hogy vigyázzon, mert az órákat eléigazitották. Korábban kél a nap, mint eddig.

Moisa földre sütötte fejét. Töprengett darabig. Egyszer a napra nézett.

— Ne haragudjon, instálom, — mondta bánattal. — Nem tudtam elhinni, hogy a naphoz is hozzányuljanak.

Meggyorsitottuk lépteinket. Az ekék Szamosnak jöttek. Jó darab földet felforgattak már. A barázdák

olyanok voltak, mint sorok a könyvben. Csak olvasni kellett benne. Az ekék elmaradtak. Moisa titokban könnyitett magán. Utánunk sietett és ezt mondta.

— Megszabadultunk, instálom, attól a taknyostól.

— A jegyzőt gondolja, Moisa?

— A jegyzőt. Nagyon égett már a talpa, a nyiresiek miatt. Az imént ment be a városba. Drága két puskánkat is magával vitte. És egy kopót láncon. Valahonnan biztos azt is elkötötte. Ugy vélem, nem jön vissza ide.

— Gyalog ment?

— Gyalog, instálom. A Bellának kiverte egy szemét. Tönkretette azt a szép állatot. Eladta egy bethleni tojásos zsidónak.

Kocsi porzott a falunak. Két ló vágtába vette az utat. Ugylátszik, megbokrosodtak. Egy katona nagy bajjal tartotta őket. Erősen nekifeküdt lábbal a spicbógninak. Moisa ellenzőnek használta kezét.

— Ugy mennek. De mégsem azok, — mormogta bajusza alatt. — Nem lehetnek ennyire soványok.

A kocsi elrobogott.

— Moisa! Mit mondott?

— Azt mondtam, instálom, hogy a Bellára nincs már szüksége, mert kinevezték a gorbói járásba, szolgabirónak. Kap ő ott kocsit és lovat magának.

— Jött valaki a helyébe?

— Még nem, instálom. Rosszabb ugy se jöhet. Az elébb is megfenyegetett. Nagyságos ur! Vajjon olyan messziről is alánk furhat, mint ide Csákigorbó?

— Azt mondta, nem nyugszik, amig a kertet nem látja bevetve tengerivel. És hogy fogunk mi még szántani két korcs tehénnel.

Az utra értünk. Gazdám elbocsátotta az öreget. Bementünk a faluba.

A laktanya előtt kocsi állt. A lovak ki voltak fogva. Cafatokban lógott róluk a hab. Lábuk reszketett. Nagyon soványak voltak. Egy katona zabbal kinálta őket, de nem ettek. A mi lovaink voltak.

Nyolc csendőr vigyázzban állott a kerités mellett. Egy káplár intett, hogy ne menjünk be, amig

el nem megy az ezredes. Valami inspekció lehetett. Nyilván ezért mosdottak hajnalban olyan szemfényvesztően. Félrehuzódtunk a kerítéshez. A csendőrök magukban vihogtak. A nyitott ablakon keresztül láttam, hogy valaki sétál a szobában. Egyszer kitekintett és észrevett. Az ablakhoz hivta az őrmestert. Kérdezte.

— Nem eladó az a kutya?

— Könnyen elvehetem, — mondta az őrmester. Az ezredes ránézett.

— Indulj és kérdezd meg, mennyit kérnek érte.

Az őrmester kijött.

— Ne okoskodjék, — mondta gazdámnak. — Az ezredes urnak tetszik a kutyája. Ha nem adja, holnap ugyis elveszem. Most legalább kap érte valamit.

Az őrmester bosszusan bement. Bent ezt hallottam.

— Mondja meg, tizezer korona.

Az őrmester ujra kijött. Vigyorgott.

— Nem is értem! Az ezredes ur a kutyáját kétezer koronára taksálja. Sohase kap ennyi pénzt érte.

— Nincs ára, — mondta gazdám. Az őrmester visszament. Kezével mutatta a csendőröknek, hogy gazdámnak nincs esze. Hallottam még, hogy az ezredes azt parancsolta az őrmesternek, hogy hivjon be minket. Gazdám elcsudálkozott.

— Wotan! Mi van veled? Menj szépen előre.

Ha elválasztanak gazdámtól, nyomban öngyilkos leszek!

Bementünk a szobába. A padló fel volt surolva. Az őrmester az ezredes előtt állt. Olyan volt mellette, mint egy csutkó. Valamit jelentett. Az ezredes türelmetlen mozdulatot tett és ránk nézett.

— Miért nem adja tizezer koronáért?

Nem kapott választ. Odafordult az őrmesterhez.

— Ez, ugylátszik, magyar. Kérdezd meg tőle!

Az őrmester magyarul kérdezett.

— Az ezredes ur kiváncsi, hogy miért nem adja a kutyát ötezer koronáért? Figyelmeztetem, nehogy román szóra tátsa a száját, mert..

Gazdám ujra azt válaszolta, hogy nincs áram. Az ezredes gazdám arcára nézett.

— Ez az ember nem lát?

— Vak ez, ezredes ur, — mondta az őrmester. Mind a két szemére.

— Hamarabb is mondhattad volna. Ezért nem adja a kutyáját. Itt lakik különben?

— A faluban, ezredes ur.

— Csak nem hadirokkant?

Az őrmester fejével intett. Az ezredes ujra végigmért minket.

— Milyen rangja volt?

— Százados volt, ezredes ur.

Az ezredes kiváncsi lett.

— Ugy, — mondta. — És miért maradt ki a kimutatásból?

— Nem maradt ki, ezredes ur.

— Hogyne! Ebben a faluban csak egy tüzérszázados van nyilvántartva. Valami... Csak nem?...

Az őrmester igent intett a fejével. Az ezredesnek lángba borult az arca. Azt hittem, az őrmestert menten kettévágja. Ez tört ki belőle.

— Ó ti, vadállatok!

Egy pillantással tiporta le az őrmestert. Fogai között sziszegte.

— Quelle bassesse!

Nagyon fel volt indulva. Hozzánk jött. Nem talált szavakat.

— Vous... vous... — mondta. — Infamie!... Vous venez maintenant pour vous présenter?

— Oui, Monsieur.

— Permettez-moi...

Meghajolt és bemutatkozott. Az őrmester nagy száját tátott. Rosszra ocsudott. Holtáig se érti meg. Helyben kapta a parancsot, hogy rögtön vonuljon be a szárnyhoz. Nem való önálló hatáskörre. Az ezredes bocsánatot kért. Nem kell jelentkezzünk többet. Karonfogva vitte ki gazdámat a tornácra. A lépcső tetején ezt mondta.

— Attention!

Azután olvasta a lépcsőket.

— Un, deux, trois...

Valaki kiáltott az udvaron. A csendőrök állásba vágták magukat. A káplár megdörzsölte a szemét. Biztosan káprázott. A kapuhoz értünk. Gazdám megköszönte az ezredes szivességét. Az ezredes nem engedte még el a karját.

— Attention, Monsieur!

Rögtön parancsot adott a katonának, hogy vigyen haza minket. A katona az istránghoz ugrott. Bajlódott vele, mert a lovak rugtak. A rudnál állt és a lovakkal beszélgetett. Napraforgó maggal etette őket. A lovak nyakukat görbitették és fojtottan röhögtek. Nagyon örültek Péter tenyerének. Sári a sánc szélén kapócsontozott. Péter megszólalt.

— Nagyságos ur! Ugy látom, ez a kettő itt marad.

— Itt vagy, Péter? Mit keresel te itt?

— Láttam, instálom, a lovakat. Ott vágtattak el az ablakunk alatt. Én megismertem őket, de más nem ismeri meg.

— Miféle lovak, Péter?

— A lovaink, nagyságos ur. A Vezér ez, a Sárkánnyal. Valakit láttam itt, aki azt mondta, hogy felviszik a nagyságos urat az udvarba. Ha benn lesznek egyszer, onnan ki nem hozza emberfia.

Gazdám zavarban volt. Az ezredes megkérdezte, hogy mit mond ez az ember. Elmagyarázta neki a dolgot. Nem ül fel. Esetleg nem jönnek vissza a lovak. Az ezredes ezt kérdezte.

— Az Ön lovai ezek, kapitány ur?

— Nem tudom.

— Ez az ember azt mondja.

— Ő se lát, — mondta gazdám. Az ezredes Péter szemébe pillantott. Péter egy szót se értett. Az ezredes nagyon elcsodálkozott. Furcsán gazdámra nézett.

— Kapitány ur! Ne vezessen félre! Ennek az embernek teljesen épek a szemei. Hiszem, amit mond. Ezek az ön lovai. Most már azt is értem, miért ro-

hantak olyan veszettül ide. Besorozták a lovait, kapitány ur?

— Be.

— Hányat?

— Nyolcat.

— Hány maradt?

— Semmi.

Az ezredes körülnézett. Ötlete támadt. Vidám lett.

— Hajlandó Ön, kapitány ur, visszatériteni ennek a két lónak az árát? Ugy értem, hogy az államkincstárnak. Ha igen, azonnal visszakapja a lovakat.

Gazdám zavart lett. Az ezredes félreértette. Hozzátette.

— Tudom, hogy többet érnek, mint amennyit értök kapott.

— Sajnálom, ezredes ur! Nem áll módomban.

— Hogy-hogy? Azt hittem, szivesen visszaveszi lovait a sorozási árért.

Gazdám száján kibuggyant.

— Visszavenném, ezredes ur. De a kincstárnak nem tudom, mennyit kell visszatéritsek. Egy fillért se kaptam értök.

— Lehetetlen!

— Ugy van.

Az ezredes tehetetlenül ujra körülnézett. Sapkáját kérte. Csak most látta tisztán, milyen orgazda-tanya lett ez a tartomány. Lopott holmival van tele. Elbucsuzott gazdámtól. Megigérte, hogy estére kinyomozza a lovakat és elégtétellel szolgál. Felült a kocsira. Csendőreit nem vette számba. Gazdámnak mégegyszer tisztelgett. A katona inditott. Rángatta a gyeplőt, de a lovak nem mozdultak. Itthon érezték magukat. Láttam rajtok, hogy erősen fejökbe vették a makrancot. A katona alávágott a rudasnak. Vezér felrugott és a spicbógni kettéhasadt. A lovakat kinozták még egy darabig. A katona azt mondta, azért nem mennek, mert idevalósik. Az ezredes leszállott. Péter gazdámhoz somfordált. Sári utánajött és az apja elé állt. Péter ezt sugta gazdámnak.

— Ne féljen, itéletnapig se viszik ki őket a faluból, nagyságos ur.

— Rosszul látod, Péter! Ha itt van valahol, kiáltsd ide a lányodat.

Péter nagyot kiáltott.

— Sári!

Sári csendesen felelt előtte.

— Itt vagyok.

Az ezredes Péterre nézett. Gazdám ezt mondta Péternek.

— Te, Péter! Ülj fel Sárival és szemszurásból tartsd is a gyeplőt néha. Hogy érezzék kezedet a lovak. Vigyétek el Péter az ezredes urat valahogy.

Péter nem mozdult. Az ezredes figyelmesen nézte Pétert. Megdöbbent.

— Kapitány ur! Hiszen ez az ember csakugyan...

— Mondtam, ezredes ur. A Karszton vesztette el a szemét. A szeme ép ugyan, de...

Péterhez fordult.

— Megértetted, amit mondtam, Péter?

— Nézem, instálom.

— Mit beszélsz, Péter?

Péter kinyögte.

— Nagyságos ur! Ez az ur közülük való.

Gazdám szigoru lett.

— Szégyeld magad, Péter, — mondta. Jegyezd meg, hogy közöttük is vannak derék emberek. Ez az ur nagy jót tett velünk. Ha mind ilyenek volnának, Péter! Rögtön ülj fel a bakra!

Péter megfogta Sári kezét. Gazdám hallotta, amint kilépett. Az ezredes ezt kérdezte.

— Mit mondott ez az ember, kapitány ur?

— Azt mondta, hogy elviszi az ezredes urat. Most már nyugodtan felülhet a kocsira. Menni fognak a lovak.

Felültek. Péter térdére ültette Sárit. A gyeplőt kézbe vette. Az ezredes megcsóválta a fejét. Péter megszólalt.

— Isten áldja meg, nagyságos ur!

Sárkány és Vezér elindultak. Mi is hazamentünk. Lehet, hogy ezután a csendőrök előtt lesz egy kis becsületünk.

*

Az istálló körül néhány fecske repdesett. Nyugtalanok voltak. Mások füzérben gubbasztottak a tetőgerincen. Biztosan a felperzselt tanyától jöttek ide. Semmit sem tudtak abból, ami velünk történt az ősz óta, mikor egy reggel összegyültek és elmentek. Jövet hajókon pihentek meg. Kifeszitett drótokon komisz szavak bizseregtek. A fedélzeten emberek száján megismétlődtek. A tanyáról, melyben születtek, felnevelkedtek és amelyet felperzseltek. Nem hitték, továbbrepültek, hazaérkeztek, meggyőződtek, itt is üres istállókat találtak, elvesztették a kedvüket. A tavalyi aljból egy fiatal tojó mégis csicsergett. Gazdám a fejét felütötte. Ezt mondta:

— A fecskék is itt vannak már. Vajjon Félix miért nem jön még meg?

Julika az ablakban állott. Mikor meglátott, keresztet vetett. Megkerültük a házat. A mosókonyha ajtaján kis pára szállt ki az udvarra. A küszöbön az anyja szoptatta Filipet. Erzsi felállt, mondani akart valamit, de a szó benrekedt. Gazdám elbocsátott és bement. Erzsi tovább szoptatta Filipet. Filip kövér volt. Csodálom, hogy nem utálta Erzsi mellét. Az emlője alján rücskös, fekete rózsa volt. Miért fogta Filip éppen ezt a csuf rózsát a szájába olyan mohón és szenvedélyesen? Ugylátszik, Erzsi jól tejelt.

Alkonyodott. Egy kartonlapot ujra elvittem a postára. A kisasszony nem nézett rá. Többi mellé tette a fiókba. Zacskóba kaptam némi aprópénzt és egy lapot. Elszáguldottam velök.

Az uccán két sovány tehénke járomba szaporán lépegetett. El voltak csigázva, de a jászolhoz mégis siettek. Gazdájok vállán ostor lógott. Sebtiben elfogtam, amint ezt mondja feleségének:

— Nehezen megy. Már begyepesedett. De jó málé lesz benne, mert tagositás óta nem volt feltörve.

Gazdám megtapogatta a zacskót és gyorsan kivette a levelet. Tüszurásokkal volt behintve. Ujjahegyével az aláirást kereste. Ezt mondta:

— Bianka!

Ujjahegyével elolvasta a levelet. Szomoru lett. Ezt sugta:

— Nem jöhet, nem jöhet, nem jöhet. Ő is irhatott volna! Hogy legalább utána menjek.

Moisa jött be az öreg Andrissal. Egy levelet hozott. Mikor átadta ezeket a betüket, láttam rajta: A Monsieur le capitaine Adam de...

Gazdám elvette a levelet.

— Ki hozta, Moisa?

— Egy katona hozta és mellé két lovat.

— Milyenek azok a lovak, Moisa?

— Rongy lovak, instálom. Az egyik sánta.

— Nem nézte meg jól őket, Moisa. A mi lovaink kell legyenek.

— Nem a miénkek, nagyságos ur.

Hallgattak. Moisa megszólalt.

— Azt mondja, itt hagyja a lovakat. Elismervényt kér róla. Választ erre a levélre.

Gazdám a levelet tapogatta.

— Nem tudom elolvasni, Moisa.

Névjegyet adott Moisának.

— Adja oda Moisa ezt a névjegyet annak a katonának. A lovakat pedig kössék be az istállóba. A mi lovaink azok, Moisa. Várjon csak! Az öreg Andris van itt?

— Ő van itt, instálom.

Gazdám levelet vett fel az irógépasztalról.

— Fogja Andris bá! Mindjárt megirtam, amint hazajöttem. Vigye be holnap az öreg Páskuhoz. A Hid-ucca sarkán van az irodája. Első ház a ménteleр felől Megkapja. Valamelyik nap én is bemegyek. Én is beszélni fogok vele ebben az ügyben.

Andris megköszönte a levelet és Moisával kiment. A ház sarkán ezt mondta Moisának:

— Te, Moisa. Én nem értem! Hogy lehet az, hogy a nagyságos ur ir, de nem olvas. Ilyet még nem hallottam. Hogy lehet ez, Moisa?

Moisa dörmögött valamit. Ennyit vettem ki:

— Én ezeket a lovakat nem értem.

Vezért és Sárkányt bekötötték az istállóba.

*

Elindultunk a faluba. Két ember utánunk szaporázott. Andris jött valakivel buzatáblánk felől. Utólértek. Andris megszólalt:

— Adj Isten, nagyságos ur.

Gazdám megfordult. Várakozásteljesen figyelt Andrisra.

— Jó napot, Andris bá. Mit végeztek? Csak hamar mondja.

— Jót, keveset, nagyságos ur.

— Mégis?

— Az ügyvéd ur nem vállalta az ügyünket. Mikor meghallotta, hogy birtok-ügyben jöttünk, kikergetett. Nagyon fel volt háborodva, instálom, irántunk. Ha idejében ki nem farolunk, hozzánk vág egy tintásüveget.

Gazdám meghökkent.

— Ejnye! Ő is? És éppen ennyire?

Andris folytatta:

— Mikor láttuk, instálom, hogy ránk nem ad, beküldtük a nagyságos ur levelét egy urfival. Firkál az első szobában vagy hat.

— Hát aztán, Andris bá? Nyögje ki már az istenáldásban.

— A levél után mi is bementünk. Béhivatott az urfival. Nagyon megszeliditette a nagyságos ur a levelével.

— Mit mondott maguknak?

— Azt hitte, nekünk is föld kell. Olyan, amit még nem vettek el. A levélből látta, miről esik szó,

de mégse vállalta el az ügyünket. Megmondja miért, a nagyságos urnak. Ha bemegy.

— Nem sokat intéztek, Andris bá, — mondta gazdám. — Nem jó, de rossz sem. Meglátjuk, hátha én szerencsésebb leszek. Holnap én is bemegyek. Egyebütt nem voltak?

— Voltunk, instálom. Mondék az öcsémnek, lássuk az agrártanácsot. Hátha csak Sándriék hatalmaskodnak? De ott se hederitettek ránk. Azt mondták, menjünk a delegátusokhoz. Meglőttek minket, nagyságos ur.

A faluba értünk. Andrisék köszöntek. Meg kellett mondják az alvégnek, hogy mit intéztek. Nagyon várják őket, mert két-három nap alatt mind feltörik a szétosztott földeket és hoppon maradnak. A bevetett földekre nem számithatnak, mert a nagyapja sem látott még olyat, hogy más arassa le a bevetett földet. Gazdám biztatott. Hangja fahang volt.

— Meglátjuk, Andris bá. A többieknek is mondják meg. Ne veszitsék el végkép a lelküket. Ilyen országos csufot magukból mégsem üzhetnek. Holnap estére itt leszek.

Továbbmentünk. A falu-kutnál vén ember állt mezitláb. Ing volt rajta és pókháló-gatya. Korsóval meritett. Egy kártyust rendre töltögetett. Ugylászik félt a kártyustól, hogy berántja, mert öreg, gyenge és beteg. Mióta figyeltem, sokszor hajolt le. De a kártyus még nem volt tele. Lehet, hogy a korsót is csak félig meritette.

Egy ablak csörömpölt a laktanyán. Valaki kilökte, táblástól kiesett. A féken éreztem, hogy gazdám megrezzent. Élesen odafigyelt. Egy lány ugrott ki az udvarra. Vadul az uccára rohant. Megállt és a szemét törölte. Homloka erősen vérzett. A vér szemébe ömlött. Kinosat nyögött.

— Jaj, Istenem.

Nekiszaladt a kutnak. A vénség eléje tartotta a horgot:

— Kisasszonyka! Csak nincs megbolondulva?

A lány összekulcsolta kezét. Az égre nézett. Ekkor láttam, hogy Eta. Kétségbeesetten kiáltozott.

Gyorsan a kut felé huztam gazdámat. Késő volt. A horgon keresztül, mint egy idomitó-pálcán, bedobta magát. Odarohantunk. Gazdám a vén embert szinte felboritotta. Utána kapott. A kiáltozásáról megismerte:

— Patki bácsi, kiáltson segitségért!

Beteg hangjával a vén Patki segitségért kiáltott. Gazdám is segitett. Asszonyok szaladtak oda üres kézzel. Néhány gyermek. Törték a kezöket. A csendőrök az ablakba könyököltek, kiváncsiak voltak, idenéztek és nevettek. Egy ember szaladt a kuthoz. Benézett.

— Semmi baj, — mondta. — Mindjárt itt leszek.

Rémitően vigyorgott, megtörölte száját és elügetett. Egy asszony a kutba nézett.

— Istenem, miért tette ezt?

Gazdám rászólt:

— Ne tátsátok a szátokat hiába. Hozzatok hamar egy létrát, vagy egy kötelet.

Két asszony elszaladt. A vén Patki körülnézett. Megszólalt:

— Marci, hozza már. Ha ugyan elég hosszu lesz.

Marci létrát hozott a vállán. Vigyorgott, beengedte a létrát s felhozta Etát csuron vizesen. Jó szavakat mondott Etának, ugy beszélt hozzá, mint ijedt gyermekhez, de folyton miért nevetett? Eta tavaszi rongyai testéhez tapadtak. Vacogott. Behunyt szemmel egy nagy kőre rogyott. Az arca véres volt. Gazdám lehajolt. Csuklóját tapogatta. Ezt mondta:

— Rendben van. Nézzetek utána, hogy felvihessük a tiszteleteshez.

Az asszonyok egymásra néztek. Egyik meglebbentette a kötényét. Többen leoldották és guzsba csavarták kötényeiket. Rátették Etát a rögtönzött hevederekre. Egy lányka a lecsukló fejet tartotta. Elindultak vele a paróchia irányába.

Mi is felmentünk a tiszteleteshez.

Az asszonyok a tornácon álltak. Lelkendeztek.

Magyarázták a dolgot a süket tiszteletes asszonynak. Mikor beléptünk, ezt hajtotta:

— Mi történhetett, mi történhetett, mi történhetett?

Meglátott minket. Ijedt, ostoba arcával gazdám szájára meredt.

— Százados ur! Mondja, az Istenért! Mi történhetett?

Gazdám hang nélkül mozgatta felé a száját. De a tiszteletes asszony izgalmában nem várt feleletet. Félrelépett és helyette egy parasztasszony bámult gazdámra. Az asszony lehajtotta a fejét és kiment.

A szobába mentünk. Eta a kanapén feküdt. Kockás pokróccal volt letakarva. A tiszteletes kimosta és bekötötte a vágásokat, amit homlokán a szilánkok ütöttek. Egy széken ült Eta mellett. Kérdőn nézett gazdámra. Megszólalt:

— Maga se tudja, Ádám, miért tette?

— Hol van Eta?

— Itt van mellettem. Üljön le, Ádám.

Széket tolt gazdám térdéhez. Gazdám a tiszteletes feje mellett merőn a levegőbe nézett. Ezt mondta:

— Eta!

Eta sóhajtott. Szemét felnyitotta. Gazdám odafordította fejét.

— Mi történt magával, Eta?

Eta ennyit nyögött:

— Ó, százados ur.

— Hogy került vissza, Eta?

— Reggel érkeztem, százados ur, hogy tovább tanitsam a gyerekeket. Bándon is ma kezdték el. A kompon két csendőr körülvett. Igazolásra szólitottak fel. Elvették a vasuti igazolványomat és sokáig forditva nézték a betüket. Letartóztattak, százados ur. Azt mondták, kémkedek a magyaroknak. Istenem, százados ur. Bevittek. Egy káplár röhögött. Azt mondta, jegyzőkönyvezni kell. Más szobába mentünk.

Eta lángvörös lett. Nyögött. Elhallgatott. Fogai vacogtak. Gazdám ezt mondta:

— De hiszen maga betörte az ablakot.

— Istenem, százados ur! Honnan tudja?

— A kut előtt voltam.

Eta sóhajtott.

— Nem láttam. Csak a kutat láttam.

Arca megint ugy égett, mint a fáklya. Gazdám kérdezte:

— Erőszakoskodtak magával, Eta?

— Nem, százados ur. Mikor átmentünk a másik szobába, többen be akartak jönni, de a káplár visszalökte őket. Azt mondta... Jaj,,,

Eta karjába temette arcát. Görcsösen zokogni kezdett. Kifuldokolt még magából pár szót: hogy a káplár után majd a csendőrök következnek. Amig a káplár a zárral vesződött, ő kitörte az ablakot és kiugrott. Egyébre nem emlékszik.

Gazdámék hallgattak. A tiszteletes asszony bejött, megállt, riadtan ránk nézett, semmit sem értett, ujra kiment. Eta fuldokolt.

— Istenem, százados ur! Hát élhetek? Ez a kis kenyér! Mi lesz a testvéreimmel? Most már ez se lesz, százados ur!

Eta ujra görcsösen zokogni kezdett. Gazdám felállt. Döngő lépéseket tett. Erősen beleütődött egy szekrénybe. A szekrény ajtaja megrepedt. Mikor Eta zokogni kezdett, elejtette a féket. Máskép ez nem történik meg. Gazdám a szekrényhez támaszkodott. A tiszteletes hozzáment. Vállára tette a kezét. Arcát fürkészte. Ezt kérdezte:

— Ádám! Nagyon megütötte magát?

Gazdám legyintett:

— Legyen szives, vezessen át az irodába.

Megszégyenülten utánok kullogtam. Vonszalékszijam az ajtónyilásba került. A tiszteletes nem látta meg. Kellemetlenül fogva voltam. Gazdámék leültek.

— Rettenetes dolgok ezek, Gábor bácsi. Nem tudom, maguk, akik látnak, hogyan vélekednek?! Mondja csak! Nem fogják be néha a szemüket?

— Mit ér, Ádám? Ha nem is látok mindent, hallom a jajt és a nyögéseket. Ádám, a Jelenések könyvében sincs ilyen. És minden kin és sikoltás

itt marad benn. Senkit sem fojtogat, csak minket. Senki se látja, senki se hallja. Ó Ádám, milyen szivettépő ez! Egyedül szenvedni a szenvedéseinket. Ádám, maga tudja ezt!

A tiszteletes sóhajtott.

— Ezek a falak! Kinai fallal vettek körül minket, Ádám! Gyülöletből emelték fel, egész a mennyboltozatig. Nem csak egyet! Minden nemzet huzott egy falat, Ádám! Ezen a világon még sohase épitettek ilyen kemény falakat. Elvesztünk, Ádám!... Erdély végkép elveszett.

A tiszteletes az asztalra borult. Keservesen zokogott. Párszor ezt nyögte még:

— Elveszett, elveszett, elveszett.

Gazdám arca csuf fintort vetett. Ő igy könnyezett. Hallgattak darabig. Gazdám megszólalt:

— Gábor bácsi!

A tiszteletes nem felelt. Könnyei két öreg barázdán fehér szakállába csurogtak. Gazdám megismételte:

— Gábor bácsi!

— Tessék.

— Én kimegyek, Gábor bácsi.

A tiszteletes felkelt. Rojtos kabátja ujjába törülte szemét. Megfogta gazdám ujjait:

— Jöjjön! Hova vezessem?

Gazdám nem kelt fel székéről. Visszatolta a tiszteletest:

— Üljön csak le, Gábor bácsi. Én Magyarországra megyek.

A tiszteletes meghőkölt.

— Hogy jutott eszébe?

— Rég rágódom rajta, Gábor bácsi. Tegnapelőtt kaptam egy levelet. Félix nem jön. Muszáj utána menjek.

A tiszteletes fejét csóválta. Szánalommal nézett gazdámra. Megszólalt:

— Kiengedik-e?

— Engem? Ki kell engedjenek, mert vak vagyok. Semmit se láthattam, semmit se mondhatok el.

Én vissza is jöhetek. Reggel bemegyek a városba. Azt hiszem, estére meg lesz a kiutazási engedélyem. Holnapután reggel már megyek. Nem birom tovább! Valamit tenni kell.

A tiszteletes arcáról ezeket a szavakat olvastam le.

— Nem birja tovább. Ő is menekül innen.

Gazdám folytatta:

— Amig vissza nem jövök Pestről, nem hiszem, találkozzunk. Legyen jó, tartsa magánál ezt a szegény lányt. Ha nem vehetné fel a tanitást, megtéritek érte mindent. És adja ki a fizetését, azt a párszáz koronát. Küldhessen belőle valamit a testvéreinek.

A tiszteletes hümmögni kezdett. Egy aktába nézett. Az akta az asztalon hevert. Megszólalt:

— Az ellátás meglesz valahogy. Igaz, hogy mi is csak abból élünk, amit a kert termett. Kenyerünk is van, a buzát még elcsépeltük. Egyebet az eklézsiáról is elhordtak az ősszel. De a fizetéssel, a fizetéssel baj van.

— Nincs pénzök, Gábor bácsi?

— Semmi, Ádám. Nem tudom, mi lesz a tanitással. Én tengetem magam pénz nélkül is. Mondtam magának, hogy az ősz óta mi se kapjuk a kongruánkat. Az állam megbukott. Nincs segély! Jó. De a tanitóinkat mi fizettük, és most már nincs miből. Az egyházkerület sem folyósit. Ugylátszik, minden csődbe került.

Gazdám felállt.

— El kell rendeződjék ez valahogy. Semmi pénzök sincs, Gábor bácsi?

— Egy fillér se. Itt van egy akta a kezemben. Már harmadszor kérdem benne a főhatóságot, hogy mit tegyek. De válasz még nem érkezett. A levelek, ugylátszik, elvesztek.

Az aktát visszadobta az asztalra. Kedvetlen volt. Gazdám megszólalt.

— Mennyivel boldogulhatna, Gábor bácsi? Két-három hónapra?

A tiszteletes kinyögte:

— Ha legalább kétezer koronám volna.

— Legyen jó, irjon egy nyugtatványt ötezer koronáról. A Hitelbankba. Majd visszaadják. Százhét a betétkönyv száma. Csinálja valahogy, amig visszajövök.

A tiszteletes az asztalhoz ült. Irt, felkelt, gazdám kezébe nyomta a tollat.

— Kétezret irtam. Sok pénz ez. Elég lesz. Köszönöm.

Gazdám aláirta a nevét.

— Megyek, Gábor bácsi.

A tiszteletes az asztalra nézett. Visszapillantott gazdámra.

— Ádám!

— Tessék.

— Magának ugye ki kell szállani Kolozsvárt?

— Azt hiszem. Kell legyen valami kirendeltség az engedély láttamozására.

— Ne haragudjon, Ádám! Ha egyébként is ki kell szálljon, vigye be ezt az aktát Kolozsvárra. Ha nem is juttatja kézbe, tudom legalább, hogy a küszöbre jutott. Az iskolasegélyeket kérem benne, már harmadszor.

— Adja csak ide, Gábor bácsi. Az én leveleim is egy szálig elvesztek. Kezébe adom a püspökének. De most már megyek. Még nem ebédeltünk. Wotan!

Kuncogtam. Ujra hallottam.

— Wotan! Gábor bácsi nézze meg, mi van az osztályrészesemmel.

A tiszteletes rámnézett.

— Ejnye, — mondta —, befogtam a sziját az ajtóba.

Rést nyitott. Gazdámhoz rohantam. A tiszteletes tele szemmel nézett utánunk. Világosan láttam a szemében, hogy soha többé nem fog látni már minket.

*

Macskafejeken döcögtünk. Jobbra magasabb ház tünt fel dupla födéllel. Szemben téglafal. Sokhelyt le volt ütve a vakolat. A függönyök mögött lányok

már nem nevettek és a falon tul se nyeritettek már mének. Minden irányba széthordták őket. Kockaköves átjárón csusszantunk át. Gazdám ezt mondta:

— Itt kell legyen.

A kocsi megállt. Gazdámat egy rácsos kapuhoz vezettem. A rácsra bádogtábla volt felerősitve.

Advocat
Dr. Pascu Dumitru

A betük kopottak voltak. A tábla nagyon régi lehetett. Lépcsőn jött le valaki. Két kezét kabátja zsebébe süllyesztette. Szemét földre szegezte. Borotválatlan volt, szemei be voltak esve, nagyon ki volt merülve. Surolta gazdámat, de nem vette észre. Ezt dünnyögte:

— Most már hova menjek?

Az üveges ajtó kinyilott. Irodába léptünk. Sok asztal volt benne. Valaki hozzánk jött.

— Az ügyvéd urat tetszik keresni?

— Igen.

— Tessék velem fáradni.

Karonfogta gazdámat és bevitt egy másik szobába.

— Az ügyvéd ur telefonál, tessék helyet foglalni.

Gazdám leült. Egyedül maradtunk. Az ügyvéd háttal állt felénk. Egy falra erősitett készülékbe szavakat kiabált. Nem birtam megérteni az értelmüket. Ezt mondta:

— Ilyet még nem is hallottam. Sze Londonban van... Igen... Igen... Biztos ez?... Igen... Szóval kétségtelen. Ne vedd rossz néven, Pompi, de ez is csak itt történhetik meg. Egy miniszterelnököt... Igen... Igen... Ilyen csufosan... Igen... Mindjárt gondoltam, hogy a... Igen... Persze, hogy ezzel van összefüggésben. Részint örvendek neki. Tudod, Pompikám, rut hála a párttal szemben, azok után, amiket Vaidáék tettek. Éppen velök szemben! És mégis örvendek! Liberális dicsőség legyen ez a földlopás, amit a párt kényszerhelyzetben kezdeményezett s ami miatt az elnökségnek ismételten bejelen-

tettem a pártból való kilépésemet... Igen... Fiam, én nem tehetek róla... Igen... Bizony negyven éve. De... Holnap? Jó!... Igen... Igen... Bemegyek, bár ahogy látom, ezen senki sem segithet... Igen... Mondd csak, Pompi! Semmit se tudsz még a határmegállapitásokról?... Igen... Igen... Elfogadta?... Tardieut csak... Persze, csak ő informálhatta... Nézd csak! Baj van ezekkel a szerencsétlenekkel, akiket az uccára vetettek. Publikálni kéne. Nem gondolod, hogy aki akarja?... Ejnye!... Igen... El kéne háritsátok legalább ti a szándékosságot... Fuj, Pompi!... Akkor már késő. Ha a terminus letelt és csak azután publikáljátok, akkor szándékosan ütöttétek ki szájukból a kenyeret. Annyi koldusbot miatt, azoknak a kezében, akikkel együtt dolgoztunk, a lelkiismeretetek hogy vállalja majd a felelősséget... Igen... Betömitek a fületeket. Pompi! Szégyen-gyalázat!... Ne, ne várjatok. Ti is elvesztettetek minden mértéket a mások jogaival és a magatok becsületével szemben.

Dühösen odacsapta a kagylót a szegre. Megfordult. Ki volt pirulva. Az ovális szemüveg mögött szeme lángot vetett. Kopasz homlokát megtörülte.

— Ocsmányság!

Észrevett.

— Ejnye kérem! Kérem, bocsásson meg.

Merőn gazdámra nézett.

— Hogy is nem vettem észre, hogy bejöttek? Kellemetlen hireket kaptam a bátyámtól. Ebben a percben. A kormányt elkergették. Vaidát! Képzelje, ezt a zseniális embert, mint egy rossz cselédet. Ki hallott ilyet?

Gazdám zsebkendővel törülte a szemüvegét. Az ügyvéd szemébe két sötét kut nézett. Semmit ki nem fejeztek. Gazdám ezt mondta:

— Én kérek bocsánatot. Rögtön ki kellett volna mennem. De nekem...

Visszatette a szemüveget.

— Láthatja, ügyvéd ur. Én egy nagyon fontos ügyben jöttem, ami egészen elfoglal, sőt majdnem korlátolttá tesz. Megkapta ugye a levelemet?

Az ügyvéd bólintott. Későre jutott eszébe, hogy gazdám nem látja. Gyorsan hozzátette:

— Meg, meg. Persze, hogy meg. Sajnos, minden nap kapok egy ilyen levelet. Sokan személyesen jönnek és kétségbeesett helyzetükben fantasztikus árakat kinálnak csak azért, hogy közbelépjek. Az imént ment el innen valaki, mielőtt a százados ur jött. Felajánlotta a birtokát, hogy mentsem meg felibe. Végül egyharmadával is megelégedett. Ugy kinálta, mint egy ellopott pénztárcát, amihez nincs többé reménye. Ha a latrok zsebéből visszaveszem, megosztja velem. Fogalma sincs, százados ur, milyen megaláztatásoknak vagyok kitéve!

Az ügyvéd felhuzta vállát. Két kezét nadrágja zsebébe tette. Egy köpőcsészére nézett. Gazdám megszólalt:

— Ügyvéd ur! Én nem igy terhelem. Sokan nem tudják, hogy a kérés is bánt néha. Én csak azt kértem és ujra nagyon, nagyon kérem, tegyen valamit, hogy elvett földjeinket méltányos arányossággal oszszák szét a parasztok között. A szegénységnek nincs hazája, ügyvéd ur. A mi parasztjaink éppen olyan szegények, nyomorultak és éhesek, mint az Önökéi. Azt kérem, arra kérem, hogy abból a földből... a mi földjeinkből, ügyvéd ur, hullassanak valami morzsát a magyar parasztnak is. Azt hiszem, ez a szempont...

— Kérem, — szakitotta félbe gazdámat az ügyvéd —, ne vegye rossz néven. Negyven éve vagyok ebben a házban. Ott kezdtem hátul egy kis szobában, az istálló mellett. Sokat kinlódtam, sokat küszködtem, de gazságokban szempontokat sohasem kerestem. Ebben a mostaniban nem is védhetek. Ez olyan idegen tőlem, olyan furcsa, olyan felháboritó, olyan... Százados ur! Semmiféle részem nem lehet benne. Sem pro, sem contra. Nem tehetem, nem tehetem! Értsék meg, hogy nem tehetem! Ne kinozzanak! Menjenek Isten hirével. Ha azért nem becsülnek többé, kerüljenek el. Ugyis azon a ponton vagyok, hogy...

Gazdám nem látta a magából kikelt embert. Maga elé mormogta:

— Nem értem, nem értem.

— Nem érti? Százados ur! Nem érti, hogy ilyen gazságot még nem követtek el? Az az ezer fiskális se követett el ilyet annakidején. Franciaország homogén volt, de itt minden csak a magok bőrére megy. Nem érti, hogy nem keveredhetem bele semmiképpen? Nem érti, hogy kell legyen ebben a megyében egy hely, egy pont, egy nyomorult ügyvédi iroda legalább, ami fertőzetlen marad ettől a sok szennytől? Nem érti, hogy az egész arra megy, hogy itt mindenki felhizzon az Önök elvágott erén? Hogy száz éhes poloskacsápot tapasszanak majd oda. Nem, nem, nem! Értsék meg végre! Ha ebbe az irodába csak egy akta kerül ebből az ügyből, Önök végkép elvesztek. Egyetlen tükör sem marad, amire rá nem lehelltek, az sem marad, amibe belenézzenek és felismerjék magukat az enyémek, ha egyszer felébrednek. Mert...

Valaki kopogtatott. Görnyedt, száraz ember jött be. Aktát tartott a kezében. Az ügyvédhez lépett.

— Nem értettem meg jól. Felperes a Szilágyi-contra-Marton perben azt mondja, hogy a bivaly ellős volt. Tanukkal igazolja. Kevesli a pertárgy értékét, mert a szaporulatot és a tejhozadékot is elvesztette.

Az ügyvéd elvette az aktát. Beletemetkezett. Az a kis bivalyborju, ami még meg se született, nagyon érdekelte. Mindent elfelejtett. Gazdám felállt.

— Ügyvéd ur!

— Tessék.

— Köszönöm, hogy elháritotta a kérésemet.

Az ügyvéd furcsán nézett gazdámra.

— Ezért?... Ezért nem jár köszönet.

— Jár, ügyvéd ur. Csak most értettem meg, hogy a hamis cáfolhatatlan, ha azon a meggyőződésen alapszik, hogy igaz. Köszönöm, hogy megmutatta nekem azt a tükröt. Én makulátlan becsületnek nevezem Isten vele.

Kimentünk. A kocsinál gazdám ezt mondta:

— Valamit elfeledtem.

Hangosabban hozzátette:

— Mindegy! Menjünk Kéryhez. Te Sanyi! Tudod, hol van a Kéry nagyságos ur irodája?

— Tudom, instálom.

— Oda menj.

Hidon mentünk át. Utána kis téren, uccán. Elől a falak egy kürt fülsértő hangját pofozták. A keresztezésen Sanyi megállt. Ujoncok vonultak előttünk. Nagyon rongyosak voltak. Egész szakaszok mentek bocskorban. Mások mezitláb. Énekeltek. Péter hátraszólt:

— Nagyságos ur is látja őket?

— Látom, Péter.

— Szeretném látni, instálom, hogy ezekkel mire mennek?

— Hallgass, Péter! Nincs már szükség rájok. Már mindent elintéztek.

Álltunk félórát. A töltelék elfogyott. Tovább mehettünk. A nyomdaajtóban állt a kövér nyomdász. Pápaszemével babrált. Utánok nézett, bement az elnémult gépek közé. Fáradtan szétvetette a karját. Ezt mondta:

— Megettetek! A fene egyen meg benneteket is apróra.

Balra kanyarodtunk. Bolt alatt szük udvarra értünk. A szomszédból szomorufüz ágai lógtak ide csüggedten. Hiába jöttünk. Kéry távol volt. Egy idős irnok megkérdezte, miért keressük. Gazdám megmondta. Az irnok kezét összecsapta.

— Nagyon nagy dolog. Az ügyvéd ur ugyse járhatná ki. Amig szabadlábon volt, a sógornőjének is próbált utlevelet, de az se sikerült.

— Mondja csak kérem, hol van az ügyvéd ur?

— A tornateremben van.

— Mit mond?

— Nem tetszett hallani?

— Most jövök hazulról.

— Elfogták kérem az ügyvéd urat is. Minden uri embert elfogtak, akinek valami köze volt a régi hadsereghez.

Gazdám a kabátját porolta.

— Mit csinálnak velök?

— Elég csufságot, kérem. Előbb be akarták őket vinni Kolozsvárra, a Fellegvárba. De nem fértek. Ugylátszik, egész Erdélyből összefogták a volt tiszteket. Az idevalókat egy darabig hurcolták jobbra-balra. Aztán bezárták őket a tornaterembe. Nagyon szigoruan őrzik őket, egymás előtt kell végezzék a dolgukat is.

Gazdám nem szólt semmit, de arcára ez volt irva:

— Az élő ellenséget lebecsülni és a halottat megcsufolni...

Legyintett. Ujra kiült arcára valami értelmetlen nagy csodálkozás.

— Mondja kérem, mi lesz az utlevéllel? Hogy kaphatom meg?

— Nagy áldozattal talán. Nagyon drága lesz.

— Ki csinálja?

Az irnok kifujta az orrát.

— Van itt egy taknyos, kérem. Állitólag joghallgató. Lehet, hogy van két szemesztere, de az sem bizonyos. Most az csinál mindent. De nem ajánlom.

— Miért?

— Utolsó cseppig fej.

Gazdám töprengett. Vállat vont. Azt válaszolta, hogy nem törődhetik az összegekkel. Hol lakik az az ember? Hogy hivják? Az irnok köhintett. Hányinger között kihányta:

— Nusta.

Kocsinkhoz kisért. Menet ezt kérdezte:

— Miért nem repátriáltatja magát inkább, százados ur? Ez ingyen megy.

Válasz helyett gazdám megkérte az irnokot, magyarázza meg Sanyinak, hova kell menjünk. Vissza kellett térnünk. A szük uccában az ablakon keresztül láttam a nyomdászt, amint öklével dühösen ver egy nyomdagépet. Ismét a kis térre értünk. Egy kapu előtt tragacs vesztegelt. A soffőr aludt a volán mellett. Sanyi bevitt az udvarra. Sok üres hordót láttam benne. Kicsiket, nagyokat össze-vissza. Rakásra voltak guritva. Sanyi szólt:

— Nagyságos ur, balra. Itt a lépcső, amit az

az ur mondott a másik irodában. Az első ajtót mondta, balra.

Mindjárt benn voltunk a szobában. Két ablak nyilt uccára. Az ablakra nagy, pókhálóbetétes recemunka borult. A tulajdonosnak jussa volt, hogy őket az uccáról megcsodálhassa. Butorai is benmaradtak a szobában. De ezeket nem láthatta. Szalonszoba volt.

A fék durván megrántotta gazdám csuklóját. Botlott, talán térdre is esett. Ha kiejt, csuf dolog történik. Utólag is törtem rajta a fejem, mi mehetett végbe akkor bennem. Miért rontottam igy rá? Ennyire eszeveszetten? Ilyen ősvadsággal? Sohse ismertem. Csak arra emlékszem világosan, hogy abban a pillanatban, amikor felénk lépett, évszázadok türelmes munkája omlott össze bennem. Ekkora vérszomj? Magam se hittem! Skrofulás torkát láttam csak. Fogaimról is tudtam, hogy gégéjét feneketlenül marcangolják. Gazdám teljes erőből huzott vissza. Ezt kiáltotta:

— Wotan! Van eszed?

Felkelt. Többször csuklójára csavarta fékemet. Megszólalt:

— Bocsásson meg. Nem látom Önt, hogy kicsoda. Kérem, nézze el ezt az inzultust. Nem is értem. Rendkivül értelmes, de, ugylátszik, nem bizhatom benne. Ha bejövök, ezután a száján kosár lesz.

Gazdám megmondta nevét. Figyelt, de nem kapott feleletet. Fiatalember állt elöttünk. Dus haja hátra volt fésülve. Arca tele volt heggel. Gödör gödröt ért rajta. Szeme mosolygott. Ezt olvastam benne:

— Jól megy. Ha már ezek is hozzám jönnek.

Gazdám megszólalt:

— Nusta joghallgató urat keresem.

— Én vagyok kérem, de ügyvédjelölt vagyok. Mi tetszik?

— Kérem, jelölt ur, utlevélre van szükségem, ideutasitottak. Ha lenne szives. Még ma kezembe kell legyen.

— Ön vak?

— Nem látok.

— Akkor könnyen... illetve... akkor talán megszerezhetem. Persze... tetszik érteni. Sok utánjárással, munkával és költséggel.

— Mennyit gondol, jelölt ur, a költségekre? Természetesen az Ön honoráriumát is beleértve.

A fiatalember végignézett gazdámon. Ezt kérdezte:

— Nem hallottam jól a nevét.

Gazdám ujra megmondta. Nusta ur nevetett:

— Huszezer korona.

Fékem megrándult.

— Kérem, jelölt ur! Anélkül, hogy a költségek és a honorárium arányával törődnék, meg kell vallјam Önnek, hogy ezt az összeget tul magasnak tartom. Hisz egy kis házat lehet vele venni. Kénytelen vagyok tehát... bocsásson meg, magam nézek utána.

Nusta ennyit jegyzett meg:

— Tessék. Ugyis visszajön.

Kimentünk Sanyiékhoz. A soffőr felébredt és ránk bámult. Mosolygott. Kihajolt a kocsiból és az ablakra nézett. Odafigyelt. Nusta az ablakban állott. A recemunka pókhálóján éhes pók nézett ránk. Rücskös volt, fekete volt, éhes volt. Ugy nézett minket... ő pók volt, mi hálóba tévedt legyek.

Sanyi elinditotta a lovakat. Mikor a sarokról viszszanéztem, a soffőr a gépet kurblizta. Nusta mellette állt, távolságunkat méregette. Ő is utánaugrott a soffőrnek. A gép berregett. Elszelelt a ménteleрnek. A piac sarkán Sanyi ezt kérdezte:

— Hova parancsolja, nagyságos ur?

— Fordulj a Naláczy ur üzletéhez.

Vaskereskedés előtt álltunk meg. Gazdám megparancsolta Sanyinak, hogy vigye be a lovakat a Hungária udvarára és bizza Péterre. Rögtön jöjjön értünk. A megyeházán az ügyosztályokat csak a jó Isten ismerheti fel. Én az uj embereket nem ismerem és félős, megharapom őket.

Az üzletben a tulajdonos elénk jött. Kellemes szőke ur volt. Karonfogta gazdámat.

— Isten hozta, százados ur. Rég nem járt felénk.

— Legyen jó, — kérte gazdám —, kerestessen elő egy jó szájkosarat.

A kereskedő előbb rám, aztán körülnézett. Vaskályhák közé cipelt.

— Tessék idejönni, mert...

Ágaskodott és ujra körülnézett. Halkan ezt mondta:

— Nagyon sokan vettek kérem szájkosarat az utóbbi időben. Alig van már. Ujra kell rendeljek, mihelyt lehet. Mióta elfogyott, némelyek csontenyvbe szöszt kevernek.

— Mit beszél, kérem?

— Kérem, a kutyák sokat megtéptek közülök. Tudja a fene! Ugylátszik, érzik. Akinek kutyája van, ujabban szöszt kever enyvbe. A kutyákat azzal etetik. Ugy mondják, a kutya fél napig is elkinlódik vele.

Kezével mutatta.

— Amig a szöszt a foga közül kikaparja. Nem árt, de nem harap.

Gazdám kifejezéstelenül nevetett. Ezt válaszolta:

— Kedves Naláczy ur. Tréfálni való a kedvük. Nem jöhetek be anélkül, hogy féltucat viccet ne vinnék haza róluk! Mit ér ez nekünk?

— Könnyitünk vele, százados ur. Egyébként kell legyen valami a dologban, hiszen a százados ur se tett eddig kosarat erre a kutyára. Azonnal hozom.

Elsietett. Mindjárt egy köteg szájkosárral tért vissza. A harmadik talált. Ezt megkaptam! Miatta!

Fölmentünk a főispáni hivatalba. Gazdám pénzt adott egy szolgának. Szobákon vezetett át. Az egyikben egy ur telefonált. Világos szőke, szemüveges ur volt. Vörhenyes angol bajuszt viselt. Egyik kezével az asztalon zongorázott, másikkal a készüléket tartotta. Ezeket a szavakat hallottam tőle:

— ...Mikroszkópunkat... Igen... Magyarország felé... Állatorvos volt itt... Nem! Nem lopta, de elvitte, mert az magyar vagyon...

Az ajtó becsukódott mögöttünk. Az ablak előtt íróasztal állt. Valaki rákönyökölt. Háttal volt felénk, eltakart egy horgasorru fiatalembert, akivel beszélt.

Mikor az ajtót a szolga becsukta, felfigyelt. Ő volt. Nem tudom, megint miért reszkettem. Gödrös képével ránknézett, felhuzta vállát és félrelépett. Az asztal mellett a horgosorru fiatalember vonalzóval suhintott egyet. Az iskola jött ide. Főispáni titkár lett. Ezt mondta:

— Nem adunk utlevelet senkinek. Különben is előbb a szigurancafőnök véleményezése szükséges. Elmehet.

Mikor kimentünk, összenevettek.

A folyosót most jobban megfigyeltem. Tele volt köpéssel. Voltak közöttük összeszáradt és felpattogzott, kéreggel bevont, pár napos és egészen friss köpések. Olyik sárga volt, mint a genny, mást kis piros csik szinesitett meg. Talán mert nagy náthajárvány volt. Lány jött ki egy ajtón. Akta volt kezében. Magas, barna lány volt. Nagy, világitó szemei voltak. Ennyit kérdezett:

— Utlevélügyben?

— Igen.

— Volt Albu Viktornál?

— Nem.

— Oda tessék előbb menni. Rajtunk csak ő szokott segiteni. Hagyja a szigurancát.

— Köszönöm. Az Isten áldja meg.

Elsietett, mintha tetten érték volna.

A kapuban igy szólt gazdám Sanyihoz:

— Te, Sanyi! A nagynénéd azt mondta, hogy udsz irást.

— Tudok, instálom.

— Ha tudsz, akkor ügyelj. Itt mindjárt a borbély mellett kell legyen egy tábla. Albu Viktor áll rajta. Oda kell menjünk. Az Albu Viktor ur irodájába.

Odaértünk. Gazdám megkérdezte Sanyit, hogy mi van a táblára irva. Sanyi szótagolta:

— Al-bu, — Viktor no-tár publik.

Bementünk az udvarra. Sanyi szétnézett.

— Nagyságos ur! Csak most jutott eszembe, hogy a piacon minden táblát letéptek. Papirra van-

nak a betük rámeszelve. Ennek a borbélynak itt a kapu mellett gatyavászonra van kitekerve a neve.

Sanyi künn maradt. Ives szobába léptünk. Hizásra hajló ember jött elénk. Nagy, nyilt szemei voltak. Rövid, deres haja csak a kefét ismerte. Fotöjbe ültette gazdámat. Jó meleg áradt szét hangjából a szobában. Ezt mondta:

— Örvendek, hogy szolgálatára lehetek. Bár nagyon rossz percben érkezett. Az uj prefektus átvette már a hivatalát. Mindent átrendezett. Mi ki vagyunk téve, ugy hiszem jó időre. Az erdélyiek csak addig voltak jók, de hiszen tudja ugye?

Elmélázott. Nagy szemei jósággal néztek a semmibe.

— Várjon csak! Ez mégse ok arra, hogy Önnek ne segitsek. Ismeri Szálvánt? Ő az ő emberük. Kezdettől fogva is az volt. Jól vagyok vele, most, hogy hatalmon vannak, semmibe se kerül neki. Ha akarja, idekéretem. Biztosan megteszi.

Gazdám nem engedte. Kér, tehát ő megy oda. Ha most is a Kossuth-uccában lakik, megkapja. A közjegyző irt egy pár sort. Átadta gazdámnak.

— Azt hiszem, elég lesz. Ha nem volna, kérem fáradjon vissza.

Lementünk az uccán. Csengő csengett. Egy udvaron sovány lányok szaladtak. Némelyek a pubertás korszakán innen, mások már tul voltak rajta. Kiváncsian néztek egy szöke, májfoltos asszony felé, nevettek rajta és összesugtak. Az asszony a kapuban állt. Ráncos, bő ruhát viselt. Mikor eléje értünk, szemét előttünk is lesütötte. Évek óta tanitja a lányokat ebben az iskolában. Nem jutott eszébe, hogy a terhesség neki se lesz mindig pünkösdi királyság. Szégyelte magát. Esküt tett. Sok szemrehányás érte ezért.

A Pósta-hidon öreg ur állt. Odatámaszkodott a karfának. Dombra bámult, egy villát nézegetett. Vadászkabátja felső zsebében megtapogatott valamit. Átmentünk a másik oldalra. Nagyobb házhoz értünk.

— Itt kell legyen, — mondta gazdám.

Bementünk. Hátul az udvaron egy ajtó felett ez

állt: Iroda. A nagyorru, sánta ügyvédnek volt az irodája. A tárgyaláson láttam utoljára, mikor ékes nyelven védte azt a veszett ügyet. Ép lábával a másik helyett is lépett. Leültette gazdámat. Átfutotta a közjegyző levelét és szürke szemével élesen ránk nézett.

— Rendben van, — mondta. — Be kell mennem Kolozsvárra. Egy fellebbviteli tárgyalásra. Ezek az agrárperek egészen kimeritenek. Ezért személyesen nem mehetek fel. De irok egy levelet az uj sziguranca-főnöknek.

Gazdám aggódott. Szálván megnyugtatta.

— Egészen nyugodt lehet. Teljesen kezemben van az az ember.

Pár sort irt egy névjegyre.

— Egészen nyugodt lehet.

Visszatértünk. A hidon kis csődület volt. Egy ember feküdt a földön. Valaki sörtés vadászkalapot, botot vett fel a földről.

— Csányi Béla! Három hónapja lakik a feleségével a konyhában.

A pósta előtt ezt hallottam még:

— Vége.

A vadászkabátos öreg ur volt, akinek az elébb a szive fájt, mikor elrekvirált villáját nézte.

Fölmentünk a szigurancára. A főnök elolvasta Szálván levelét. Elpirult. Még fiatalember volt. Ezt mondta:

— Azonnal.

Kitépett noteszlapra valamit irt. Ideadta.

— Fogja! Azzal is megindokoltam, hogy nem látatott semmit. Mióta vak?

— Tizenhatban vesztettem el a szememet.

A főnök megnyugodott. Ezt a tanácsot adta:

— Ha a prefektus nem akarná kiadni, mutassa meg neki, hogy vak.

Visszamentünk a főispáni titkárhoz. A titkár durván ránk kiáltott:

— Mondtam, hogy nem kap utlevelet. Mit alkalmatlankodik itt annyit?

Gazdám ezt jegyezte meg:

— Az engedélyhez szükséges vélemény itt van a kezemben. Kérem, jelentsen be a prefektus urnak.

— A méltóságos urnak nincs ideje. A magok számára egyáltalában nincs. Takarodjék el innen.

Az ajtóhoz ment. Kikiáltott a szolgának:

— Vidd ki ezt az embert és többet ne engedd be.

Ujra a kapuban álltunk. Dél elmult. Gazdám tehetetlenül körülnézett. Megszólalt:

— Te Sanyi! Hány óra lehet?

— Dél elmult, instálom.

— Akkor nézz a lovakhoz. Itassátok meg őket. Ha faltatok valamit, gyere fel a bankhoz. A templom sarkánál. Ha eddig el nem késtem. Wotan, vezess a bankhoz.

A piacra mentünk. Az emlékoszlop előtt rezesbanda játszott. Pattogva ütöttek egy dobot, de a dal lényegéből nem tudták kiverni a suttyogó hangot. Román tánc-dal volt. Cselédek táncoltak papokkal. Sok uriasszony, nemzeti viseletben táncolt katonákkal. Többet közülük láttam már. Egy teltkeblü barna hölgyet óriási ülepéről egész világosan felismertem. Valami nemzeti ünnep lehetett. De ez nem volt biztos. Hisz egy idő óta folyton ünnepelnek.

Ódon templom állt fölöttünk. Hátat forditott a zenének és a látványnak, amit nem értett. Kisebb tornyok közt merev gombostü hegyelt az égnek. Kövei között ágyugolyó és sok réteg történet volt. Ugy nézett rájuk, mint a kővé vált végzet.

Egy ajtó mögött olló csattogott. Ezt hallottam:

— Minden tekergő főispán lesz.

A bankhoz értünk. Két üvegesajtón mentünk át. Az ajtók maguktól csapódtak be. Fehér márványlap sarkán vén bakfis állt. Boglyas hajat és mélyen kivágott bluzt viselt. Álmos szemmel nézett ránk. Ezt kérdezte:

— Kit tetszik keresni?

— A vezérigazgató urat keresem.

— A tornateremben van.

— Ejnye, — mondta gazdám tünődve. — Sze Sándor nem szolgált.

— Nem szolgált kérem, de szolgálhatott volna. Mindenki veszélyes.

Felvette harmonikázó bőrtáskáját. Minket elfelejtett. A táskában pénz volt. Kenyeres kofák viseltek ilyent a hasukon, régen, ahol a kenyérért sok pénz fordult meg.

Előre vezettem gazdámat. Nem szereti, ha megállok vele. Igy nem nyomja annyira tehetetlensége. Egy barna asszony a pult mögül kinyujtott kézzel ezt kérdezte:

— Ujitani tetszik?

— Nem, köszönöm.

Az asszony lejárt váltók közé hajolt. Haja fekete volt. Erősen fénylett. Biztosan festette. Gazdámat tovább vezettem. Ujjaival megérintette a kályhasarkot. A kályha stilusos volt, egy párkány vezette. Térdével mindjárt hozzáért a fásládához. Azt hitte, szék. Ráült. Balra egy lány nagy könyvbe nézett. Törékeny lány volt. Ősz szálakkal volt tele a feje. Ugylátszik, valami csapás érte. Mindhárman tisztességesek és fonnyadtak voltak. Egy bak-majom zsebretett kézzel járt körülöttük. Fekete haja hátra volt fésülve. Nyakán sötétkék máslit viselt fehér habbal, kézelőjében eperszemet. Fekete, dülledt örményszemével ránk is nézett. Gazdám várt. Csönd volt. Szemben a falon, két ablak között beteg óra kettyent. Az uccán egy kocsis szürke lovat vert. Eltelt pár perc. A szomszéd szobából kijött valaki. Kurta ősz hajat, pápaszemet viselt, nagyon egyenesen járt, gerince fájhatott, vagy nyársat nyelt. Gazdám előrenyujtotta a betétkönyvet. Elvette, feje fölé emelte, megcsóválta fejét.

— Mindenki kivesz. Mennyit parancsol?

— Harmincezret.

A pénztárhoz ment. A boglyas asszony táskája után nyult. Maga elé tette, mint egy kincset. Pénzt olvasott ki belőle. Gyakran köhintett. A pénzt a könyvre tette. Felénk kiáltott:

— Itt a pénze.

Odamentünk. Gazdám aláirt valamit. A pennát nyujtotta.

— Legyen jó, mondja meg, mennyi van még a könyvemben.

Az asszony affektált álmos szemével a könyvecskébe nézett.

— Még van negyvenhétezer. De ha igy megy...

— Köszönöm, — szakitotta félbe gazdám. — Nagyon kérem, legyen figyelemmel. Valamelyik nap bejön tőlünk a tiszteletes. Mondja meg neki, hogyha én késnék és pénzre volna még szüksége, jöjjön csak ide. Itthagyom a betétkönyvet. Adjanak ki az aláirására, amennyi csak kell.

Elmentünk. Csak azt nem értettem, miért járt gazdám itt olyan bizonytalanul. Ingoványon érezte magát. A sarkon Sanyi állt. Kitekert nyakkal a csókákat nézte. Hozzánk jött. Gazdám figyelt.

— Eltakarodtak a piacról?

— Senki sincs rajta, nagyságos ur. Bementek az Unióba. Péter bá azt mondja, bangetteznek. Engem is hittak.

— Mér nem mentél, Sanyi?

— Tőlük mehettem volna. Nem vették észre, mi fajta vagyok. De ide kellett jöjjek.

A kocsihoz mentünk. Péter egy darab málét evett. Kivette, ami a szájában volt és elém tette. Megszólalt:

— Intézett, nagyságos ur?

— Keveset, Péter. Csak azt tudtam meg, mennyit kell fizessek.

— Ugy látom, instálom, nekik ezután minden bangettet mi fizetünk meg.

Gazdám felült a kocsira. Kivett két tojást az ülés alól és megitta. Én kenyeret kaptam szalonnadarabkával, amit Julika tett az utra. Nem nyulhattam hozzájuk szájkosaram miatt. Tünődtem rajta. Valaki megszólalt:

— Küldjek ki ide egy ebédet?

— Köszönöm, már ebédeltem.

— Azért kérdem, mert be nem vihetem.

Jól csiszolt, szép barna ember volt. Kissé előrehajolt. A tulajdonos volt. Megfontoltan körülnézett,

az istállóba is bement, ugylátszik, ott is sejtett valakit, akinek ki kéne küldje az ebédet. Menet észrevett, hogy a kenyérrel kinlódom. Rám mutatott és ezt mondta Péternek:

— Vedd le azt a drótot a kutyátokról. Nem látod, hogy nem ehet?

A konyha felé ment. Péter bambán szétnézett.

— Wotan! Csak nem fogtak meg a sintérek?

Megtapogatta a fejem. Odaszólt Sanyinak:

— Te, Sanyi! Gyere, nézd meg, mi az isten lova van ezen a kutyán?

Gazdám közbelépett. Megmondta, hogy a fejem bubján kell legyen egy csat. A kosártól megszabadultam és eddegélni kezdtem. Péter a kosarat tapogatta figyelemmel. Az öklére huzta. Állán is megpróbálta. Ezt mondta:

— Nagyságos ur! Nekünk nem találtak ki még ilyen kosarat?

Gazdám elgondolkozott. Messze nézett.

— Még nem, Péter. A mi szánkra később kerülnek kosarak. Majd ha már nem birjuk visszatartani a mondanivalónkat. Paragrafusnak hivják azt a kosarat Péter, amit majd ránk raknak.

Gazdám fáradt volt, mégis elmentünk. A recemunka pókhálóján Nusta gödrös képe elénk nevetett. Várt. Gazdám odaadott tiz darab ezrest. A többit, ha dolgát végezte. Ezt kérdezte:

— Hol kapom meg és mikor?

— Nusta vigyorgott. A pénzt nadrágzsebébe gyürte. Gondolkozott. Szája füléhez futott. Valami ötlete támadt.

— Igen! A kapuban. Várjon csak. Inkább benn az udvaron. A ferencesek ajtajában. Hatkor. Biztosan kész lesz.

Az uccán megparancsolta gazdám, hogy vezessem a tennisgroundhoz. Nem tévedhettem, valamikor sokat jártunk ide. Eltöltöttük az időt, amig egy toronyóra az ötöt kiverte. Visszamentünk a kocsihoz. Gazdám meghagyta Péternek, hogy készüljenek, ha a hatot

verni hallják. Lehet, hogy akkor elindulhatunk. Rámszólt:

— Wotan, gyere csak velem. Most én vezetlek.

Kimentünk a kapun. A gyógyszertár mellett öreg koldus állt, födetlen fejjel. Vastag hályog volt szemén. Kék csuprot tartott a kezében. Meghallott.

— Dicsértessék az Urjézuskrisztus.

Kövezett udvaron árkádhoz értünk. A lépcsőnél gazdám elengedett. Ezt mondta:

— Maradj itt, mindjárt jövök.

Bement a templomba. Nagyon szereti ezeket a régi szerzetes templomokat. Hallottam egyszer beszélni róluk, mikor a németek valami nagy dómot lőttek a háboru alatt. Ezt mondta valakinek: — Mekkora kár! Akiben a vallásos költészet iránt valami érzék van, azt a katolikus templomok misztikus hangulata akaratlanul is el kell, hogy bájolja. Volt idő, mikor sokat foglalkozott templomi dolgokkal. De ez rég volt, én nem éltem akkor, azt hiszem ő is nagyon ifju volt.

Az óra hatot ütött. Gazdám kijött. Felettünk vecsernye-harangok kondultak. Szétgurultak az udvarban, mint ezüst pénzek. A hivek szállingózni kezdtek. A gvárdián nagyböjti misét tartott. Husvét hete volt.

A lépcsők tetején álltunk. Járdaszélen. Szembe velünk a hályogos öreg már elhelyezkedett. Himbált egyik lábáról a másikra. Kék csupra ott volt a kezében. Ha jött valaki, feléje nyujtotta. Közvetlen mellénk büdös öregasszony ült le a földre. Felsorakoztak még egynehányan. Két gyerek, egyik féllábbal, másik fekélyekkel. Egy öreg béna a földön csuszott elé bőrrel foltozott fenekével. Mind idejöttek, hogy kiteregessék szétrongyolt testüket a könyörületnek. A templomba sürün jöttek. Többen ránknéztek, megcsóválták a fejöket, elképedtek, a templomajtóból is visszanéztek. Öreg asszony jött sok puderrel. Egy fiatal nő kisérte. Sötétkék, galléros felöltő volt a vállán. Papirpénzt vetettek. Egyik jobbra, a másik balra. Ugylátszik, igy osztották be. Hozzánkértek, ránknéztek, észrevettek, összecsapták a kezöket. Az öregasszony szinte a lépcsőre esett. Nyögött.

— Istenem, Istenem.

Az ajtóból ennyit hallottam.

— Biztos, hogy ő volt, keresztanyám? Uristen, vajjon miért jött ide?

A sekrestyés az ajtót betette. A litánia elkezdődött. Senki se jött már. Csak társaink számolták szuszogva filléreiket. Vártunk. Hallottam még, hogy benn egy közös imát zümmögnek. A járdán ujból lépések koppantak. Nusta jött. Nevetve magyarázott valamit egy lánynak, amit a lány sokáig nem értett meg. A lány egyszer ezt mondta:

— Hogy lehet ennyire kegyetlen?

Urilány volt. A zátonyon vergődő faj széttiport virága. Szép bőre volt, szépek voltak a lábai, örült a háborunak és annak, ami következett, mert ezer okot talált, hogy ne neveztessen prostituáltnak. Nusta gazdámhoz lépett. Hang nélkül a lányra nevetett.

— Jó estét. Itt az engedélye. Nyugodtan mehet vele. Én is belátom, hogy drága, de ahogy vesszük.

Gazdám pénzt olvasott. Ezt kérdezte:

— Kérem, Nusta ur! Ki biztosit arról, hogy jó az utlevele? Amint látja...

Nusta közbevágott.

— Afelől nyugodt lehet. Nem számithattam arra, hogy itt egyedül vár meg. Bennünk is van kérem becsület.

A lány arcán mély szánalom merült fel. Olyan volt ez a szánalom, mint mocsáron a virág. De rövidéletü is volt, mint a tiszavirág. A pillantás szétrepdesett, előbb a pénzre, aztán a gesztenyefa ütköző leveleire.

— Nézze, már rügyeznek, — mondta és elment.

Visszatértünk a kocsihoz. A lovak be voltak fogva. Hazafelé jobban ügettek. Mire megérkeztünk, mégis este lett.

A fenyők között emberek rejtőztek. Inkább éreztem, mint láttam őket. Nyugtalanul fészkelődni kezdtem. A lépcsők előtt az öreg Andrist vettem észre. Fekete kalapját kezében tartotta. Ez valamennyire

megnyugtatott. Hozzávezettem gazdámat. Az öreg megszólalt:

— Isten hozta, nagyságos ur.

Gazdám megrezzent.

— Maga az, Andris bá? Ejnye! Szinte elfeledtem, hogy ezt is elintéztem. Azaz... Baj van, Andris bá.

— Engedelemmel, csak nem kergette ki a nagyságos urat is?

— Nem, Andris bá. Nagyobb a baj annál. Jobb lett volna, ha kikerget, de elvállalja az ügyüket. Egyedül ő segithetne, de fél a korpától. Félti a becsületét, Andris bácsi.

A fenyők alól emberek jöttek ki. Előrenyujtották csontos fejüket. Kalapjukat kezökben tartották. Gazdám odafigyelt.

— Kik vannak itt, Andris bá?

— Mink vagyunk, instálom. Ahányan vagyunk, mind itt vagyunk.

Láttam, hogy gazdám megdöbbent. Andris folytatta:

— A tanyánál gyülekeztünk, instálom, de a csendőrök szétkergettek. Azt mondták, ne várjuk ugy, mint a fejedelmet. Pedig mi csak el akartunk bucsuzni a nagyságos urtól.

Gazdám mégjobban meghökkent.

— Mit beszél, Andris bácsi?

— Ne titkolja a mi becsületünk elől, nagyságos ur. Tudjuk, hogy holnap elmegy.

Csend lett. Gazdám arca elfintorodott. Halkan kérdezte:

— Ki mondta magoknak ezt? Ezért jöttek?

— Ezért instálom. Tudtuk mi azt, hogy a nagyságos ur rajtunk nem segithet. Azt akartuk, hogy a bajban ismerjen meg minket. És ha elmegy...

Gazdám dacos lett. Gőgősen ennyit kérdett:

— Azt hiszitek, hogy én is ugy megyek, mint a többiek?

Az öreg Andris alázatosan felelt:

— Nem tudhatjuk, instálom, hogy mit tervez. Csak

azt tudjuk, amit mink tudunk. Az Isten áldja meg. És vezérelje szerencsével.

Gazdám eltakarta arcát. Sötét volt. Igy is látszott, milyen torz grimászokat vet. Próbálta összeszedni magát, de nehezen ment. Végre kinyögte:

— Andris bácsi! Igaz, hogy elmegyek. Hátha segithetek valamit. Ha haza tudnám hozni... Ő nem ismeri ezt. Nem szereti ezt a földet. Ő az egészért dolgozik. És ezalatt elveszitjük ezt. Nem érzi! De én érzem, Andris bácsi. Én nem hagyom. Érti Andris bácsi? Ha beledöglöm, akkor se hagyom ezt a földet. Értsétek meg ti is. Haza kell hozzam őket. Muszáj utánok menjek. Induljatok haza és feküdjetek le. Haza hozom őket. És ki ne merje tátani valamelyik még a száját, hogy itthagyom ezt a földet és itt hagylak titeket. Most pusztuljatok innen.

Gazdám kilépett. Az öreg Andris ennyit mondott még:

— Az Uristen áldja meg, nagyságos ur, hogy nem hágy el minket. Mert ha a nagyságos ur is elhágy, minket a fene megevett.

Ezen az éjjel sokáig nem hunytam le a szememet. A békák szerenádjaikkal gyötörtek. Azon törtem a fejem, vajjon mindenütt van-e béka, ahol viz van, vagy csak ott van béka, ahol viz is van. Reggelig se tudtam tisztába jönni ezzel.

IV.

— Jó reggelt, nagyságos ur. A vonatot tetszik várni?

— Igen. Adott már jegyet, Sándor?

— Jelzett, instálom, de még nem adtam. Nem igen kérnek jegyet mostanában.

— Hiszem. Nincs kedve utazni senkinek, Sándor.

— Tévedni tetszik, nagyságos ur. Többen utaznak, mint régen, de jegyet csak a miénkek váltanak.

— Hogy-hogy?

— Azt mondják kérem, az övék a vonat. Az igazgató ur eleget magyarázta nekik, hogy ez nem államvasut. Nem értik. Két kalauzt még az elején a strekkre dobtak. Azóta az igazgató ur is békét hagy a személyzetnek. Pedig az igazgató ur. Tetszik ismerni!...

— Elég baj, Sándor. Adjon csak nekem két jegyet Kolozsvárig.

Az őr szemet meresztett. Körülnézett.

— Ugy látom, egyedül van a nagyságos ur. Kinek parancsolja a másik jegyet?

Gazdám fejemre tette kezét.

— Ennek, Sándor.

Sándor fejet csóvált és bement. Kis ablak mögött valami nyekkent. Két zöld jegyet hozott a kezében.

— Tessék, nagyságos ur. Az ünnepekre tetszik menni?

— Dehogy, Sándor! Kinek van kedve ünnepelni?

Sándor a kemence felé nézett.

— Én is mondtam kérem az asszonynak. Biza nincs ünnepre való idő ma. De nem nyughat. Már éjfélkor felverte a házat, hogy ő dagaszt. Apósomékhoz megyünk, a Szilágyságba. Én is hallom nagyságos ur. Jön a vonat.

Táskánkat felvette az asztalról. A töltés szélére vezetett. Ezt mondta:

— Tessék csak nyugodtan maradni. Majd én...

A levegőt rekedt fütty hasitotta. A vonat lassitott. Igy is óriási erővel szivott magához. Félre kellett nézzek, mert a kerekek széditettek. Egy ablakból valaki kinézett. Felénk intett. Eltünt az ablakban. Sándor ezt mondta:

— Ide tessék.

Ajtó nyilt ki. Intett az előbbi urnak, a táskát utánunk dobta. Lábunk alatt kerekek nyikordultak meg. Már mentünk, észre se vettem, ugylátszik, a vasutnál még nem változtattak a régi személyzeten. Az idegen ur fülkébe vezetett. Térdigérő fekete kabátot viselt. Egyik lába kissé ixelt. Kövérkés nagy teste, jóságos gyermekarca, szürkészöld, mosolygó szeme volt. Ma sem értem, hogy lehetett ilyen nagy embernek olyan gyerekesen nyilt és őszinte tekintete. Leültünk. Hallgatott. Gazdám is csak ennyit mondott:

— Köszönöm.

Megesik. Idegenek kéretlenül is segitenek néha. Vannak, akik ismerik, milyen szép látvány a kéz, ha elfogad. Gyors tempóban oszlopok csapódtak hátra, több domb alól valaki lassan huzta ki a földet. Elhanyatlottak. Az idegen ur gazdámat fürkészte..

— Nem ismer meg?

— Nem. Kihez van szerencsém?

— Azonnal megmondom, de előbb időtöltést szerzek Önnek. Tisztán azért beszélek, hogy hallja a hangomat. Hogy visszaemlékezzék. Gondoljon vissza...

Gazdám a fejét csóválta. Hiába! A hangok csak azóta vésődnek fülébe, mióta igy jöttünk haza. Csak azóta emlékszik mindenre vissza. Ami addig történt, abból semmi se jut az eszébe, minden pontatlan, minden hiányos. Az idegen ur gyermekszemével gazdámra mosolygott.

— Hogyne jutna? Várjon, segitek. Beszterce, mozgósitás, jó tanács a Fa uccában egy...

Gazdám közbevágott:

— Egy fiatalembernek, amit az nem fogadott meg. Ön az? Milyen szerencse! Hova megy?

— Mondtam, hogy megismer. Kolozsvárra megyek.

Szórakozottan hozzátette:

— Valami fontos egyházi ügyben.

Gazdám megmondta, mi járatban vagyunk. Utlevelet kell láttamoztassunk, egy levelet is be kell az igazgatótanácshoz. Ezt kérdezte még:

— Kérem, tiszteletes ur! Egyházi életünkre csakugyan olyan katasztrofális hatása van ennek a helyzetnek? Vagy egyelőre csak népoktatásunknak vége?

A tiszteletes megtörölte homlokát. Az ajtó felé nézett.

— Bizony kiszámithatatlan és sötét jövő előtt állunk. Egyházunk eddig olyan mértékben részesült állami támogatásban, amilyen sokoldaluan és áthatóan részt vett az állam épitő munkájában. Az erdélyi református egyház ebben a tekintetben valóban feladata magaslatán állt. A legnagyobb baj itt van. Mert ebből a sajátos munkamegosztásból, — amely lényegesen különbözik a külföldi protestáns egyházak államhoz való viszonyától — egyházunkra nézve, pénzügyileg olyan függő viszony fejlődött ki, hogy az állam bárminő krizise, az egyháznak is krizise egyuttal. Az állam esetleges katasztrófája pedig minket temet el elsősorban. A haldoklás megkezdődött az iskolákban. Állami fizetéskiegészités nélkül lelkészeink se birhatják sokáig, ha igy marad...

Valaki elment az ajtó előtt, benézett, figyelt, továbbment. A tiszteletes ezt mondta:

— Azt hittük, visszatér hozzánk. Olyan nagy kedvvel jött annakidején közénk. De ez a háboru...

Gazdám legyintett.

— Engem is elintézett, tiszteletes ur.

— Ugy látom — mondta a tiszteletes körülnézve —, most is érdekli még a sorsunk? Szivesen tájékoztatnám, különösképpen mert Pestre megy. Figyelmében kell ajánlanom azonban, hogy a vonat, az ucca, minden nyilvános hely, tele van ázsán-provo-

katőrrel. Mindenütt őrzik a magyar ajkak fájdalmas nyögéseit és feltörő reménységeket csalnak ki belőlük. — Sokan kerültek igy a Fellegvárba. — Eddig egyedül ültem a szakaszban. De most már törődni fognak velünk. Tulajdonképpen nevetséges, megszégyenitő is, de nem látok jobbat. Rendőrcsizmák taposnak szivünkön. A csizmák nagyon sárosak. Alkalomadtán vegyük fel... igen... az jó lesz! Szükség esetén vegyük fel olykor Niebergall fonalát. A »Praktische Auslegung des Neuen Testaments« nyomán. Emlékszik még rá?

Gazdám emlékezett az elméleti részre. Sokáig hallgattak. Most, hogy fedezéket kaptak, nem beszéltek. Valami nyomta őket. Vashidra értünk. Szürke épület előtt megállt a vonat. Az épület erősen meg volt rongálva. Feltüzött szuronnyal katonák ténferegtek a sinek közt. Nem volt feladatuk. Puszta létezésükkel undoritottak. Az épületen kinyitottak egy ajtót. Népség tódult ki rajta. Robajjal estek a vonatnak. Elárasztották, nem beszélték a nyelvünket, elé enynyien vajjon honnan kerültek? Azt hiszem, Szamosujvárra mentek.

Hátrébb csendőrök vittek két megbilincseltet. Mutogatták, tussal, térddel taszigálták őket, nevettek. Két hölgy furakodott be. Selyembe voltak öltözve. Ledobták magokat a nyuzott ülésre, teleszájjal lármázva beszéltek, hibásan egy-egy francia közhelyet szurtak közbe. Az egyik ráütött az ülésre.

— Te, Lucia! Neked nincs meleged?

— De! Téged nem szorit? Vessük le.

Egybehangzóan intettek, lehuzták cipőiket. Lucia maga mellé tette őket az ülésre. Észrevett.

— Nézz oda!

Sötéten végigmérte gazdámat és a tiszteletest. Tisztában volt. Orrán facsart egyet.

— Mégis csak disznóság! Ezektől már utazni se lehet. Ha a kalauz jön, kidobatom őket.

Beszélgettek. Luciától megtudtam, hogy a másik Livia. Ő fog kidobatni minket. A vonat elindult. Még jöttek nehányan bilincsben, de ezek lekéstek. Futó-

lag láttam az arcukon a kétséget, nem tudták busuljanak, vagy örüljenek-e a késésnek. A völgy kiszélesedett. Bejött a kalauz és kérte a jegyet. A két hölgy egymásra nézett. Livia ránk mutatott..

— Előbb dobja ki őket.

A kalauz megismételte:

— Kérem a jegyeket.

Gazdám a tiszteletessel átadta a jegyet. A kalauz kezében szerszám csettent.

— Kié a harmadik jegy?

— Vezetőmé, — felelte gazdám. A kalauz tisztelgett. A hölgyekhez fordult:

— Kérem a jegyeket.

Nem voltak jegyek. Livia azt mondta, hogy a jegy felét megfizették volna tringeldnek, de mivel nem dobott ki minket, semmit sem fizetnek. Menjen, fellebbezze meg. A kalauz becsukta az ajtót. Tovább ment. Livia huzott szoknyáján egyet.

— Hallottad, hogy csak magyarul beszélnek? Ennek is kitöretem a nyakát az urammal, csak haza jöjjek. Már soknak kitörte.

Vidáman beszélgetni kezdtek. Többször hallottam emlegetni Gyerlát. Lucia Szamosujvárt kiszállt. Kezében vitte a cipőket. Ugylátszik, utálta őket. Ezt sugta vissza:

— Pá, drágám! Vigyázz, hogy Kluzsig ezek a farkasok meg ne egyenek.

Ugylátszik, Kolozsvárt Kluzsnak hivják. Gazdám megszólalt:

— Mi hir van, tiszteletes ur, a Bocskai-réven?

A tiszteletes töprengett. Gazdám másként kérdett:

— A vár tornácon kakukol-e még kakuk-madár?

A tiszteletes elkapta a feldobott követ. Igy felelt:

— Kamrába zárták a kakuk-madárt. Német kakuk volt, igen jól visszaadta a »kakuk«-hangot.

— Ugy! A virágok mögött zsoltár zeng-e még?

— Nem. A vár urát és a vár urnőjét a konyhába számüzték.

— Poétikus két öreg volt, — mondta gazdám és

elgondolkozott. Livia éberen figyelt. Gazdám tovább kérdett:

— A három hajót mikor látta lenn?

— Mult héten láttam őket. Sok matróz tolong a fedélközben.

— Odaát a vasfüggöny mögött az archon mit csinál?

— A nyári akolba költözött.

— A Pallas uccát mondja még meg.

— Elöntötte az ár.

Livia bosszusan kiment. Gazdámnak elváltozott a hangja.

— És ez mindig igy lesz!? Hallom, a szászok már elhelyezkedtek.

— Azt hiszem, törököt fogtak...

Fiatalember jött be. A tiszteletes hozzátette:

— Mint Niebergall a normával a gyakorlati egzegézisben.

— Én se hiszem — mondta gazdám —, hogy ezután ezzel az ő gyakorlati célzattal telitett evangéliumi ideáljával néhány évig, egy életen át, boldogulni lehet. Különben is a lényeg azon dogmatizmustól mentes föltételen fordul meg, hogy...

Teológiai csökevényekbe ereszkedtek.

Mikor felébredtem, vak-váltón dübörgött a vonat. Beszédükből még ezt jegyeztem meg:

— Nekem ez az utlevél most mindennél fontosabb. Ne vegye rossz néven. Hangjára nem emlékszem. Ez a mai utazás olyan bizalmatlanná tett. Rég nem törődtem én Niebergallal, tiszteletes ur. Ön azt mondja, hogy egy óra mulva utlevelem a Király uccában lesz. De hátha nem lesz?

— Biztosan ott lesz.

— Hiszem, hiszem, de... tudom, hogy a bizalmatlanság milyen csuf förgeteg, de... megérti ugye? A helyzetem kivánja ezt. Valami... valami... istenem milyen borzalmas kin ez. Valami biztositékot kérek.

Gazdám feszülten figyelt. A tiszteletes meghökkent. Két ujjával homlokát érintette. Arca mindjárt

ujra mosolygó gyermekarc lett. Gazdám felé nyujtotta kezét. Fölfelé tenyérrel. Ezt mondta:

— Tessék.

Gazdám nem volt tisztában. Várt. A tiszteletes megismételte.

— Tessék. Vegye el. A zálogot.

Gazdám keze bizonytalanul mozdult előre. Tiszta, jóságos és áldást osztó kezet fogott meg. Megnyugodott.

— Köszönöm, tiszteletes ur. A bizalom tényleg a lelkek tavasza.

A vonat megállt. Mikor a kijáró felé sodródtak, az állomás sarkán láttam Liviát. Kézzel mutatott minket egy cigányképü embernek. Habzott a szája.

— Gyanus kutyák. Valami várról és kakukról beszéltek. Tartóztassák le őket.

Az ember nem dült be. Nagyon megszokta ezeket a jeleneteket. És már a foglyok sem fértek. Az ajtóban zavarosarcu detektivek figyeltek. Megnyugodtam, mert mindenkit gazembernek tekintettek. Konflisba ültünk. A tiszteletes ezt kiáltotta utánunk:

— Király ucca. Püspöki palota.

Széles, egyenes uton kocogtunk fel. Az ut lankásan emelkedett. Kétoldalt sok viskó volt és néhány jó épület. A viskók ritkábbak lettek. Hid elé értünk. Torlódás volt előtte. Kávészin ruhában rendőr állt a hidközépen. Gazdám megkérdezte, miért megyünk ilyen lassan. A kocsis vállat vont.

— Itt is ellenőrzés van. Azt mondják ugyan, hogy a hid miatt, de ez nem igaz.

Köpött. Hozzátette:

— Inkább a cigányoknak adták volna instálom Kolozsvárt.

Átcsusztunk a hidon. Balra tér nyilt, de mi előre mentünk egy uccatorkon. Sok üzletet láttam benne. A régi cégtáblák egytől egyig le voltak tépve. Ennek a régi, kedves városnak a teste tele volt sebekkel. Mindenütt vérzett. Piacra értünk. Középen szép templom állt. A templom mögött bástyát, rajta szobrot

vettem észre. Két ur állt a park mellett, a szobrot nézték, beszélgettek.

— Vajjon ezt miért nem rombolták le?

— Ez más! Ez nagyon értékes. Meghamisitják a történelmet, hogy egészben lophassák el.

Balra tértünk. Tágas uccaközépen duzzadó fehér szoknyákban zöldséget árultak fehérnépek. Hova rejthették hajfonatukat? Lehet, hogy levágták, mert a rendőrök nagyon szimatolták a szalagokat. Szalag nélkül inkább nem viselnek hajat. Egy kofa-állás felől szitkok zuhantak. Rendőr fiatal lányt ütlegelt. A lány sirt. A rendőr kezében bünjelek voltak. Retkek. Piros és fehér hónapos retkek, zöld levéllel. Szük uccában kanyarodtunk be. A templomban miséztek. A kocsis ezt morogta:

— Franc essen a béletekbe.

Fogalmam sincs, mire érthette. A kocsi cakkot vágott. Macskakövekre tértünk. Döcögtünk rajta egy darabig. Egyszer a ló megállott.

— Itt vagyunk, instálom.

Sárga ház előtt álltunk. Ugylátszik, ez volt a püspöki palota. Gazdám meghagyta a kocsisnak, hogy várjon. Tiszta kapubolton mentünk át. A kertből örmény lány jött felénk. Ugy láttam, nagyon hiu volt, többször végignézett a mellén. Igy szólt:

— Édesapámat keresi?

— Igen. Kezét csókolom.

— Lenn van az igazgatótanácsban. Jobbra. Második ajtó. Jó napot.

Felment a lakásba. A lépcsőről visszanézett, sajnálta gazdámat, amiért nem látja. Kis szobába léptünk. Asztal mellett sovány öreg számokat irt egy aktára. Szemüvege fölött ránknézett, pennával egy ajtóra mutatott. Bementünk. A szoba tágas volt, négy ablak nyilt az uccára. Hosszu asztal mellett rövidlátó ember ült. Az irást gyakran orrához emelte. Észrevett, a sarokba mutatott, ezt mondta:

— Nagyon el van foglalva. A teológiai tanárokat is várja.

Az ajtó nyitva volt. Karosszékben kis fekete

ember ült, aranykeretes pápaszemmel. Aktát tanulmányozott. Későre pillantott fel. Nagy, sötét szem villant ránk. Felkelt, megszólalt:

— Csakhogy visszajöttél.

Homlokára tolta a szemüveget, megfogta gazdám kezét, arcába bámult, ennyit kérdezett:

— Fiam! Mi történt veled?

Gazdám szomoruan legyintett. Szék után tapogatott. Leültek. A kis ember nyakába huzta fejét, nyaka ráncokat vetett, bólintott.

— Bizony, bizony! Azt hittük, visszajössz. Vártunk valamit tőled.

Nyelvével halkan csettintett. Ennyit hallottam:

— Ez is elveszett.

Előrehajolt.

— Mondd! Mihez kezdesz?

— Nem tudom, — mondotta gazdám. — Meg kell mentsem a földjeinket, a nagyapám földjeit. Nem hagyhatom őket.

— Hány holdatok van?

— Kétszázhatvan.

Behunyta egyik szemét. Pontra célzott. Cigarettát sodort. Ujjai feketék voltak a nikotintól. Rágyujtott Magának mondta:

— Még ha latifundiumok volnának. A tisztviselőket gerincen törték. Most ti következtek. Kis egyházi földjeinkkel. Tizenöt-husz holdak. Végül az iparosok tünnek majd el és a magyar földmivesek.

Kinézett az ablakon.

— A magyar rög meghalt. És ezt a temetést senki se látja.

Sokáig nézett az asztalra. Halkan kérdezte:

— Miért jöttél, Ádám?

Gazdám kivette a tiszteletes kérvényét. Átfutott rajta. Az ajtóhoz ment. Valakinek köszönt. Kiszólt.

— Te, Károly!

A vaksi ember odadöcögött. Átadta neki az irást.

— Válaszoljátok el. Ugyanazt.

Visszajött.

— Mondd meg szóval is az öreg Gábornak. Az

iskolánkat ne engedje, ne engedje, ne en-ged-jé. Ha nincs pénzök, induljon kéregetni. Kolduljon! Koldulja össze azokat a filléreket, mert ha az iskoláink is elvesztek, minden elveszett. Értsétek meg, ez az utolsó sánc! Magyar kenyér már nincs. Ha ezt is beveszik, magyar szó se lesz. Akkor ránkcsapták a koporsófedelet.

Fel-le járt a szobácskában. Izgatott volt. Bajuszát rágta.

— Te visszamész most?

— Nem, én Pestre megyek.

A kis embernek összecsuklott a válla. Feje félrebillent. Fekete szakállába mormogta.

— Ez is elmegy.

— Rövid időre megyek, — mondta gazdám. — Utlevél van a kezemben.

A kis ember felfigyelt. Érdeklődés sugárzott át a szemüvegen.

— Végre egy, aki vissza is jön.

Az ajtóhoz ment, feltolta a szemüveget, szétnézett.

— Laci, kérlek!

Testben és lélekben kiegyensulyozott, borotvált képü ur jött be. Szemüveget viselt. Mikor ránéztem, az jutott eszembe, hogy a habitusát mindenki maga szerzi meg. Rendkivüli nyugalom volt ennek az embernek minden lépésében. Meglátta gazdámat, megismerte, összeszoritott, keskeny szája félre nyilt, kezetfogott vele.

A kis ember gazdámra mutatott szemüvegével.

— Ádám kimegy Pestre. Mit szólsz hozzá? Kivihetné a levelünket. Ki kell már juttassuk valahogy azt a levelet a konventhez. Meddig maradsz kinn, Ádám?

— Nyolc-tiz napig.

Gazdám szemére néztek. A kis ember halkan csettintett. Félszemmel célzott. Megcsóválta fejét.

— Csak ő kaphatott utlevelet. Mit szólsz Laci a levélhez?

Az akta előkerült. Vastag szemhéjak megmozdultak. Ős nyugalommal tartotta a papirt maga elé. Az

asztal lapjához támaszkodott. Nyakát kurtán görbitette. A papirt letette. Jellegzetes mozdulatot tett fejével. Hangjában nemesfémek ötvözete csengett.

— Ebben a formában nem tartom helyesnek. Azt hiszem, elég lesz, ha csak a legszükségesebb marad benne. A közalapi segélyek, a nyugdijintézet és hogy milyen alapból pótoljuk a hiányzó iskolasegélyeket. Egyebet semmit. A határon kellemetlensége lehet.

— Ezt a külföldi akciót nem gondolod?

— Nem! Nekik is kell legyen annyi eszök. Azt is kell tudják, hogy ebben a nagy elszigeteltségben mi is kezdünk valamihez.

A kis ember átadta a levelet.

— Légy jó, dolgozd át az egészet. A többiek megjöttek?

— Még nincsenek itt valamennyien.

Kiment. Azon törtem a fejem, hogy lehet valakinek a járásában ennyi jellem. A kis ember cigarettát kinált.

— Mindjárt kész lesz. Légy szives, juttasd el valahogy a konventhez. Mondj el mindent. Mondd meg azt is, hogy kiküldöm külföldi embereimet, mihelyt lehet. Hátha a protestáns egyháznak valamit segitenek. Mondd el Ádám ezt a nagy szerencsétlenséget.

Gazdám azt válaszolta, hogy mindent elmond, amit csak tud. Persze, ő semmit sem látott. Csak annyit mondhat el abból a tengerből, amit maga körül olykor megérzett. De talán ez is elég lesz. Talán megértik ezt a rettenetes nyomoruságot.

Lépések kongtak. Valaki a lépéseiben is belesüritette magát. Az irat kész volt. A kis ember feltolta szemüvegét. Összehuzott szemmel nézte az iratot. Csettintett.

— Ird alá, Laci.

Ha jól láttam, Laci szokatlanul nagy R-et vetett. Apró betük következtek. A vastag szemhéjjak ujra leereszkedtek. Befelé nézett. Ceruzát vett a kezébe. Csontfelét állához tette. Röviden a papiron játszott vele. Ugy láttam, kacskaringókat irt le. Talán betük

voltak. De lehet, hogy csak játszott, ez nyilván szokása volt. Gazdám a levelet eltette. Elbucsuzott. A kis ember megjegyezte, hogyha választ nem hoz, tudni fogja. Ebben az esetben egyházáért el kell határozza magát az utolsó lépésre. Kikisért bennünket.

A nagy szobában többen voltak. Csak egy fiatalembert figyelhettem meg. Csikos nadrágban volt és mosolygott. Vörhenyes, angol bajusz, a mosoly arcára fagyott. Mellényzsebéből fekete szalagon aranypénz fityegett. Hüvelykét gomblyukába szurta. A kis emberhez lépett, előrehajolt.

— Méltóságos uram, a montpellieri...

A kis ember türelmetlen mozdulatot tett. Tüstént visszament szobájába. A fiatalember körülnézett. Ezt mormogta:

— Fait accompli.

Ugylátszik Franciaországban tanult, erre még emlékezett. Vette kabátját, magasra emelte testes orrát, sértődötten elment. Lehet, hogy gyomorbaja volt és senkit sem szeretett. Az ajtóban szinte beleütődött a besztercei tiszteletesbe. A tiszteletes mosolygott, vállat vont, szerte-szét hajlongott, gyermekszemével mindenkit felkeresett, átadta az utlevelet, visszakapta a zálogot.

Kimentünk az állomáshoz.

A perrónon ácsorogtunk egy darabig. Gazdám a teremőrt hangjáról megismerte. Jegyet váltatott vele. Két helységnevet emlegettek, de csak a Biharpüspöki névre emlékszem. Mindjárt berontott egy vonat. Valahogy mi is felfértünk. Füttyöt hallottam, egymásra buktunk a kocsiban. Darabig rángattak, ezen a vonalon már az államvasutak jártak. Szemügyre vettem utitársainkat.

Egy hölgy és egy agyonborotvált ur csöndesen viselkedtek. Ugy emlékeztem, mintha valahol láttam volna már őket, vagy legalább fényképeiket. Egy szőke földbirtokos két bőröndben cipelte, amit meg-

mentett. Valahonnan a Maros mellől jöhetett. Két fiatalember diskurált még a fülkében. A hosszu ut szénporos zsiradékától voltak terhesek. Egyébként is hamvas-varjakra hasonlitottak, ötven lépésről károgtak, hadonásztak, valahonnan a Balkán végéről jöhettek, nagyon jókedvüek voltak. Kibeszélhették magokat, mégis meg kellett tudjuk, hogy kicsodák, öt perc alatt. Nagyváradra mentek. Egyik pénzügy-, a másik kereskedelmi iskola-igazgató lesz. Ugylátszik, képesitve voltak, mert gyakran ránk néztek és többször hangsulyozták, hogy jól ismerik a négy alapmüveletet. Egyik végignézte magát.

— Csak egy a bökkenő, — mondta. — Az éjjel sem aludtam miatta. Mondd! Milyen ruhát kell viseljek, ha pénzügyigazgató leszek?

A másik kacagott.

— Bolond vagy! Nem leszel, hanem vagy! Bemégy egy ruhásboltba! Na! Az ember feltalálja magát. Egyszerüen kérsz egy pénzügyigazgatói ruhát.

Biharmegye pénzügyeinek vezetője megnyugodott. Hátradőlt, körülnézett, képzelt pénzügyigazgatói ruhájában feszengett.

A vonat rohanva ment, fák, falvak, hegyek omlottak vissza. Nem tudom, miért siettünk annyira. Ugy tünt fel, mintha a kocsikban olyan terü lett volna, amitől valakinek sürgősen meg kellett szabadulnia. Emelkedőben voltunk. Megebédeltünk. Táskánkból gazdám két nyers tojást ivott, én sonkaszeletet ettem kenyérrel. Julika rendezte igy el.

Bejött a kalauz. A jegyeket kérte. Tőlünk ötöt kapott. Az igazgató urak mellényzsebükbe nyultak. Odaadtak száz-száz koronát a kalauznak. Tovább beszéltek. A kalauz a pénzre nézett. Keveselte.

— Nem elég.

A pénzügyigazgató rászólt:

— Takarodj innen. Galactól idáig titeket már ötször kicseréltek. Azt kivánjátok, hogy folyton fizessek?

A kalauz zsebrevágta a pénzt. Továbbment. Mindjárt hallottam, hogy vontatva kiáltja:

— Huedin.

A földbirtokos kinézett az ablakon. Megszólalt:

— Ugylátszik, Bánffihunyad.

Rángattak, tovább rohant velünk a vonat. Falvak tárultak elénk. A falvak megváltoztak. A borotváltképü ur ezt sugta partnerének:

— Kalotaszeg.

Dombok, fák, hidak, uj falu következett. Ablakok nyiltak ki. Minden ablakból integettek. Mások is kinyujtott karral, egész testtel lendültek utánunk, arról a helyről, ahol munkában értük őket. Asszonyok, férfiak, öregek, nagyok, gyerekek. Integettek, integettek, integettek. Miért integettek? Három gyerek, háromszin ruhában miért szaladt össze? Összefogódzva a szinek mit jelentettek? És ezek a falvak miért hasitották szét ágylepedőiket? Vásznakon minden kis ház előtt iromba betük integettek: Isten veled, Isten veled, Isten veled!

A mozdony lihegve rohant előre. Fekete héjják, vastag füstkarikák csaptak a képére. Ugylátszik, erősen fütöttek. A kocsiban három ember sirt. A hölgy arcáról sok festéket mostak le a könnyek. Könnyei peregtek, az ablakra ejtette kezét. Integetett.

— Kalotaszeg, Kalotaszeg, Isten veled, Isten veled!

A kékesre borotvált ur szégyelte a könnyeket. Talán mert ezek igazi könnyek voltak. Arcáról ezt olvastam le:

— Egy országot egy — darab kenyérért!

A földbirtokos arcára szoritotta zsebkendőjét. A zsebkendő megtelt.

Miért sirtak ezek? Ugy sirtak, mintha örökre elvesztettek volna valamit, ami kimondhatatlanul drága volt és amit halálosan szerettek. Gazdámra néztem. Semmit sem látott, de megérezte a hulló könnyeket. Tudta, miért peregnek. Ezek itt uj hazát keresnek. Arca grimászokat vetett.

Szük völgybe kerültünk. Alagutakon mentünk át. Egy állomáson két név esett a fülembe. Mielőtt megjegyezhettem, a földbirtokos az ablakon át kezével

az oldalra mutatott. Az oldalon két paraszt csuklott görnyedten a rögökre. A birtokos ezt mondta:

— A tavalyi bontás itt-ott kisarjadt még, ha tüzet raktak is felette. De a két-, hároméves törésben már kipusztultak a gyökerek.

A kocsik erősen megrándultak. Elvágtattunk. A nagy aratás két szerencsés szüretelője a takarékpénztár, a szeszgyárak és egy szálloda jövedelmét osztotta fel. Egy üveghutát is nagyon emlegettek. A hegyek elmosódtak. Nagyobb állomásra futott a vonat. Valaki hangosan okádta:

— Orádea.

Váradra érkeztünk. Mozdonyt cseréltek a hátralevő pár kilométernek. A régit tulerőltették, ezzel sietni többé már nem lehetett. Tovább mentünk. Végtelen sikság ölelt a mellére. A vonat megállt. Szuronyerdőtől voltunk körülvéve. Hodályba lökdöstek. Megkezdődött a vámvizsgálat.

Alacsony pultra teregettük holminkat. Marcona vámőrök özönlöttek el. Olyanok voltak, mint vérebek, ha velök vért szimatoltattak. Szavak hullottak.

— Ennyi ruha!

— Nincs egyebem. Csak ez a kis fehérruha.

— Két rend. Férjes asszony maga?

— Szinésznő vagyok.

— Ugy? Két rendet vihet. A többiért vámot kell fizessen. Odabent van egy díványunk...

A fal mellett más asszonyt nyaggattak.

— Mit visz ezen kivül?

— Nincs egyebem.

— Ne tagadja. Kell legyen még valamije. Ennyivel senki sem indul el.

— Nincs kérem egyebem.

— A testén kell legyen!

— Nincs.

— Emelje fel a szoknyáját.

— De kérem... Istenem... Emberek maguk?

— Kuss! Emelje fel!

— Tessék.

— Még feljebb.

Az asszony összeesett. Mindenki reszketett. Egyik véreb kidobálta táskánkból a sonkaszeleteket. Tenyerén latolta a tojásokat.

— Ezekért vámot fizet.

Kezébe vett egy pár cipőt. A talpakat nézte.

— Ez nem volt viselve.

Gazdám megkérdezte, hogy milyen tárgyra érti ezt.

— Maga vak? Ezt a cipőt csak szemszurásból huzta fel.

— Lehet, hogy nincs széttaposva — mondta gazdám —, de nem járhatok folyton egy cipőben.

— Ne hazudozzon. Mondja meg, hogy ki akarta sinkofálni ezeket a cipőket. Tudjuk, hogy a nyomorultaknak odaát cipőjük sincsen.

Kivett a táskából egy necesszert. Gazdámra nézett. A pult alá dobta. Egyik cipőt talpához illesztette.

— Talál, — mondta és a cipők is a pult alá kerültek.

— Ezekért a tojásokért pedig vámot fizet. Tizenhárom tojás, husz koronájával, ötszáz korona.

Valaki ezt kiáltotta:

— Négy lépést hátra. Levetni a cipőket. Testmotozás lesz. Ha valakinek dollárjai vannak, adja ide őket. Most még kap félárfolyamot érte...

A cipők lekerültek. Mindenki tántorgott, az emberek támogatták egymást, senki sem akart leülni a földre. Harisnyákban ácsorogtak a cipők előtt egy darabig. Egy vámőr szabályos dikicset tartott kezében. Több cipőt felfeszitett, talp alá dugta ujját, kiváncsian belenézett. Pénztárcák kerültek elő, papirok, fényképek, némi pénz hullott a földre. A jegygyürük vám alá kerültek. Aki nem akart megválni tőle, ezer koronával kellett megváltsa darabját. A nők kezökbe temették arcukat, vonaglottak az idegen, szennyes ujjak alatt, görcsösen felzokogtak, néhányan elájultak.

Ezen is átestünk. Széles képpel hivatalnok ment el mellettünk. Lapos, kék sapkájára aranyzsinór volt kötve. A vámfőnök lehetett. Ránk nézett

— Vegye le azt a szemüveget.

Gazdám levette. A főnök valami drágakövet sejtett mellette. Csalódottan tovább lépett. Visszafordult, észrevett.

— Magáé ez a kutya?

— Az enyém.

Visszatért. Darabig fürkészve méregetett. Szétnézett. Intett a többi pribéknek

— Gyertek csak ide.

Többen odajöttek.

— Meg kell emelgetni ezt a kutyát. Már hallottam ilyet. Hátha aranyat nyelettek vele.

Kerülgettek, próbáltak megfogni, szemembe néztek, nem mertek. Gazdám vállat vont.

— Lehet, hogy megfizethetetlen ő nekem. Aranyból van igy, ahogy látják. De arany nincs benne egy uncia sem.

Többen csóválták fejöket. A főnök legyintett.

— Lári-fári! Mindenki hazudhatja ezt. Nekem első a kötelességem. Az irásaiból ugy látom, visszajön, bár... Hagyja itt a kutyáját.

Vak félelem rázott. Gazdám megsimogatott.

— A kutya elpusztul, mihelyt én távol leszek. De ettől eltekintve, tehetetlen vagyok. Tapodtat sem mehetek nélküle. Ha gondolják, itt maradok vele pár napig. Ellenőrzésre.

A főnök arcából azt láttam, hogy gazdámat nagy szamárnak tartja. Segédeivel szó nélkül továbbment. Mindenki felhuzta cipőjét. A szétdobált cók-mókot ugy ahogy összegyüjtötték. Sok künn marad, gyürött állapotban nem ment a helyére. Egy vámőr fejével integetett a szinésznőnek. Valaki gazdámhoz lépett. Ezt sugta fülébe:

— Ötezer korona.

— Mit mond?

— Azt, hogy ötezer korona, ha a kutyát vinni akarja.

Kis szobába mentünk. Tényleg volt benne divány. A jegypénztár előtt menet, a tolongásból ez csapódott még hozzám:

— Persze, hogy magyar szerelvény. De van még két kilométer a határig. Sohasem leszünk tul rajta, amig egy fillér...

Kinyilt az ajtó. Gazdám fizetett értem ötezer koronát. Nagyon resteltem, hogy ennyi bajt szerzek neki, felötlött, vajjon nem volna-e jobb nekünk meghalni?! Szuronyerdő közt taszitottak egy szerelvényig. A kocsik kopottak, de tiszták voltak. Észrevétlenül surrantunk tovább, a hanyatló nap nyomán. A vonat búgott, valamit tétovázott, a sikság előtte állt, mint nagy tü szivébe szurta magát.

A kimerültség álomba nyomott. Egy nagy állomáson gazdám magához kéretett egy hivatalnokot. Kihajolt az ablakon, odaadott egy kartonlapot.

— Kérem, legyen jó, adja fel ezt a táviratot.

A hivatalnok elvette a lapot, belenézett, tisztelgett:

— Azonnal továbbitom.

Sarkonfordult. Hordár sietett arra, egyszerre lépett a hivatalnokkal, gazdám nem vette észre, hogy a hivatalnok is eltünt az állomás irányában. Tárcájából pénzt vett ki. Kinyujtotta az ablakon.

— Ebből kifutja?

Kislány érintett kezéhez poharat.

— Artézi, de csak két korona.

Gazdám visszaült a padra. A szomszédban lépések döngtek. Az ajtót valaki berugta. Sastollas föveg volt rajta, felelőtlen különitmény volt, szétnézett, sziszegett:

— Itt sincsenek.

Meglátott minket, gazdámat megszólitotta.

— Nem láttak itt kérem zsidókat?

Gazdám azt felelte, hogy rég volt, mikor az emberek között ő különbséget tett. A föveges dühös lett, jobban gazdámra nézett, bosszusan továbbment. A szomszédban hallottam, hogy ismételte:

— Nem láttak itt kérem zsidókat?

A vonat továbbment. Esteledett. Gazdám kihajolt, a napot kereste. Érezte, hogy a nap már lement. Eltelt vagy két óra. Messziről valami derengett.

Megérkeztünk.

Mindenütt lámpák égtek. Boltozatos üvegtető alatt álltunk. Mindenki egy kormos üvegfal felé sietett. A falban villanyóra világitott. Többen ránéztek. Az óra alatt volt a kijárat. Nagy zaj volt, többen meglöktek. Gazdám feszülten figyelt. Várt valakit, de senki sem érkezett.

— Ugylátszik, nem adta fel.

Hordár után kiáltott. Valahonnan előkerült egy.

— Hányas maga?

— Nyolcvankettős.

— Van még vonatja?

— A ceglédi jön be egy negyedóra mulva.

— Eléri. Vigyen el minket a negyvenhatos megállóhoz.

Elvette a táskát.

— Tessék csak utánam jönni.

A falban lámpa volt. Megnézte alatta a táskát. Láttam a sapkáján, hogy a számot forditva mondta. Gazdámra nézett, a kijárat felé tekerte nyakát.

— Erre tessék, — mondta hangosan és zaj nélkül eltünt a vágányokon. Megálltam. Gazdám belém ütődött. Figyelt.

— Hol van?

Kiáltott:

— Nyolcvankettős hol van?

Várt. Bosszusan mondta:

— Wotan! Hozd vissza azt a táskát. De a gazembert ne bántsd.

Fékestől vetettem magam utána. A nyomorult a vagónok közt bujkált. Felboritottam, visszavittem a táskát.

— Jól van, Wotan. Menj csak a többi után. Vigyázz, ez is beteg ország, nem gyógyultak ki még mindannyian.

Lépcsőhöz értünk. A zaj rendkivüli volt. Nagyon sokan tolongtak. A járda hullámzott.

— Balra tarts, — mondta gazdám. — Nem tudnád, hol van a negyvenhatos végállomás? Jártál te itt már.

A tömeg ritkulni kezdett. Mindenki abba az irányba tartott, hol legsürübbek voltak a lökdösések. Vaskerités mellett mentünk el. Egy nyitott ablakon át hallottam, hogy több asztalon levelet bélyegeznek. Az épület mögött állt egy negyvenhatos. A kalauz, mint egy csónakba, besegitette gazdámat, körülnézett, megsimogatta fejemet:

— Mindegy.

Gazdám két vonalat kért. A kocsi kétszer csengetett és himbálni kezdett. Gyorsan mentünk egy csuf, sötét uccán. Balra, fal mögött vonat jött szembe. Biztosan a ceglédi vonat jött be. Többször megálltunk. Kanyarodtunk, még szükebb uccákon jártunk. Kiszélesedett helyen élettelen figurákat láttam. Ugy rémlett, mintha emberek volnának, de mégsem azok voltak. Emberek nem lehettek ennyire merevek és holtak. Tovább vágtattunk. Ujra szük uccán zakatolt velünk a villamos. Az ablakra kis térkép volt ragasztva. Csak most vettem észre, a csonka ország térképe volt odateritve. Négy sarka ki volt gyulladva. Ezeket a szavakat olvastam róla: »Voulez-vous quatre Alsace-Lorraines?« A kalauz kiáltotta:

— Lövölde tér.

Leszálltunk. A régi szép fasor kinyilt előttünk. Az este enyhe volt. A fák leveleztek. Az ablakok ki voltak tárva. Nyugodtan vittem gazdámat Félix villájába. Otthon éreztem magam. Jobbra, a tulsó oldalon valami cukrászda volt. Robajjal téptek fel rajta egy ajtót. Többen kiszaladtak a járdára. Ennyit hallottam:

— Legyen eszök. Hátha nem?... Tévednek! Ismerem őket.

Többen ezt kiáltották:

— Hallgasson! Az orrára nézzen!

Felgyürt gallérral fiatalemberek két boldogtalant ütlegeltek. Az egyik elesett. A másik kitépte magát kezükből. Ingujjban rohant a lutheránusok templomának. A Damjanich uccából vágtatva jött le egy villamos. Nekirohant, rávetette magát a pótkocsira. Az ugrás rossz volt, de azért ott ragadt. Szivósan

kapaszkodott a lépcsőbe, mint egy pióca. A villamos elrohant. Lecsüngő lábait a kövezet teljesen össze kellett, hogy roncsolja.

Gazdám feszülten figyelt. Nem látta egész tisztán a képet, annyit mégis kivett, hogy a földretiport, szerencsétlen ország tehetetlen és vak dühében a saját mellét tépte.

Sokáig csengetett a villa kapuján. Senki sem hallotta. Lehet, hogy aludtak, de az is lehet, hogy a tulajdonosok távol voltak és még nem jöttek haza.

*

Gazdám még aludt, mikor Márton a teát behozta.

— Maga ugy kényeztet, Márton, mint régen. Pedig sok mindenhez vagyok hozzászokva. Milyen idő van ma?

— Szép időnk van, nagyságos ur. Boldog vagyok, hogy kiszolgálhatok tőlünk valakit, a méltóságos ur soha sincs idehaza.

— Mondja csak, Márton! Biztosra várja?

— Sürgönyzött, instálom. Be kell fütsek a szobájába.

— Márton! Magán még mindig érzik az erdélyi szag. Miért nem bontotta fel az én táviratomat?

— Nem vagyok, instálom, felhatalmazva. Csak a...

— Ejnye! Rég van itt maga. De honnan tudhatta, hogy a kettő közül melyik a nagybátyám távirata?

— Az ember megérzi ezt, nagyságos ur, mikor a gazdája... Mindig tudom, instálom. Csak a méltóságos ur parancsait szabad felbontsam.

Márton tett-vett, gazdám kitakaritott ruháit megsimogatta. Deres fejét felém forditotta.

— Ugy látom, nem sok hust eszel. Az este nem gondoskodhattam rólad, de ezután minden nap hust kapsz. Itthon ebédel a nagyságos ur?

— Itthon, Márton. Nem fontos, amit nekem ad, de Wotanra vigyázzon. Lássa jól el.

— Ismer ő engem, instálom. Ha felkél a nagyságos ur, a fürdőszobában minden a helyén van.

Gazdám megfürdött. Lementünk a lépcsőn. Alapos sétát tettünk a ház körül. Minden helyén volt, csak a bőrszékek voltak nyuzottak, néhány értékes képet, butort is hiába kerestünk: hiányzottak. Egy üres vitrin felett kép lógott. Gazdám a vastag festéket tapogatta.

— Ezt a kis Rembrandtot vagy itt feledték, vagy lebecsülték.

Legyintett. Mormogta:

— Félix meguszta. De a nagyapa földjeit a világ összes Rembrandtja sem pótolhatja.

Márton ajánlkozott, hogy elkisér. Gazdám elháritotta. Azt mondta, tudja az utat és én jól hallgatok a kommandóra. Végigmentünk a fasoron, bejárót kaptunk a Ligetbe, jobbra tartottunk kanyargó utakon. Munkások csemetefákat öntöztek. Ugy bántak velök, mintha sebekre tennének uj kötéseket.

Sinekhez értünk. Villamos jött, megállt az uccakeresztezésen. A kalauz bekiáltott a kocsiba:

— Hermina ut.

Senki sem szállott le. A csengő csengett, a kocsi öklendezett és továbbment. Mikor az uton átvágtunk, gazdám rádobbantott a járdára.

— Itt, itt gyilkolták meg.

Hársfával szegett uccába léptünk. Sok üres telek tátongott, az elmult öt év alatt nem épitettek. A sarkon nagy, szürke ház, vakolatlan falaival hiába várta a tetőt.

Öreg ember csoszogott előttünk. Pecsétes kabátja térden alól ért, előregörnyedten elvesztett tárgy után kutatott, kopott táskát lógatott, középen esernyőt fogott. Félszeguszó halnak látszott. Lehet, hogy elvek embere volt. Valakiből ez buggyant ki:

— Né, éppen olyan, mint Bobi!

Lány volt, halkan nevetett. Gazdám megemelte kalapját.

— Bocsásson meg, szeretném tudni, hogy hol a huszone

— Éppen oda megyek. Tessék velem jönni.

Rám nézett, nagyon kis keze volt, megsimogatta a fejemet.

— Milyen szép kutya ez.

Gazdámra pillantott, összerázkódott.

— Háboruban volt?

— Ott.

— Hol sebesült meg?

— Flandriában.

Sóhajtott:

— Istenem, mennyi felé hurcolták el a mi katonáinkat?!

Elgondolkozott. Halkan hozzátette:

— Minden ország ismeri a sirokat, ahol a fiai vannak és tudja, mért vannak. Csak mi nem ismerjük és tudjuk a sirjainkat. Nekünk egy nagy, közös sirunk van: Európa.

Sarokházhoz értünk. Gazdám a hangot felitta. Bemutatkozott:

— Ki maga?

Szürke kis veréb koppant a járdára. Nem! Az embernek neve sem több, mint egy rongy ruha. Bementünk a házba.

Kifogástalan ur jött elénk. Gazdámra nézett, semmi sem kerülte el a figyelmét, pillanat alatt mindent felfogott és tökéletesen megértett. Átfutotta a kolozsvári levelet. Szeme az aláirást és a kacskaringókat fogta. Ezeket mondta:

— Az a körülmény, hogy Ön hozta ezt a levelet, teljes őszinteségre kötelez. Jobb, ha az ember tisztán látja a szerencsétlenséget, ha az már ugyis bekövetkezett. Ennek a borzasztó katasztrófának van egy jellemvonása. Senki sem tudja Európában, hogy mit jelent. Nincsenek tisztában vele. Nem állnak velünk szóba. Senki se hallja segélykiáltásainkat. Nem értik, hogy nem az ezer éven át vagdalt és marcangolt nyomorult testünk fáj, hanem a lelkünk megmentéséért küldjük szét segélykiáltásainkat a világba. A magyarországi református egyház megteszi azt, ami módjában van, amit emberileg ennek a gyürünek szét-

feszitésére tehet. Embereink egy szálig künn vannak a protestáns országokban. Éjt is nappá tesznek, de... az egy Hollandián kivül...

Odakünn csengettek. Legyintett. Megtörölte fejebubját. A földre nézett. Csendesen hozzátette:

— Nagyon félek. Hiszen ha ez a hétmillió magyar mind vándorbotot venne a kezébe és Európa minden ajtaján csak ennyit sugna be: mentsétek meg lelkeinket, — ebbe is évek telnének bele. És idő nincs, egy országhatár öt perc a trianoni békekonferencián. Elvették a Délvidéket, Nyugatmagyarországot, a Felvidéket. Testünk-lelkünk egyaránt szét van tépve.

Gazdám megrezzent.

A zömök, hideg ember kiegyenesedett. A szavai izzottak.

— De ez a megcsonkitott ország mégis rendbe fog jönni. Béna testével itt fog vergődni Európa lelkiismerete előtt, hogy ha egyszer felébred, jóvátehesse azt a hibát, hogy vak dühében egy ártatlan népet keresztre feszitett. De addig... addig tudniok kell, kérem, mondja meg Erdélynek, hogy rajta csak a mindenható Isten és a saját lelke segithet.

Gazdám felállt:

— Köszönöm az üzenetet Erdély számára. Erdély csak annyit mond, hogy két-három év alatt, az irtásban a gyökerek is kivesztek. Isten vele.

A zömök, értelmes ember meghökkent, sohase látott még irtást, csodálkozott, a képet vagy megértette, vagy nem értette meg. Kikisért a folyosóra, beszólt egy szobába:

— Kérem, Jolánka! Legyen jó, kisérje el a századost urat a villamos megállóig.

Mikor a sarkon jobbra fordultunk, nyugodt, mély hang szólalt meg. Az égzengés jutott eszembe. Magas, barna ember jött, volt valami a hegyek méltóságából benne, ami sehonnan se volt kölcsönkérve. Ezt dörögte:

— Jó reggelt!

— Jó reggelt, méltóságos ur, — mondta a lány.

Továbbmentünk. Gazdám mormogott valamit. A lány csodálkozott.

— Jé, megismerte! Egyébként nem csodálkozom. Lehetetlen őt összetéveszteni. Képzelje, csuf kampányt inditottak ellene, amiért különvéleményt jelentett be a zsidókérdésben. Ha ő se volna...

Legyintett.

— Senki se érti meg, hogy a megcsapolt magyar kálvinizmus kapuit miért nyitotta meg a zsidóknak. Nem elég, hogy reánktapostak, mi is szabdaljuk egymást. Maguk ezt nem tudják. Maguknál mindig más levegő volt. A zsidók még hagyján! De a klerikálisok ránk is csuful kárognak már. Rebesgetik, hogy ezt a szerencsétlenséget arra használjuk fel, hogy előretörjünk, mint a mohácsi vész után. Tessék erre jönni. Itt folyton jönnek.

A tulsó oldalra vitt. Az elhagyott járdára odaköszönt egy alacsony, fehérszakállas embernek. Napbarnitott, szeplős bőre, fekete pápaszeme volt, öreg feje reszketett.

— Jó reggelt, kegyelmes ur.

— Mi van itt magoknál, — kérdezte gazdám. — Ezek mind idejönnek?

— Igen. Rendkivüli ülés van. Próbáljuk felvenni a presbiteri világszövetséggel a szálakat. Hátha ők segitenek? Ez ma Magyarország külpolitikája. A külügyminiszterium nulla. De ránk se figyelnek, csak a hollandok. Egyedül ők támogatnak minket. Ó, ha tudná, milyen derék emberek ezek a hollandok. Tessék vigyázni, vége a járdának!

Uttesten mentünk át. A megálló mellett volt egy vak trafikos, egy illatszertár és egy központi tejcsarnok.

— Hova tetszik menni?

— A Ferenciek-terére.

Megsimogatott, jött egy harminchatos villanyos, ez jó volt, felültünk, a villanyos velünk együtt elvágtatott.

A Ferenciek-terén, a sarkon, vak koldus ácsorgott. Katonaruha volt rajta, gazdám surolta:

— A Szénássy üzletét keresem, kérem, ha ideje van, vezessen oda.

— Nem tudom hol van — mondta a katona —, én vak vagyok.

Egy cserkészgyerek odafigyelt, megfogta gazdám botját:

— Tessék velem jönni.

Boltba vezetett. Gazdám pénzzel kinálta a gyereket, de az nem fogadta el. Nagy kartonlap-rendelést csináltunk, kaptunk egy segédet, a segéd a megállóhoz vezetett. Mikor a kocsiban ültünk, gazdám fejemhez hajolt. Ezt sugta fülembe.

— Wotan! Nem nekünk való ez.

A körut sarkán a kocsinkban egy katona összeesett. Szeme kifordult, szája tajtékot vert, kezei ökölbeverődtek. Vergődött, csikorgó foggal bugyborékolt, habosan szürte:

— Hurrá, hurrá, hurrá.

Félrehuzódtak tőle. Valaki ezt mondta.

— Epilepszia...

— A háboruban szerezte...

A villamos továbbment, zsibvásáros uton mentünk fel. Alig volt kinyitva üzlet. Több kapu alatt láttam, hogy cipőfüzőt, sétapálcát, nyakkendőt és fogpasztát kináltak vételre. Tér sarkán ismerős uccába fordultunk. Fák voltak benne, elmentünk a magkereskedés mellett, hol gazdám régebben a magvakat szerezte be. A kocsi jobbra kanyarodott. A következő állomáson leszálltunk. Pár perc alatt otthon voltunk.

Ezen a napon gazdám ujra régi ezüstkészlettel étkezett. Ugy láttam, a mi készleteink voltak, amit az inas és a kövér szakácsnő elvittek. Vajjon, hogy kerültek ide? Én tisztán hust ebédeltem. Márton cigarettát hozott. Gazdám megkérdezte:

— Márton! Emlitette az este, hogy az öcsém kiment Irországba. Nem hallott arról, hogy mikor jön haza?

— Nem, nagyságos ur. Csak annyit tudok, hogy valami mozgalmak kezdődnek most ott el. Azokat ment tanulmányozni. Mikor elbucsuzott, a méltóságos

urnak azt mondta, hogy a jelentésekben az utolsó puskalövés is benn lesz. A méltóságos ur a lelkére kötötte Géza nagyságos urnak, hogy mindent erdélyi szemmel nézzen és mindent az erdélyi viszonyokhoz mérjen. Ugylátszik, instálom, fel akarják használni az ir puskalövések hangját Erdély megmentésére.

Gazdám hirtelen felkapta fejét. Mártonra nézett. Feje visszahanyatlott:

— Márton! Magának az anyja is székely kellett, hogy legyen.

— Meglehet, instálom. A méltóságos urtól hallottam egyszer, hogy egész Magyardécse székely-eredet. Az anyám décsei lány volt.

Kimentünk az erkélyre. Gazdám körüljárt. Faág hajolt le, megérintette. Sokáig babrált a levelekkel:

— Olyan, olyan, de mégse az. Az erdélyi falevelek egészen mások.

Ablakból, lila ruhában rászegeztek egy távcsövet. Gazdám megrezzent. Kezdem hinni, hogy ő is lát. Valahogy tompán, lefokozottan, éjsötéten, de — lát! Igy kell, hogy legyen! Leheveredtünk. Rögtön otthon voltam.

Fehér kutya jár a ház előtt. A kutya nagyon öreg. Szüköl, kapar, valamit keres. A terraszon fekszem az ajtó előtt, éberen rá figyelek. Minden fát megnéz, majd itt, majd ott tünik fel, mint egy kisértet. Valamit nyugtalanitó módon mindenütt keres. Vajjon mit keres? Miért teszi tüvé az egész ősi telket? Vak félelem ráz meg. Mintha kitépték volna szivemet. Most ébredek fel, Istenem, az este megcsókolta a fejemet, hiszen gazdám elveszett. Forró könnyek csurognak ki a szememből. A könnyek égetnek. Veszett láz ráz meg, fuldoklom. Istenem...

Sziréna mély hangja bugott a kapuban. Felébresztett. Itt van! Hát mégis itt van! Itt van mellettem. Megváltva vetettem magam gazdámra. Könnyeim záporként még most is ömlöttek. Korholó szavai ó be jól estek.

— Ejnye, ejnye! Mi van már megint veled?

A sziréna búgott még nehányat. Sohase felejtem el, amiért felébresztett. Félix érkezett. Márton a kapuhoz szaladt, segitett, hallottam, hogy jelentésében rólunk is megemlékezett. Félix ezt mondta:

— Végre! Csakhogy megjött az esze! Hol van?

Megállt, felnézett, tüstént bejött a villába.

Félix már öreg ember volt. Ősz szakállához huzta, sokáig simogatta gazdámat. Könnyei potyogtak:

— Csakhogy megjöttél. Csakhogy itt vagy. Csakhogy ujra itt vagy.

Márton az ajtóban állt. Könnyezni látta gazdáját, ő is pityergett. Megvárta, amig Félix elengedte gazdámat:

— György kegyelmes ur van itt. Bevezettem a könyvtárszobába.

Félix parancsot adott Mártonnak, hogy telefonáljon a menekültügyi hivatalba. Annyit, hogy megjött. Mégegyszer megsimogatta gazdám arcát:

— Nagyon sok dolgom van, Ádám. Genfből jövök mostan. Csak pár napig leszek itthon. Fárasztó ez már egy ilyen vén embernek, dehát muszáj. Nagyon tönkre akarnak tenni bennünket, Ádám. Aztán egy nyomoruságos teve még mindig sok szamár terhét birja. Na! Érezd jól magad s ami fő, legalább te ne gondolj semmivel. Mártont odaadom neked, boldogulj vele, amig jobban gondoskodom rólad. Tudom, sokat szenvedtél. Sok mindent kellett lenyelj tőlük. Ádám, bocsáss meg! Nem láttam más módot, csak azt, hogy nem törődöm veled. Éreztem, hogy igy kaphatlak fel leghamarabb.

Gazdám meglepő módon azt válaszolta, hogy egyáltalán nem volt mit nyeljen. Szenvedésről szó sincs, nem olyanok a viszonyok, amilyennek festik. Nem tudja, mások hogy vannak, de neki semmi oka sem lehet a panaszra. Azt hiszi, mindent felfujnak. Talán szánalmat akarnak kelteni, hogy hamarabb kenyérhez jussanak. Ami ellentét van, az nem jöhet szóba. Ami jövetelének célját és okát illeti, arról majd beszélnek. Megkérte Félixet, menjen le, miatta ne várakoztassa azt az öreg embert.

Félix fejet csóvált, zsebét tapogatta, hitetlenül nézett gazdámra. Lement. Hallottam, hogy a lépcső alján Mártonnal rövid beszélgetésbe elegyedett.

— Kivel beszéltél?

— Farkas titkár urral.

— Mit mond?

— Hogy azonnal jelenti őnagyméltóságának.

— Jó, Márton. Ha jön, azonnal! Érted? Egyébként állj egészen Ádám rendelkezésére.

Bement a könyvtárszobába. Márton feljött hozzánk, asztalkát tolt az erkélyajtóba, a kapu felé nézegetett, cigarettatöltéshez fogott:

— Ne tessék rossz néven venni. Jobban senki se tudhatja a nagyságos urnál. Itt azt beszélik, hogy az oláhok sok magyar családot felkoncoltak a forradalomkor.

— Nem igaz, Márton. Ki mondott magának ilyen marhaságot?

— Különbeket is mondtak, instálom. Plakátokon is olvastam. Hogy sok gyereket dobtak oltott mészbe, soknak levágták a nemiszervét és egymás szájába tették. Azt is beszélték, hogy a mi leányainkat tiz éven felül...

— Hallgasson, Márton! Hogy tudtak kitalálni ennyi őrültséget? Ha ilyet hall, mondja, hogy hazugság.

A kapuból csengettek, Márton elvágtatott. Gazdám felkelt, feje fölé emelte karját, nyujtózott:

— Ó, milyen ostobák! Azt hiszik, hogy az erdélyi ősfához igy nyulnak hozzá?! Még nem láttak körülárkolást.

A kapun szikár, barna ember jött be. Egyenes tartás, rőtt bajuszából szipka pipált. Kopasz, boltozatos koponyájával valakinek visszaköszönt az uccára. Mindjárt hallottam, hogy a könyvtár ajtaját becsukják. Eltelt egy óra. Gazdám megfürdött, átöltözött, csak a cipővel volt baj, alig talált Márton Géza cipői közül egyet, ami talált.

Esteledett, mikor a könyvtár ajtaja kinyilt. Torzonborz öreg csoszogott elő, óriási katonabakancsban.

Szemét nem láthattam. Azt hiszem, szemét még senki se láthatta. Márton rásegitett egy szürke tavaszi kabátot. A kabát gallérja ugy maradt, félig feltürve. Világosan láttam, hogy az öreg ur a kabátot első naptól kezdve igy viselte. Márton görcsös botot is adott a kezébe. Padlóra koppintott vele.

— Köszönöm, Félix. Utbaigazitásaid értékesek. Egy napot Zürichben töltök, kettőt Genfben. Azt hiszem, ez elég lesz. Ez az egyházi akció is kell hozzon valamit. Ugy gondolom, hogy már a jövő hét folyamán Angliában leszek. Még szerencse, hogy Lansing Tardieuvel szemben, ha lanyhán is, legalább fölemlitette sérelmeinket. Az emlékiratot, a statisztikai adatokat és a térképeket minden ismerősömmel megbeszélem. Ez időbe telik...

A szikár urhoz fordult.

— István! Csak itt volna legalább egy kis csend!

István szétvetett lábbal állt, kezét zsebbe süllyesztette. Szipkájáról hamu hullt le. Utána pillantott, tekintete rám esett. Két okos, meleg szem. Csak Erdélyben vannak ilyen szemek. Igy van, ő is közülünk való kell, hogy legyen. A szemek mélyéből ezt olvastam ki:

— A tegnap és ma elvesztek. De a holnapot nem engedem!

Visszajövet Félix telefonszámot mondott Mártonnak. Kisvártatva ezeket mondta kagylóba.

— Te vagy, Pisze? Szervusz... Igen, délután... Talán egy hétig. Nézd csak! Eleget tettem megbizásodnak. Amilyent gondoltál, olyant találtam... Nem mondhatnám. Már lemondtam róla, mikor eszembe jutott, hogy a Saint-Gervais-ben van egy órásiskola. Valami pályamü volt, alig tudtam kivárni, de itt van. Igen... Igen... Persze még nem tudod? Itt van! Igen... Igen, itthon van. Halló! Halló! Halló! Még beszélünk, kérem!... Na nézz oda!

Valami nyekkent a készüléken. Az emeleten egy csengő bizsergett. Félix ennyit mondott.

— Ádám! Azt hiszem, látogatót kapsz. Ha a távolságot jól itélem, félóra mulva itt lesz... Fiam, nem tehetek róla. De hiszen nem is tudod, hogy ki.

Egy kis örömöt, meglepetést, ilyesmit akar szerezni szegényke neked. Igen... Csodálom, hogy nem találod ki. Bianka. Vacsorakor a viszontlátásra!...

Tiz perc se telt s Bianka megérkezett. Ilyen ellenállhatatlanul, ilyen tele lélekkel csak ő érkezhet. A kapuban lebzseltem, nyakába ugrottam, ugy üdvözöltük egymást, mint régen. Csak most ötlött fel, miért hivja Félix Piszének. És ilyen nagy orral olyan édes arca hogy lehet valakinek? Arany haját megrázta.

Bolond ugrásokkal szaladtunk a hallba. Gazdám hátul a lépcsőn állt, Mártonnak adott utasitásokat. Mikor beléptünk, ennyit hallottam.

— Rögtön megmagyarázom, Márton. Nem végeztem még.

Mártonon láttam, nem tudja, menjen, ne menjen. Köszönt Biankának, valami sürgős látni valót talált a kandallóban, derékig eltünt benne. Bianka ugrásai lépésbe fultak. A lépések vontatottak voltak. Megfogta gazdám kezét, kezefejéhez dörzsölte arcát, mint régen:

— Istenem, Ádám! Mennyit szenvedtél!

Gazdám megrezzent.

— Honnan gondolod, Bianka?

— Mióta Laci nélküled jött meg, folyton éreztem. Igaz, hogy az ingóságok után elvették a földjeinket?

— Még nem. Ha visszajöhetnétek, nem vennék el. Mondd! Hol van Laci? Legalább ő nem jöhetne vissza?

Bianka a földre nézett.

— Laci, katona. Azt mondja, nem a mi földjeinkről van most szó. Erdélyt kell menteni. És ezt... ezt már csak fegyverrel lehet. Én mennék. De én mit tehetek? Anyámnak mondani sem merem. Lukács György az orákuluma. Tőle kap megnyugtatásokat. Azt mondja, hogy távollét cimén birtokfosztás nem lesz, mert a román törvényhozás nem kerülheti meg a nemzetközi jogszabályokat. Ádám! Mondd! Nem mindegy, hogy ott, vagy itt vagyunk? Ugy halljuk, tüzzel-vassal veszik a magyar földeket és mindent kipusztitanak, ami még ránk emlékeztet.

Kinyilt egy ajtó. Félix szólt ki.

— Gyertek be, gyerekek.

Gazdámék bementek. A küszöbre telepedtem. Félix küszöbét sohasem volt szabad átlépnem. Márton előbujt rejtekhelyéből. Ugylátszik megtalálta, amit a kandallóban keresett. Felcsavarta a villanyt, vacsorához teritett. Félix szobájából szavak verődtek ki. Annyit kivettem, hogy Bianka gazdámat valamire oktatja. Ennyit hallottam.

— Római számok. Nyugodtan reájuk tapinthatsz, ha ezt a gombot már lenyomtad. A mutatók kerek sinen járnak és a gomb után oldalt sem mozdulhatnak. Most lecsukom. Hallod? Zárom, megint jár. Nyitom, ismétli az órát és a negyedeket. Ádám! Ezt is szétszeded?

Nevettek, gazdám ennyit jegyzett meg.

— Finom mivü óra lehet. De miért nem vettetek egyszerübbet? Azért mondom... igen... azért, mert ezt szétszedni nem merem.

Csak én vettem észre, hogy szavaival félrevezetett, egyébtől tartott, mint amit kifejezett. Mikor a kapuban Bianka nyakába borultam, fejemhez szoritotta édes, szép arcát. Ezt sugta fülembe:

— Vajjon te meddig szeretsz?

*

Hid alatt csusszantunk át. A kölyök-gőzös alig vitt rajtunk kivül mást. Gyomrában valami duruzsolt, fel nem foghatom, minden miért remegett. Miért bizsergett talpam alatt a deszka. Nem találtam a helyemet. A partokat mérsékelt sebességgel huzták vissza. Balról fekete lovas léptetett. Elevennek tünt fel, jobban megnéztem, tul nagy volt, tulságosan halott is ahhoz, hogy élő legyen. A ló előre lépett, mégis hanyatt esett. Alkotója dimenzióban pótolta a hiányzó tehetséget. Amerre Biankával az utóbbi napokon jártunk, mindenütt láttam, milyen álság ez a müvészet. Vagy csak itt torlódtak össze a tehetségtelenek? Tulzsufolt palotát nézegettem. Vizbe süllyedt a lépcső,

szegény országnak gazdag házán még ebből a távolságból sem látszott fától az erdő. Hogy a szigeten a hajóra vártunk, gazdám Biankával a gyermekvédelemről beszélgetett.

— Mióta tart ez az akció, Bianka?

— Pár hónapja. Sokezer gyermeket megmentettünk már. Különös élményed lesz mindjárt. Vigyázz, köt. Még két megállónk van, Ádám.

A hajó könnyen parhoz ütődött. Két matróz trikóban kötéllel bibelődött. Rendkivül izmosak voltak, pallót dobtak a partra, megszaporodtunk nehánnyal. Két tultáplált kölyköt hozott egy nörsz, egy asszony hizlalt bulldogját cibálta fel a hajóra. A gyerekek szeplősek voltak, ajkuk vastag volt, itt sétáltak a gesztenyefák alatt, nagyon kimerülteknek látszottak. Hájt izzadtak, padra dobták magukat. A nörsz rájuk szólt:

— Aber schön, Kindi!

Tülkölést hallottam, hajónk rézsut kezdte szelni a vizet az Akadémia irányában. A buldog nyelvéről nagy gyöngyök pottyantak le a pallóra. Csapott pofáját unottan félreforditotta, rózsaszin hasát lihegés rázta. Gazdám a pallót piszkálta.

— Milyen arányban viszi őket a két állam, Bianka?

— Svájc is visz, Ádám. De a holland vonatok minden héten itt vannak. Zsufoltan mennek és csaknem üresen jönnek vissza. A holland szülők a gyerekek nagy részét a letelt időn tul is visszatartják. Sok érdekes dolgot mondott róluk Etel. Tőle tudom, hogy a holland városokban szegényebb szülők reggel leviszik kicsinyeiket a nyilvános parkba és csak délben, vagy este mennek értök. A gyerekekre mindenki vigyáz Hollandiában, mint egy kincsre. Rendőri szolgálat van szervezve, direkte a gyermekek védelmére. Jól vannak a mi gyermekeink ott, velök csak egy a baj. Ádám, el se hiszed! Időbe telik, amig Hollandiában a hust és a tejet megszokják.

Gazdám feszülten figyelt, nem értette, amit

Bianka mond, valamit még várt. Bianka halkan beszélt, a meleg szavak gazdámat elárasztották.

— Könnyfakasztó dolog ez, Ádám. A holland szülők folyton azt panaszolják, hogy legalább ismertessük meg kicsinyeinkkel a hust és a tejet. Majd ők folytatják aztán. Velök szemben a gyerekek eleinte bizalmatlanok, a fehér kenyeret is alig fogadják. A gyerekeink, még a hét-nyolc évesek se ismerik ezeket az eledeleket, Ádám! És itt erre se vagyunk képesek. Hogy szülőiknél legalább egyszer egyenek hust, tejet és fehér kenyeret.

Nem tudom miért, Bianka?

— Nem. Lehet, hogy a mi társadalmunk főbe van kólintva. Fásultan nézi, mit művel ez a távoli ország, hogy menti a mi jövendő nemzedékünket. Nem tudom, Ádám! Az is lehet, müveletlenek vagyunk, hogy minden máz rajtunk, hogy nem értjük, nem fogjuk fel teljes mértékben, milyen nagy, szép és egyetemesen emberi dolgot végez a holland nemzet, mikor megmenti a mi gyermekeinket. És ne hidd, hogy csak a vagyonos osztály csinálja ezt. Dehogy! Egy vargáról tudok, aki a saját nyolc gyereke mellé kilencediknek örökbefogadott egy ötéves magyar fiucskát. A gyerek ideje rég lejárt, többször vissza akarták hozni már, de holland apja megszerette, kilencedik gyerekének tartja, nem adja vissza. Etel azt mondja, a vargának két szobácskája van, a papucsokat a konyhában foltozza. Nálunk?

Utitársainkra pillantott.

— Kikötünk, Ádám.

A gépet leállitották, odaütődtünk, piszmogtak, hidat dobtak. A buldogos asszony végignézett, királynői tartással kutyáját rángatta, belibegett a Lipótvárosba. A két szeplős fiut is nógatni kellett. Nagyon ki voltak merülve, a pad lécezése belevágott a fenekükbe. Kétségbeesetten néztek az Arany János uccába. Egyik ráütött mancsával a német lány karjára.

— Dort wär's besser zu landen.

Ugylátszik fájt, hogy a hajó nem kötött ki házuk ablakába. Tovább csusszantunk a vizen. Hid követke-

zett. Két fiatalembert láttam sietni rajta. Valakit utólértek, térdéhez buktak, rögtön egy embert láttam kalimpálni a hidról a Dunába. Ennyit hallottam.

— Hollán!

A gépet visszaállitották, csónakot dobtak vizre, két matróz immel-ámmal utánavetette magát. Nem nagyon látszottak meglepődve. Az ember hátára esett, puffant, nagyon megüthette magát. A hid alatt bukkant fel. Mindnyájunkat a folyó árja vitt. A matrózok ránéztek, tanakodtak, valamit hozzánk kiáltottak. Nem tudták, kihuzzák, otthagyják. A kormányos rájok parancsolt, undorral csónakba huzták, partraindultak vele. Bianka megkönnyebbülten sóhajtott. Gazdám rátette kezét a karjára.

— Mi történt, Bianka?

— Borzasztó. Bedobták. Itt a főkapitányság tőszomszédságában.

— Valamit kiáltottak is, Bianka?

— Igen. Azt kiáltották: Hollán! Tudod, a terror alatt a budai láb körül a kommunisták a Dunába dobták a két Hollánt. Most azt hiszik, olyan kölcsön ez, ami visszajár.

Gazdám botjára támasztotta homlokát. Későre nyögött pár szót:

— Ó, milyen szerencsétlen ország!

A matrózok partralökték a terhet, visszajöttek, a gép ujra dolgozni kezdett, nekiiramodtunk a várkertnek. Gazdám sóhajtott.

— Mit gondolsz, Bianka? Nem volna okosabb, ha mind visszajönnétek? Ha senki se jött volna ki ide? Hisz az teljesen céltalan, amit Félix és a többiek müvelnek. Mit tehetnek ők ilyen állapotok közt? Képzelj a helyükbe két angol vagy amerikai állampolgárt. Ők nem tudják, hogy itt sohasem volt ez! Hogy csak most vesztettük el az eszünket! Mit használ minden erőfeszités egy ilyen kép mellett? Nem, Bianka? Ez az ország menthetetlenül elveszett. Külön kell védeni minden talpalatnyi földet, mindenütt, ahol csak lehet.

Bianka a királyi palotára nézett. Kezét rátette gazdám kezére:

— Ádám! Én rég érzem ezt. Ezért jöttem minden nap hozzád, mert... mert tudtam, hogy itthagysz minket. Senki sem sejti rajtam kivül ezt. Veled akartam tölteni ezeket a napokat, Ádám. Azt akartam, hogy megérezd... Én... ne haragudj...

Két szeme könnyben uszott. Olyan volt, mint két harmatos virág, ami sodró árba esett. Kinyögte:

— Ádám, én veled megyek.

Gazdám felrettent.

— Bianka!

Saját hangja megnyugtatta. Mosolygott, szemüvegéhez nyult, a tejfehér üvegeket levette. Biankára nézett.

— Látod, kis Bianka! Látod, nem lehet.

A nap hegytetőn állt. A parton árnyékba merültek a fák, a folyó roppant kebel volt, lágyan emelkedett. Bianka gazdám üres szemgödreibe vájta magát. Suttogta:

— Sokszor érzem, Ádám. Istenem, milyen furcsa ez! Azt érzem, hogy az anyád vagyok. A lányod is vagyok. Magadnak neveltél, a te teremtményed vagyok és mégis eldobsz.

Gazdám térdére ütött.

— Bianka, térj magadhoz. Ugy érzem, part jön. Mondok még azután valamit neked.

Árnyékba értünk, itt hüvös volt. Bianka remegett. Szőke ur szállt be, angol pipából pöfékelt, tartott valamit kezében, plakett volt, belemerült, az árkádok alól valamelyik szobrász lehetett. Tovább surrantunk. Gazdám Biankához hajolt.

— Bianka! Ha értékek azok, amiket gyerekkorod óta felszinre hoztam benned, el ugy se vesznek. Sok gyötrelmet okozott ez nekem. Időbe telt, amig vele rendbejöttem. Te is kell ezt tudd! A szánalom és a szerelem nagyon ellentétes érzelmek. Ne vágj közbe, Bianka! Nem erről van most szó. Ha otthonmaradtatok volna! Értsd meg, ha mindnyájan otthonmaradtatok volna. Ha ebben az orkánban mind otthonmaradtunk volna. Ha számitanánk még valamit. Ha nem morzsolhatnának fel. Ha nem dobhatnának félre. Ha nem

fojthatnának meg, Bianka! Akkor, akkor, akkor! De igy? Megritkultunk, könnyen elintéznek minket, könynyen eltemetnek. Nem hazudhatok neked is, Bianka, mint Félixnek, hogy hazajöjjenek. Az irtás minden képzeletet felülmul. Föld alatt és föld felett. Gyökereink elvágva, sorsunk megpecsételve, Bianka, nincs menekvés számunkra, nincs más, mint a halál. Ezért nem vihetlek el! Legalább neked élned kell! A te gyermekeid egykor magyarul beszéljenek! Ha az értelmük nyilni kezd, forditsd Kelet felé majd buksi fejöket és vésd a szivökbe Bianka, hogy ott messze, Keleten egy nép van eltemetve, az a nép, amelyből születtek, s amelyet azért fojtottak meg, hogy magyar gyerekek ott többé már ne szülessenek. Add ide Bianka a kezedet. Ugye megigéred?

Kezet fogtak. Gazdám megsimogatta Bianka arany haját. Bianka feje meghajolt, olyan volt, mint érett kalász. Örvénylő vizek sodrát érezte maga mellett, most tudta meg, hogy eddigi élete elveszett. A jövő életből csak az a nagy temető derengett felé, amit az imént pillantott meg, ami ezután az ő és az övéinek szivettépő igéretföldje lesz.

Parthoz ütődtünk. Merész hid ivelt a széles viz felett. A hid nagyvonalu volt és minden porcikájában nemes. Sárga kutyák kergették egymást, néha vonitottak és sürün csengettek. Lépcsőkön mentünk fel. A tulsó partról sokan jöttek, páran a megálló előtt állottak, a kocsik száma felé nyujtották fejöket. Balra ódon templomot láttam egy gödörben. Fuldoklott. Minden fejére nőtt, nem is értem, hogy az Árpádok korából ez az öreg bárka hogy maradt itt az uttest alatt.

Nem kellett várjunk sokat, csaknem minden kocsi jó volt az utunknak. Pótkocsiba szálltunk. Ugy vettem észre, a kalauz kedvetlen volt, az se vigasztalta meg, hogy jegyet értem is váltottak. Lehet, rendelet van, hogy kutyák nem utazhatnak. Csak akkor hajolt meg tisztességtudón, mikor Bianka gazdámra mutatott és a fülébe sugta:

— Hadirokkant.

Öreg ház előtt jártunk. A ház sarkán kápolna volt, egy kis harang lélekszakadtan csengett. Gazdám valamit mondott, azt hiszem, ezt az értelmetlenséget:

— Hirtenknabe. Hirtenknabe!

Megdöbbentem, szétnéztem, nem értettem, ebben a forgatagban hol sejt pásztorgyereket. Átvergődtünk egy széles uccakereszteződésen, vigabban mentünk, szerencsém volt, mert halálosan untam ezt a zsibvásárutat és kazár-népséget. Mikor a pályaudvar előtt leszálltunk, gazdám ezt mondta Biankának:

— Egész közel szeretném érezni azokat a gyerekeket, Bianka! Nem gondolod? Vehetnénk valamit szegénykéknek.

Helyben volt egy cukorkaüzlet, bementünk, én is kaptam Biankától egy szemet. Szappanizt éreztem, a cukrot észrevétlenül kiköptem. Az üzletben nem volt jobb. A pár kilós csomag után nyujtottam fejem. A boltos nevetett, óvatosan Bianka karjaiba tette a csomagot, mint egy gyereket:

— Igy tessék. A spárga is papiros.

Átmentünk a pályaudvarra. Az üvegcsarnokban a fal mellett sorban álltak szülőikkel a gyerekek. Mindnyájan sápadtak voltak, nagyon soványok, nagyon kiéhezettek. Sokan szárazan köhögtek. Csodálkozó kis szemükben lappangott valami, nagyon fáradtak voltak a szemek, valamit nem értettek, töprengtek, nem voltak gyermekszemek. Anyjok kiszikkadt mellétől elterelt haldokló bárányok voltak, nem tudták, hogy maradt a világon széttaposatlan legelő, hogy odaterelik őket. Semminek se örvendtek.

Törékeny lány jött hozzánk. Domboru, erezett homloka, szürke szemei voltak. Köszönt Biankának. Bianka ezt mondta:

— Nézd, Etel. Itt van Ádám. Megvárjuk a vonatot, addig szétoszthatnók ezt a kis csomagot.

Etel karonfogta gazdámat. Halkan beszélt, ezt mondta gazdámnak:

— Jöjjön, Ádám. Nem hallotta még a hangomat, de én jól ismerem, Bianka jól leirta magát. De hogyan csináljuk csak?

Szétnézett, kis kosarat vett észre egy asszonynál, elkérte, beleöntötte a cukrokat.

— Kezdhetjük, — mondta Etel és a kosárkát a gyerekek elé tartotta. — Keveset vegyetek, sokan vagytok, alig jut két-három szem egynek-egynek.

A gyerekek szó nélkül vettek, tolakodni se tudtak, voltak, akik a cukrokat kezökben himbálták, a cukrot se ismerték, azt hitték, szines kavicsot kaptak. Igazán nem voltak gyerekek, növésben visszamaradt haldokló öregek voltak. Gazdám megsimogatott néhányat. Arca elfintorodott, ujjait égették a kis koponyák, amelyek koporsó felé konyultak. Kinyujtott gyerekkart fogott meg. Olyan volt, mint a piszkafa. Megdöbbent.

— Istenem, Etel, hova jutottak. Mondja! Az Alföld! A Dunántul! A tizezer holdak! Nem szólalnak meg?

— Nem, Ádám!

Körülnézett. Az a kellemetlen benyomása volt, hogy itt is körül kell nézni, ha beszélnek.

— Ne vessen meg érte. Maga pár nappal ezelőtt jött fel Erdélyből. Hozzájuk tartozik. De maga erdélyi, maga szakitott időt, hogy ujjaival tapintsa meg a mi sebeinket. Az Alföld? A tizezer holdak? Ádám, azok nem jönnek ide! Azok zsebretett kézzel nézik, hogy a hollandok a harmadik országba hurcolják, azért, hogy az éhhaláltól megmentsék a mi gyermekeinket. Pedig ezek itt magyar gyerekek. Ha tudná, Ádám, hogy ég az arcom, mikor odakünn Hollandiában azt kell hazudjam, hogy itt nincs társadalmi osztály, amelyiknek ne volna koldusbot a markában. Szerencse, hogy a hollandok ezzel nem törődnek. Nekik csak gyerek kell! Mind több és több gyerek.

Alacsony, fehérszakállas ur jött utánunk. Simán járt, gépiesen ismételte:

— A holland szülők kétszázhatvanat visszatartottak. A harmadik szériából százhusz jön vissza, a névsort közöljük, ha bejön a vonat.

Elment mellettünk. Mintha urvacsorát osztana, ujra ezt mondta:

— A holland szülők kétszázhatvanat visszatartottak...

Valaki sóhajtott.

— Istenem, bár csak Tamáskát is ott tartották volna.

A sor elfogyott, sok cukor megmaradt. Jövet Etel osztogatta szét a sovány, kérő kis tenyerekbe a cukrokat. Közben érkeztek még a vonat fogadására nehányan. Lehet, hogy a főváros, az egyházak és a fontosabb társadalmi egyesületek képviselői voltak. Etel elköszönt. Ezt mondta bucsuzónak:

— Isten vele, Ádám! Csak magának mondtam, amit mondtam. Hollandiában is tudják, hogy Erdély szivesen megosztaná vele ezeket a vonatokat. A Bod Péter harangjai Erdélyben elnémulhatnak, de az erdélyi szivek Erdély lelkéért utolsó dobbanásukkal is kongatni fognak.

Messze járt, mikor gazdám ezt sugta Biankának:

— Nem tudod, miért emlegette Bod Pétert?

— Istenem, Ádám! Hisz ő is erdélyi. Dédunokája a nagy transilvanicusnak.

A vonat bejött. Özönviz előtti levegőt hozott magával. Az ablakból száz rózsás gyermekarc mosolygott ki a világnak. Összeszoritott öklöcskéjükkel hadonásztak. Csak később tudtam meg, az öklökben holland forintok voltak. Velök étkeztek, velök imádkoztak, velök aludtak, a hosszu uton tőlük meg nem váltak, amit a holland szülőktől utravalónak kaptak, árva szülőiknek hozták a holland forintokat.

Az ajtók le voltak zárva. Idős ur szállt ki, fehér köpönyeg volt rajta, azt hiszem, orvos lehetett. Iratcsomót tartott a kezében. Többen hozzásiettek. Igénytelen kis ember lépett szurós kifejezéssel eléje. Hosszu, fekete kabátot viselt és szemüveget. Igazitott valamit a szemüvegén, megszólalt:

— Mynheer!

Az idegen ur felemelte a kezét. A fal mellé mutatott, a dércsipte, fonnyadt gyermekarcokra. Ennyit mondott:

— Mynheer! sziveskedjék átadni róluk az irá-

sokat. Ezenkivül mozdonyt és pályát kérek egy vonatnak.

Átadta a kezében tartott papirokat, intett, az ajtók felnyiltak. Ott hagyta az urakat, feljött a perrónra. Valaki megszólalt:

— Milyen goromba?!

Tényleg neveletlen öreg volt. Csodálom, nem mondták azt is, hogy paraszt. Mikor a félholt gyermekek fejét simogatta, szeméből olvasatlan könnyek patakzottak.

A villamos megállónál gazdám megszólalt:

— Nem tévedtél, Bianka?

— Nem. Világosan láttam, a könnyei omlottak. Mit gondolsz, Ádám, róla?

— Azt, hogy toronymagasan állanak. Szeretném megtanulni a nyelvöket, itt nincsenek elegen, hogy megköszönjék nekik a könnyeiket. Egyelőre magammal viszem őket Erdélybe. Amig ilyen emberek vannak Európában... Bianka, könnyebb szivvel megyek majd haza.

Bianka el akart kisérni a Vilma-királynő utra, de gazdám akaratoskodott:

— Bianka, mondj bucsut Wotannak. Vonalat válassz, az átszállók veszélyesek.

Különös hangon mondta ezeket a közönséges szavakat. Bianka megrezzent. Világosan láttam, mi megy végbe benne. Egész életében csak gazdámat szerette. Kesztyüjén babrált, valamivel megnyugtatta magát, felsegitett, köszönt és elment. Gazdám ezt sugta fülembe:

— Nézd meg jól, lehet, hogy nem látod többet.

Keresztsineken döccentünk át, a villamos szük uccába futott. A lám[illegible] égtek már. Fehér rongyokban lányok rótták a járdát, mások a homályból hirtelen zsákmányra rontottak. Mindenkit megszólitottak, ugy láttam, itt a puszta kenyérért ment a dolog.

Kórház mellett vágtattunk el. Egy orvos ablakban állt, cigaretta volt a szájában, szondákkal babrált.

Perc alatt otthon voltunk. Márton jelentette, hogy

Félix a klubban vacsorál. Gazdám észrevétlenül elém tette vacsoráját. Kenyeret evett, némi sajtot, nehány hónaposretket, sóhajtott, átment a szalónba, kinyitotta a zongorát. Eszébe jutott, hogy a zongora le van hangolva. A hangoló nem jött, bár Márton már kétszer telefonált utána. Visszajött, sétált, mikor megérkezett, ezt mondta Félixnek:

— Nem mondtad nekem, mekkora itt a nyomoruság?

— Nem mondtam, fiam! A nyomoruság nő, ha hangoztatják. De te...

— Ugy van! Én nem látom, de mégis találkozom vele. Hozzámcsapódik. Csodálom, hogy ti... Félix, rettenetes lett az élet ebben az országban.

Bementek Félix szobájába. Szomjuság gyötört. Mártonnak valaki telefonált, mikor a kagylót letette, vizet kértem tőle. Kimosta tálamat, megcsapolta a falat, ezt mondta:

— Nélküle is tudtam, hogy szökni készülnek.

Megsimogatott, hozzám intézte:

— Legyetek nyugodtan, én is ott halok meg.

Visszatértem Félix küszöbére. Csöndes beszélgetésükből összefüggés nélküli szavakat fogtam el:

— Arról lemondtak. Ő is elismerte, hogy a debreceni kerületnek magyar etnikai karaktere van.

Félix Tardieut emlitette és egy vasuti fővonalat, aminek a kedvéért az Érmelléken százezer magyart odadobtak a románoknak. Sonninot, Balfourt, Lansingot ujólag hallottam emliteni, de őt se tulságos pozitivitással. Ezt hallottam még:

— Ugy kértek, hogy a béketárgyaláson legyen mit engedni. Álmukban sem hitték, hogy mindent megkapnak. Csak azért, mert a főbizottságnak nem állt módjában, hogy a Tardieu-ék által előterjesztett anyagot részletesen megvizsgálja. Értsd meg a gyalázatosságot, *it was not possible for the Council to carefully go over the whole work ot the Comittee,* tehát elfogadták Magyarország és Románia között az uj határvonalat.

Hallgattak darabig. Márton padlót vikszolt a szom-

széd szobában. Nem érdekelt ez a téma, a hallgatódzást se szeretem, Mártonhoz mentem és kikéredztem. Nem dobta le rögtön a papucsot.

— Mennyi bajod van, — mondta. Az ablakon szó nélkül kiugrottam. Pár perc mulva Félix ablaka alatt ezt hallottam:

— A belső törvényhozás tartozik deferálni a nemzetközi jog szabályainak. E miatt ne aggódj! Ha már érthetetlenül elmulasztottad is az átruházást, a birtok ugyse lesz préda. A trianoni szerződés 250. cikke imperative kimondja, hogy magyar állampolgárnak az elszakitott területeken fekvő javai, jogai és érdekei nem esnek lefoglalás, felszámolás, kényszerkezelés, avagy záralávétel alá. Ezt az elvet világosan érvényesitik a főhatalmak és az utódállamok között létrejött kisebbségi szerződések, valamint a trianoni békeszerződésnek az optánsokra vonatkozó rendelkezései is. Mindezekben ki van mondva, hogy a Magyarországtól elszakitott területeken birtokos egyének, ha megtartják magyar állampolgárságukat, optálnak, jogosultak birtokukat is megtartani s ki van mondva, hogy ezt a szabályt az utódállamok alaptörvény gyanánt kötelesek elismerni s hogy ezzel a szabállyal az utódállamok törvényei, rendeletei, vagy bármely hivatalos cselekményei nem ellenkezhetnek. Ádám, mindez azt jelenti, hogy a belső törvényhozás tartozik a nemzetközi jog szabályainak deferálni.

Gazdám köhintett.

— Mi lesz akkor, ha a román törvényhozás nem engedi intencióit ilyen apodiktikusan megállapittatni?

— Mi lesz? Ejnye, Ádám! Azt hiszed? Azt mondtad, nem olyan fekete az ördög. Ha mégis megtörténne és a román agrár-reform a nemzetközi jogba durván beleütköző intézkedése az ugynevezett távollevőket minden kártalanitás nélkül fosztaná meg birtokaiktól és ha ez az intézkedés Erdélyben csak a magyarokat sujtaná, akkor a magyar állampolgárok vegyes döntőbiróság előtt pöröket inditanak. Ezeknek a pöröknek ügye pedig már nem lesz egyszerü magyar-román kérdés, hanem a világ érdeklődésének

központjába kerül s a nemzetközi biráskodás elvi kérdésévé és a nemzetek szövetségének próbakövévé válik. Csuf pörök indulnának meg ebben az esetben, Ádám. És a jog és az igazság ereje győzni fog. Ha másként nem, — fizetni fognak.

Macska ugrott át a szomszéd telekről. Éjszaka volt, szeme mégis ragyogott, az irigy zöldes fény kinzott, mielőtt nyakoncsiphettem, észrevett, eltünt, utána csak a vadszőlő levele repdesett. Kevéssel utóbb felmentünk szobánkba. Gazdám kilincsre tette a kezét. Várt, nehezen lélegzett, fel volt indulva, ezt sóhajtotta:

— Azt hiszi, hogy a nagyapa birtokának van ára.

Fáradtan járkált a szobában, az erkélyen sokáig állt, megkereste a faágat, megérintett egy levelet, babrált vele.

— Mennyivel más, — mondta és bement. Keresgélni kezdett, de semmit sem talált. Kinyitotta a fürdőszobát, bosszusan parancsolta:

— Wotan! Nézz utána, hova az ördögbe tette Márton a ruhát?

Hozzávittem a táskát. Kedvetlenül ennyit jegyzett meg:

— Ugylátszik, már te is elvesztetted az eszed.

A táska után nyult, a táska sulyos volt, megemelgette, minden ruhája benne volt.

— Ejnye, — mondta és a táskát kinyitotta. A fehér ruhát megtapogatta, az ingek, nadrágok ki voltak mosva. Egy kis skatulyában tojást, konzervet, kétszersültet talált.

— Ejnye, — mondta ujra és a táskát lecsukta.

Eltelt pár óra. Lenn a fák alatt ritka lépések kongtak. Valaki szakmányban járt, megállt, valahol halkan kaput nyitottak-csuktak, a járdán lépések visszhangzottak, más lépések voltak. A szoba sötét vizébe tej cseppent. Kezdtem megkülönböztetni a tárgyakat. Gazdám órája hármat ütött.

— Nagyon halkan járj, — sugta gazdám, mikor a szobából kiléptünk. Ugy vettem észre, ebből az édes, meleg otthonból tolvajok módjára szökünk.

Oldalszobába léptünk, keletre két ablak nyilt, gazdám egyiket kinyitotta. Figyelt, a táskát ledobta. Nem ugorhattam utána. Visszatartott.

— Te utánam következel. Nincs szükség rá, hogy véletlenül reád ugorjak.

Leugrott a táska irányába. Kissé balra azonnal utánaugrottam. Rózsatő állott közöttünk, szerencsénk volt, a karó felnyársal, ha egy arasszal összébb kerülünk. Gazdám fékre vett. Körülmentünk. Félix ablaka alatt megállt egy pillanatra.

— Nem tehetek róla. Hibás vagy, legalább a nagyapa tagját nem kéne áruba bocsássad.

A kapu előtt váratlan akadály ejtett kétségbe. Nem tudtam hirtelen, mit tegyek. Milyen bonyolult is velök az élet! Ugy kellett kijussunk, hogy senki se sejtse, de a kaput nem nyithattuk ki tőle. Ott feküdt előtte keresztbe. Gazdám nem látta, halkan biztatott:

— Mi van veled? Menj szépen előre.

Lehet, hogy örökre szamárnak tart, félrevezettem volna, de a kerités lándzsáin átmászni lehetetlen, nem is értette volna miért, hiszen Géza kulcsa ott volt a kezében. Botjával tapiskált előre. Beleszurt a szuszogó göngyölegbe.

— Mi van itt, — kérdezte. Nem mondhattam meg. A pokróc felébredt, megmozdult, megmondta ő, hogy kicsoda.

— Kezét csókolom, nagyságos ur.

— Ejnye, Márton! Mi az ördögöt keres maga itt? Csak nem rugott be az éjszaka.

— Nem szokásom, nagyságos ur. Csak nem akartam, hogy ugy menjen tőlünk haza...

— Mit beszél maga, Márton? Ki mondta magának ezt?

— Senki, nagyságos ur. Azaz a kisasszony is szólt ma este, hogy vigyázzak, mert a nagyságos ur váratlanul megy haza. De én már napok óta itt alszom a kapuban.

— Maga készitette elő a táskámat?

— Én, szolgálatára. Négyszer cseréltem ki benne a felvágottakat.

Gazdám válla összecsuklott:

— Honnan tudhatta?

— Háromszor szöktem én is haza, siheder koromban. Tudom én, mi ez! Pedig akkor jó világ volt. Nem mint most. Engedelemmel, aki olyan fából van faragva, mint a nagyságos ur, nem nézheti messziről a bajt. A szemét is...

— Jól van, Márton. A bátyám tudja?

— Nem tudom, instálom. A méltóságos ur csak annyit parancsolt, hogy ugy viseljem gondját, mint a szemem világának.

Gazdám megkönnyebbült.

— Azt hittem, Márton, fel akar tartani.

— Csak egy pillanatra, nagyságos ur. Ha jó volna! Ha adna valami csekélységet. Tetszik tudni... rendes ember voltam, az igazolásomra.

Gazdám a zsebét tapogatta. Márton megszólalt:

— Ne tessék félreérteni. Őrzök a kufferomban egy tincset, még kis gyerek korából. Mikor a borbély egyszer nálunk járt, akkor tettem el. Adjon nekem a nagyságos ur Isten nevében még egy tincset.

— Bolond ember maga, Márton, — mondta gazdám. Levette kalapját, odatartotta fejét.

— Itt van, Márton. Vágjon, amennyi csak kell.

Márton nyisszantott gazdám hajából.

— Kezét csókolom, a kisasszonynak kell elszámoljak vele.

A nap magasan járt, nagy állomáson voltunk, valaki jött, kényelmetlenül éreztem magam, erősen megnézett. Kiment, a lépcsőről fojtottan ezt kiáltotta:

— Ebben a kocsiban van.

Lépések jöttek, egyenruhás ur állt előttünk, valami államrendőrségi tiszt lehetett. Ugylátszik, ismerős volt, száján egyszerre gazdám neve csengett. Gazdám megkérdezte, hogy mit keresnek. A tiszt megmondta nevét, papirba nézett.

— Az országos főkapitány urtól egy távirat érkezett.

Gazdám meghökkent.

— Mi az ördög? Csak nincs parancsa, hogy letartóztasson bennünket?

— Szó sincs róla, százados ur! A főkapitány ur ugy intézkedett, hogy felhivjam figyelmét: az államtitkár ur autója itt van az állomás előtt. Negyedórája vár a vonatra, ha igénybe óhajtja venni, kényelmesen visszafordulhat.

Láttam gazdámon, hogy kényelmetlenül érzi magát. Azt gondolhatta, hogy igy jönni mégsem kellett volna. Ezt mondta:

— Ugy érzem, valami hibát követtem el, amit jóvá kéne valahogy tenni. De mégsem fordulhatok vissza. Ha egy gombot a mellényen... Mondja kérem! Nem jelenthetné azt, hogy nem beszélt velem? Nagy szolgálati kihágás volna ez? Nagyon lekötclezne vele!

— Nem tehetem, százados ur, — mondta a rendőrtiszt. — Körtávirat, szétment az összes Erdély felé eső vonalakra. Abból pedig, hogy az autó a szolnoki utat választotta, azt következtetem, hogy százados ur utirányát már a nyugati pályaudvaron megállapitották.

Gazdám azt válaszolta, hogy ebben az esetben nincs mit tenni, jelentse azt, hogy az intézkedést köszönettel tudomásul vette. Az utirányon azonban nem változtat. Az államrendőrség embere azt mondta még, hogy beszélt a soffőrrel. Arra az esetre, ha nem térnénk innen vissza, azt az utasitást kapta, hogy kisérje el a vonatot a határállomásig. Hátha meggondoljuk addig. Ha onnan se térnénk vissza, Félix nagyobb pénzösszeget adott át számunkra, legalább ezt ne hagyjuk nála.

Gazdám küszködött magával. Ezt válaszolta:

— Arra kérem, jelentésében emlitse meg a hálámat. Ennyi jóságból azonban csak egyet fogadnék szivesen. Nem szeretném, ha minden állomáson meg-

ismétlődnék ez. Legyen jó, értesitse a hátralevő kirendeltségeket, hogy a kérdés itt elintézést nyert.

Tovább robogtunk, nagy falvak, akácfák, kis állomások következtek. Minden állomáson Félix nagy szürke kocsija várt, a soffőr az ismerős szirénát búgatta, ezzel integetett. Hivott, intett, várt. Mi nem mentünk. Zöld mezőn fehér köveket, járőröket láttam. A kocsi az uton állt. Kendő lobogott az ablakból, a sziréna egyre búgott, búgott, búgott, Félix kocsija nem jöhetett tovább, a kis Magyarország elfogyott.

Szuronyerdőbe léptünk, hodályba tereltek, megkezdődött a vámvizsgálat. Kevesen voltunk, néhány külföldi, egy olasz misszió, egy angol ur, aki folyton jegyezgetett. Azt hittem, velök kivételt tesznek, de nem volt kivétel. Az olaszok lármáztak, köpködtek, mutogatták diplomáciai igazolványukat. Az irások nem számitottak. Egyik megadta magát, ugylátszik, északitáliaiak voltak. Ezt mondta:

— *E strano. Si ved Eche siamo sotto l'egemonia francese!*

Ez az ur a francia politikának nagy barátja lehetett! Az egyik őr meglátott, jó ismerősök voltunk, vigyorgott. Észrevételére gazdám figyelmeztette, hogy én is belföldi honos vagyok. Választ nem kapott. Az órába nézett, füléhez tartotta, üttette, fejét csóválta.

— Genève, — mondta csodálkozva. — Hallottam már ezt a nevet. Igen, de az egy vásári füzet. Micsoda turpisság lehet ez? Jöjjön be kutyástól a jegyzőkönyvezéshez.

Bianka órája áldozatul esett. A tétel ez volt: vagy én, vagy az óra. Gazdám szájkosarat tett rám és az órát elejtette. Azt hiszem, ezeknek a rablóknak utolsó fogásuk volt ez. Az olaszokon láttam, hogy nem hagyják annyiban a dolgot. Ha a minisztériumban is megtudják, hogy kapzsiságukkal milyen rémitő kárt csinálnak a román nemzetnek, éppen mert románok és ők is szeretik a nemzetöket, ezek a pribékek a sóbányák fenekén kell végezzék életöket. Az angol mindent hagyott. Szó nélkül mindent feljegyzett. Végre tovább engedtek.

Mikor felébredtem, esteledett. Holt vágányon vasuti kocsik hevertek. »Máv«-kocsik voltak, sarkukon a három nagy betü be volt meszelve. Mindjárt ismerős nyárfák következtek. A Szamos mellett álltak, varjak lepték el őket. A varjak szürkék és feketék voltak, olyanok voltak, mint régen. A meszelést, ugylátszik, eddig még elkerülték, nem is értem, ilyen szabadon, régi öltözetükben hogy repülhetnek még?! Átszálltunk. A következő állomáson beszélgetésre lettem figyelmes.

— Itt megy tönkre száz meg száz vagón. Motorok, dinamók, egész gyárfelszerelések. A tővisi állomáson is láttam egy nagy tömeget. Az alkatrészek össze-vissza cserélődtek.

— Mi a fenének hozták el Magyarországból, ha ugysem használják őket?

— Csak! Veri őket az eső, mióta onnan kijöttek. A rozsda megette, tönkrementek. Száz meg száz millió korona, azt hiszem Magyarországnak pótolhatatlan veszteség ez.

A levegőben motor berregett. Repülőgép körözött a hangárok felett. Nagy, szines szitakötőként leszállt a földre. A siklót rosszul vette, orra földbe furódott, a szitakötő bukfencet vetett. Valaki unottan legyintett.

— Minden nap összetörnek két-három ilyet.

Az állomásfőnöktől kereskedő jött ki. A szomszéd vágányon csukott vagón állt, ránézett, zsebét tapogatta, homlokát dörzsölte.

— Éppen azt ette meg, amit belőle reméltem. Most már vihetem.

Vasutas ballagott arra. Kalapács volt a kezében. Olykor lehajlott, a kerekek felcsengtek. A csukott vagónnál többször megütötte a kereket. Valakit hivott, vagy valamire figyelmeztetett. Jegyzéket vett ki zsebéből, a mész alól a kocsi számát betüzte.

— Ez a kocsi vissza!

A kereskedő hozzálépett. Verejtékezett.

— Mit beszél? Én már itt fizettem!

— Nem tehetek róla.

Rövid alku következett. Ennyit hallottam:

— Négyezer korona.

A kocsit bekapcsolták a vonatba. Tovább kanyarogtunk. A völgy kiszélesedett. Balra kastélyt, jobbra tág teret hagytunk el. Ez a tér egykor parforcevadászatok szintere volt. Ügyet rá most senki sem vetett, hiszen egy idő óta egész Erdélyben parforcevadászatokat rendeztek. Halali, zsiger, kapzsiraeresztés tombolt a kidőlt ország teteme felett.

A vonat végre megállt. Helyben voltunk. Ismerős hegyek tus-vonalai öveztek, ujra ezt a levegőt szivtuk, melynél nincs édesebb. Megkettőztettük lépteinket.

Mikor hazaérkeztünk, még innen volt éjfélen. A falu aludt, a pajták kitárt ajtaján barmok langyos melege párált ki, csendesen kérődztek, egy tehén a jászlán szarvát fente. Csak a paróchia ablakán láttam kipislákolni némi világot.

Moisa ébren volt, azonnal beengedett. Nem talált szavakat:

— Vártuk tegnap is, mióta elment, minden áldott este.

Mindjárt künn termett Julika. Nagyon sietett, megbotlott, a kanári kezéből szinte kiesett:

— Ó, a lábaim! Miért is nem vihetem, mint régen, az ölemben.

Elvették táskánkat, lesütött fejjel, szorongva követtek. Gazdám megmondta Moisának, hogy ok nélkül jártunk, nem hozhattuk el magunkkal Félixet. Moisa köhintett. A fenyők sarkán gazdám megállt.

— Mi történt magokkal, Moisa, azóta?

— Rendes dolog, instálom. Két komissió volt künn a mult héten, a földek végett. Három nyiresit a mienkek ujból agyonvertek. Sok áldozatja lesz még instálom, a legelőnknek.

A ház sarkán Julika szólalt meg:

— Nem tetszett hallani jövet semmit se?

— Nem, Julika. Mit akar mondani ezzel?

— Azt hittem, instálom, volt valami hangja, mit tettek Kolozsvárt a mi drága jó tiszteletesünkkel.

— Mit beszél, Julika, — kérdezte gazdám tor-

panva. Éreztem, mint ver gyökeret a lába. Julika sirni kezdett. Könnyet, szót keverve pergetett:

— Urasztalától hurcolták el, ünnep első nap. A volt jegyző hazajött, ünnepelt, eljött a mi prédikációnkra. Második ur-imádságnál elment. Csendőröket küldött a templomba. Azt mondták, lázitott. Az uri szent vacsorát osztotta, megláncolták, a palástot... ó, nagyságos urfi!

Gazdám Julika után nyult. Magához huzta:

— Maga ott volt, Julika?

— Ott voltam, instálom. A kenyeret magamhoz vettem, de a bort még nem.

— Nem azért kérdem, Julika. Emlékszik még, hogy a tiszteletes mit mondott? Miről beszélt a tiszteletes ur a prédikációban? Julika! Erre emlékezzék vissza!

— Emlékszem, instálom. Nem hallottam a szájából aznap egyebet, mint szeretetet. Egész idő alatt a szeretetről beszélt. Cseppentett méz volt a beszéde. Azt mondta, arra intett minket, hogy szeressük ezt a földet. Ezerszer jobban, mint eddig szerettük. Ugy szeressük, ahogy a mi édes megváltónk szeretett minket. Azt mondta, ha nem szeretjük ugy ezt a földet, ez a föld elveszett, sohase támad fel többet. Csak a szeretetről beszélt, instálom. És mégis... Istenem, Istenem...

Gazdám halkan ennyit kérdett:

— Mit tettek vele, Julika?

— Senki sem tudja. Szekérrel hozták Csata Dénesék a Fellegvárból haza.

— Itthon van?

— Itthon. De nem evett három napja.

Gazdám elengedte Julikát. Rámszólt:

— Wotan! Gyorsan a paróchiába.

Utnak a cintermet választottam. Ez rövidebb. Kis szél hajtott a hegyek felől egy felleget. A felhő nőtt, esetlen volt, valami szárnyaszegett, rossz égi tréfa lehetett. Fenyőről alvó madarak rebbentek fel. Itt telepedtek meg, sokáig vertek szárnyukkal, az álom

kiment a szemükből. Nem találták többé a helyüket. Nekik ez rossz tréfa lehetett.

A ház elé kerültünk. Fifi a küszöbön feküdt. Nyöszörgött. Rögtön láttam, hogy nagyobb baj lehet, ha már valamit ez az oktondi is érzett. A szobában gyér világosság volt. Eta a fal mellett ült, feje mellére csüggedt. Mikor beléptünk, felrezzent. Hozzánk lépett.

— Milyen szerencse, hogy megérkezett, — mondta suttogva.

— Alszik?

— Nem. Tegnap óta magánkivül van.

— Volt orvos nála?

— A körorvos volt. Össze van törve. Morfium injekciót adott, porokat küldött, de tegnapelőtt óta semmit sem vett be. Amig magánál volt, folyton százados urat emlegette.

— Vigyen hozzá, Eta.

A tiszteletes a sarokban feküdt. Volt valami jó benne, hogy gazdám hiába nézte. Megdöbbentő volt elkinzott, fehér feje. Jobb szemét nagy, kék folt vette körül. Ha jól láttam, a járomcsont be volt törve. Két keze a takarón hevert, valami a kezével is történhetett. Gazdám élesen figyelt, annyit kivett, hogy a tiszteletes él. Megszólitotta:

— Gábor bácsi!

A tiszteletes megrezzent, halott arca kissé felengedett. Ernyedt kezével a takarót simogatta. Nagyon halkan beszélt, álmodott, ezt mondta:

— Hányszor kell ismételjem ezt magának? A halhatatlanság gondolata a mi vallásunknak is sarkalatos tanitása. Halhatatlannak lenni azonban annyit tesz, mint a végesség kellős közepén egynek lenni a végtelennel és örökkévalónak minden pillanatban. Ne felejtse el többet!

A tiszteletes ujra összeesett. Gazdám a takarón heverő kéz után nyult, a csuklót tapintotta meg. Végigsimitotta a kézfejet. Megborzadt.

— Istenem, Eta! Hisz el van törve az ujja,

— Mondtam, százados ur. A belső sérülések... Az orvos lemondott róla.

A tiszteletes lassan felnyitotta szemét. Szólt, a szavak kétkedéssel voltak teleitatva.

— Ádám! Biztosan itt van maga?

— Itt vagyok. Az én hangomat hallja!

— Hallom. De ez nem jelent semmit. Eddig is többször tisztán hallottam a hangját. Mikor jött haza?

— Most érkeztem meg.

— Ugy! Milyen nagy áldás, hogy az ember néha tévedhet! Olyan jó utána, Ádám, egy érett bizonyosságra lehajtani a fejet.

Fejét gazdám felé forditotta, ismeretlen forrásból erőt meritett, kinosan köhintett.

— Legalább láthattam mégegyszer. Ettől féltem. Mit lehet itt tenni? Ádám, az ördög perli a bőrömet.

— Vannak fájdalmai, Gábor bácsi?

— Nem érzem már őket. De az nagyon fájt volna, ha nem jön haza. Nem tudtam meghalni miatta. Hagyakozni valóm van, Ádám.

Eta lehajtotta a fejét és kiment. Az ágy lábánál Fifi reszketett. A tiszteletes fejével erőlködött:

— Türje fejem alá a párnát, Ádám.

— ...

— Ugy, köszönöm. Milyen jó látni mégegyszer magát! Tudni, hogy maga itt marad. Az én időm lejárt, menni kell. Vigyázzon Ádám, magára marad a feladat. Ne hagyja el ezt a megcsufolt, pusztuló népet, a mi kiömlesztett, szétfolyó és sárbataposott drága vérünket.

Kis szünet következett, a tiszteletes gazdám arcára fürkészett.

— Eddig is pusztultak, Ádám. A jó Isten tudja. Napról-napra fogytak, vesztek, pedig a magyar állam... Hát még most, mikor az uj állam le-lesujtó, ádáz balkeze csüng a fejök felett. Ide már utánam senki sem jön. Nem élhet meg. Kenyere sem lesz. Az egyház fenntartó erejének vége, a két kegyuri birtok után az eklézsia földecskéire vetették szemöket. Pásztor, iskola nélkül marad ez a nép, elfelejti zsoltárain-

kat, imáinkat, a nyelvünket. Ádám, a mi hüséges, drága népünk elveszett. Ők még nem tudják! Senki sem tudja, milyen nagy kin ez nekem. Ötven évig gondoztam, ápoltam, őriztem ezt a népet, mint egy minden oldalról irigyelt, perbefogott, drága örökséget. És most igy kell, hogy elmenjek. Ők az egyetlen örökségem. Istennek igéje porba esett, Ádám, a mindenhatóra kérem, ne hagyja el őket!

A tiszteletes nagyon kimerült, összeroskadt. A lélek most is kész volt, de a test? — Ugy láttam, agyondögönyözött kis erejéből erre tartogatta, most hullatta el az utolsó cseppeket. Gazdám lecsuklott fejjel állt az ágy mellett. A haldokló tiszteletes fehér fejét simogatta szeretettel. A tiszteletesben gyötrő kételkedés merült fel ujra.

— Ádám! Itt van még maga?

— Itt vagyok, Gábor bácsi.

— Köszönöm, Ádám. Az eget nem falazhatják el. A mindenható Isten lát mindent, ő semmit sem felejt el.

Mély csend volt. Az a pillanat volt, amikor a nagyobb lélek felettünk lebeg. A tiszteletes uj erőt meritett. Megtörte a csendet:

— Ádám! Mennem kell. Talán van annyi idő még. Ádám, meg kell mentse a lelkemet.

— Mit tegyek? — kérdezte gazdám és feszülten figyelt. A tiszteletes kinlódott, felemelte a fejét. Az ágy fejénél szék állt, reá nézett.

— Itt vannak, — mondta. — Elé készitettem. Hogy kéznél legyenek. Itt vannak a széken mellettem. Ádám, segitsen, hogy az urvacsorát felvehessem.

Gazdám arca torz grimászt vetett. Azt hiszem, zokogva könnyezett. Tapogatott, kezével a széken teritőt érintett. Pókhálóvékony lenkendő volt. Kibontotta. A kendőn betük voltak. »Mindnyájan, kik szomjuhoztok, jöjjetek ez vizekre, kiknek nincsen pincétek, jöjjetek...« Gazdám a kendőt a tiszteletesre teritette. Tovább keresett, vékony, ezüst tányérkát kapott, fekete kenyérdarab volt benne. A tányért a teritőre tette. A székről vén kupát vett fel. Vésett

betüket láttam rajta. »Ez poharat... ecclésiánk tsináltatta, adta Bethlen Ferenc 1560.« Gazdám a poharat a tányér mellé állitotta. Sugta:

— Itt vannak. Áldja meg őket.

A tiszteletes ajkai imára mozdultak, de a szavak már elfagytak. Kezét hiába emelte, az áldás elmaradt, kezei visszacsuklottak. Gazdám várt, a tiszteletes csuklóját tapogatta. Gyorsan a kenyérhez nyult. Letört egy darabkát, sietve a tiszteletes szájába tette. Ezt mondta:

— Az Urnak és Erdélynek teste ez, mely megtöretett.

Hasonlatosképpen a pohárt is vette, a haldokló ajkához vitte, mondván:

— Erdély kiömlesztett vére ez.

A tiszteletes tisztán és érthetően felelt:

— Valamennyiszer eszitek e kenyeret és isszátok e pohárt, az ő halálát és feltámadását hirdessétek, miglen eljövend.

— Ámen, — mondta még, tátintott, szeme elrévült, idegen tájakat pillantott meg. Ennyi volt, ebben a pillanatban kiszenvedett. Gazdám eltakaritotta a kegyszereket, a tiszteletes csuklóját tapogatta, feje mellére esett.

— Elvégeztetett.

Megsimogatta mégegyszer az ősz fejet, keze a homlokon sokáig pihent.

Mikor a cinterem fejfáit elhagytuk, vihar volt kitörőben. Egy villám kék tintát köpött a vidékre. A lobbanásnál árnyat vettem észre. Az árny hegyek felé szaladt, lélek nélkül ment, elvesztett valamit, nyöszörgött, az is lehet, hogy bordái között valami összetört. Ujra villámlott. Alig ismertem fel, nagyon megváltozott, mégis ő volt, gazdája után Fifi is kész volt.

7102
65